

Н. С. Мірошніченко, Л. М. Мачок, Е. В. Бутілко, О. В. Талданова

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

11

РІВЕНЬ
СТАНДАРТУ

ПЕТРІВКА

Знання
Світ

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.03.2011 р. № 235)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Наукову експертизу проводив
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України

Психолого-педагогічну експертизу проводив
Інститут проблем виховання НАПН України

Автори розділів:

Н. Є. Мировпольська — загальне редагування, передмова, вступні статті до першого та третього розділів, розділ «Замість післямови»; розділ «Візуальне мистецтво» (*теми 6, 8, 9, «Мистецькі подорожі у часі та просторі: із секретів китайської порцеляни»*); розділ «Театральне мистецтво» (*тема 13*);
Л. М. Масол — розділ «Візуальне мистецтво» (*теми 1, 4, 7*); розділ «Музичне мистецтво»; розділ «Театральне мистецтво» (*тема 14*);
О. В. Гайдамака — розділ «Візуальне мистецтво» (*теми 2, 3, 5*); розділ «Світове кіномистецтво»

Умовні позначення

 запитання і завдання

 узагальнювальні завдання

 практична діяльність

 словник

Мировпольська, Н. Є.

М64 Художня культура : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту / Н. Є. Мировпольська, Л. М. Масол, О. В. Гайдамака : за заг. ред. Н. Є. Мировпольської. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. — 176 с. : іл.

ISBN 978-617-656-111-8.

ББК 63.3(4УКР)-7я721

© Н. Є. Мировпольська, Л. М. Масол,
О. В. Гайдамака, 2012
© Видавничий дім «Освіта», 2012

ISBN 978-617-656-111-8

ВІДКРИВАЄМО ПРОСТІР КУЛЬТУРИ

Замість передмови

Усі види мистецтв служать найбільшому з мистецтв —
мистецтву жити на землі.

Бертольт Брехт

Шляхи розвитку людської культури складні й різноманітні. Разом із людством завжди існувало мистецтво — особливий світ думок, поривань і почуттів, утілюваний у слові, русі пензля, жесті актора, кадри кінофільму...

Це відкритий простір, у якому кожна країна Європи, арабо-мусульманського, африканського, індійського, далекосхідного та американського культурних регіонів є гармонійною і самобутньою.

Твори мистецтва розкривають дух народу, країни, епохи. Тому художня культура багатобарвна й багатозвучна.

Уважне і вдумливе ставлення до мистецьких надбань інших народів допоможе вам не тільки побачити відмінність, а й знайти спільну чи подібну сутність явищ, іноді навіть невидиму, що лише інтуїтивно вгадується, передчувається. І тоді, пам'ятаючи про своє рідне, знаючи його і продовжуючи поглиблювати ці знання, ми зможемо зрозуміти інше, оцінити його і навчимося жити разом. Роз'єднання думок, призупинення обміну культурними цінностями прирікає на німоту, яка ставить під загрозу ідею братерства і взаєморозуміння людей.

Цей підручник перенесе вас від культурних надбань України, які ви вивчали у 10 класі, до інших народів, інших традицій, інших культур. Він допоможе зрозуміти, як сприймає світ європейське суспільство; наблизитися до споконвічної і яскравої культури арабського світу; розкриє таємниці мистецтва Індії; ви матимете нагоду поринути в мистецтво далекосхідного культурного регіону... А головне — переконатися, що внесок кожного до загальнолюдської скарбниці — своєрідний і неповторний.

Якщо спробувати проаналізувати внесок зарубіжних митців в український культурний простір, то побачимо, що й вони, прагнучи наповнити нашу країну найвищим сенсом, додали відтінків до барвистої мозаїки життя українського народу.

Ознайомтеся з іменами і явищами, визначальними для розвитку світової культури, й оберіть для себе із загальнолюдської культурної скарбниці те, що ближче до ваших смаків й уподобань.

Особливу увагу приділіть завданням, зорієнтованим і на закріплення знань, і на власну творчість. Вони допоможуть вам самореалізуватися й удосконалюватися.

У добру путь!

ЗМІСТ

Відкривасмо простір культури (Замість передмови)	3
--	---

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ВІЗУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО	6
• ТЕМА 1. Архітектура світу	10
§ 1. Архітектура Європи та США	10
§ 2. Архітектура арабо-мусульманського культурного регіону	15
§ 3. Архітектурні шедеври індійського культурного регіону	17
§ 4. Архітектура далекосхідного культурного регіону	19
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: парк Гуеля — архітектурний шедевр у Барселоні	22
• ТЕМА 2. Скульптура — гімн людині	24
§ 5. Образи античної скульптури	24
§ 6. Мікеланджело — учень давніх чи порушник традицій?	27
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: скульптура ХХ століття у пошуках взаєморозуміння	30
• ТЕМА 3. Образотворче мистецтво Італії: епоха титанів	32
§ 7. Леонардо да Вінчі — людина Відродження	32
§ 8. У світі любові та краси мадонни Рафаеля Санти	35
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: дорогу «Сикстинській Мадонні»!	38
• ТЕМА 4. Видатні живописці Іспанії	40
§ 9. Духовний реалізм Ель Греко	41
§ 10. Живі портрети Дієго Веласкеса	43
§ 11. Реалії й фантасмагорії Франсіско Гойї	46
§ 12. Сюрреалістичні шляхи Сальвадора Далі	49
• ТЕМА 5. Фламандський і голландський живопис	52
§ 13. Животворна енергія великого Рубенса	52
§ 14. Рембрандт — геній світлотіні та композиції	55
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: квіти, що закликають до роздумів	60
• ТЕМА 6. Російський живопис: бачити душу	62
• ТЕМА 7. Філософія буття в образотворчому мистецтві Далекого Сходу	72
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: із секретів китайської порцеляни	80

• ТЕМА 8. Декоративно-ужиткове мистецтво Близького Сходу: орнаментальна глибина і вишуканість	82
• ТЕМА 9. Паркова культура: гармонія людини та природи	86
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: на чайній церемонії	94

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО	98
• ТЕМА 10. Європейська музична культура	100
§ 15. Від Орфея...	100
§ 16. Відень — центр європейської музичної культури	104
§ 17. Видатні композитори-романтики	113
§ 18. Мелодії французьких шансонье	117
• ТЕМА 11. Музична культура Індії і Далекого Сходу	120
• ТЕМА 12. Музичні ритми Америки	125
§ 19. «Що таке джаз?»	125
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: Джордж Гершвін: зробити музику доступною кожному	129
§ 20. Рок, що завжди живий...	130
§ 21. У світі поп-музики	131
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: планета «THE Beatles»	133

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО	136
• ТЕМА 13. За лаштунками японського театру	140
• ТЕМА 14. Російський балет: магія добра та краси	144

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

СВІТОВЕ КІНОМИСТЕЦТВО	150
• ТЕМА 15. Франція — батьківщина кіно	154
• ТЕМА 16. Кіно США: багатобарвність та різножанровість	158
• Мистецькі подорожі у просторі та часі: у країні фантазії Уолта Діснея	166

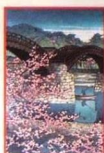
ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

ПРОСТІР КУЛЬТУРИ І ЗУСТРІЧІ В НЬОМУ	170
ПЕРЕВІР СЕБЕ!	96, 134, 148, 168

ВІЗУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Твори живопису, скульптури, графіки, архітектурні споруди, вироби декоративно-ужиткового мистецтва мало змінюються у часі; їх образи, втілені у матеріальній формі і розміщені у певному просторі, сприймаються зором. Тому їх називають візуальними (зоровими) видами мистецтва.

Де дух не водить художника,
там немає мистецтва.
Леонардо да Вінчі

Цей розділ охоплює основні види візуального мистецтва, представлені творами архітектури, скульптури, живопису, декоративно-ужиткового мистецтва, а також зразки паркової культури.

Специфіка **архітектури** як галузі творчості, в якій матеріальна діяльність поєднана з мистецтвом і духовною культурою, виявляється залежно від історичних періодів і регіональних культурних особливостей. Архітектори втілюють народні уявлення про прекрасне, створюючи архітектурні ансамблі, проєктуючи місце пам'ятників архітектури на площах і вулицях, реставруючи архітектурні шедеври. Ви ознайомитеся з візрцями різних стилів архітектури Європи і США, культурними комплексами Індії і Далекого Сходу.

Скульптура, створювана рукою майстра з використанням спеціальних інструментів (відбивальних, свердлувальних тощо) — це *об'єм*, який можна досягнути, побачивши статую в профіль, в анфас, з тилу («кругла скульптура»), і *рельєф* (опуклість, що виступає). Матеріал скульптора — природні багатства: глина, камінь, метал, дерево, які завдяки рукам майстра перетворюються на об'ємні зображення, що передають не просто обличчя людини, а її характер, настрій і

Ен Вале-Костер. Атрибути живопису, скульптури й архітектури

навіть долю. Уважно придивляйтеся до благородних творінь грецьких майстрів, геніальних — італійських, і ви відчуєте ті події і тих людей, яким їх присвячено.

Живопис подібний до відчиненого вікна, в яке можна зазирнути і побачити те, що художники, уздрівши колись, втілили назавжди. Вони по-різному відгукувалися на побачене: Леонардо да Вінчі малював розмаїття життя, Рафаель — красу людини, Ель Греко — її духовний стан, Рембрандт — різні сторони життя людини... Відчуйте і ви, як різні живописні техніки (олія, темпера, акварель...) руками справжніх живописців народжують узагальнену повість про час, людину, її буття, мрії, діяння.

Декоративно-ужиткове мистецтво — твори, зроблені руками народних майстрів, кращим взірцем яких притаманні декоративна виразність і оригінальність (самобутність). У підручнику ви знайдете завдання не тільки на засвоєння елементів декоративно-ужиткового виду мистецтва; вам пропонується самим стати керамістами, ткачами і створити свій ескіз виробу, а можливо, й виготовити за цим ескізом килимок, тарелю, чашку...

Завершує перший розділ підручника тема «**Паркова культура**», що ознайомить вас з *регулярними* типами парків (такі, що мають геометричне правильне планування алеї, квітників, кущів) і *ландшафтними* (або *пейзажними* — з озерами, доріжками, що вписуються в природний рельєф місцевості). Тут на вас також очікує практичне завдання — спроектувати сад для шкільного подвір'я.

Творіть і відчувайте радість творчості!

Дама з однорогом. Гобелен

Палац Во-ле-Віконт
(Франція)

Всесвітньо відомий музей Лувр у Парижі — місце, де класика зустрічається із сучасністю

ТЕМА 1.

АРХІТЕКТУРА СВІТУ

Архітектура — це музика у просторі.
Фрідріх Шеллінг

§ 1. АРХІТЕКТУРА ЄВРОПИ ТА США

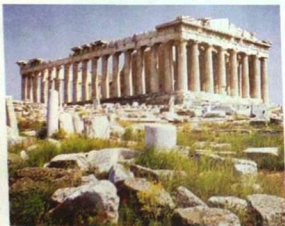
З давніх-давен люди споруджували собі житло, щоб захиститися від холоду і спеки, хижих звірів і ворогів, пізніше — будинки для культових відправ та інших суспільних зібрань. Тому пам'ятки архітектури, що збереглися до сьогодення, дають уявлення про культуру народів різних часів.

В архітектурі Стародавньої Греції та Риму зародився античний стиль. Більшість конструктивних і декоративних досягнень того часу пов'язані з будівництвом храмів, відмінною рисою яких є велика кількість колон. Виконуючи декоративну функцію, вони створювали враження духовної величі.

Значним досягненням грецьких зодчих був винахід *ордерів* — художньої системи оформлення конструкції — доричного, іонічного та коринфського. Доричний ордер відрізнявся прагненням до простоти й «мужності». Майстри іонічного ордеру намагались досягти легкості й граціозності. У них колона виступає не тільки як опора, а й як елемент декоративний. Помітні відмінності є і у формі колон: строга, геометрично правильна — *дорична*;

Доричний, іонічний,
коринфський ордери

Храм Парфенон в Афінах
(Греція)

витончена, завершена волютою — іонічна; декоративна коринфська зі складною капітеллю у вигляді кам'яного орнаменту з листя пальми або лотоса.

Ядром грецьких міст була фортеця — *акрополь*. Під акрополем виростало місто з власним центром, площею, де розташовувалися громадські, торговельні та культурні будівлі. До найвідоміших архітектурних комплексів належить афінський акрополь.

Римляни поряд із грецькими ордерами (серед яких улюбленим був коринфський) широко застосовували такі архітектурні форми, як *арка*, *склепіння*, *купол*.

У період розквіту імперії у Римі як світовій столиці упорядковується центр міста — *римський форум*, навколо нього зводять квартали з громадських будівель і храмів, портики мостяться плиткою. Розкішні вілли, багато декоровані басейни і фонтани чергувалися із зеленню парків, гаїв, алей. За словами історика — сучасника імператора Октавіана Августа, цей правитель так прикрасив Рим, що «справді міг хвалитися, що прийняв його цегляним, а залишає мармуровим».

Пантеон у Римі (Італія)

Собор
Санта-Марія-дель-Фьоре
у Флоренції (Італія)

Кафедральний собор Богоматері
в Шартрі (Франція)

Собор Св. Петра у Римі
(Італія)

Палацово-парковий ансамбль
у Петергофі (Росія)

У своїх монументальних архітектурних спорудах римляни прагнули підкреслити ідею сили й могутності, що водночас пригнічують людину. «Храм усіх богів» — Пантеон, що й нині стоїть у центрі Рима, вражає своєю архітектурною вишуканістю.

За доби Середньовіччя набув розквіту *романський стиль* (XI—XII ст.), а в процесі його розвитку — *готичний стиль* (XIII—XV ст.). Основною відмінністю цих стилів була масивність кам'яних будівель у романському стилі та більш полегшені й досконалі готичні споруди, для яких характерні видовжені пропорції, надмірно високі зали, напівкруглі арки, ажурні різнокольорові вітражі. Апофеозом розвитку готики став образ собору, надзвичайно популярний у багатьох містах Європи.

Доба Відродження знаменувала собою повернення до «вічних» цінностей. Форми античної архітектури (симетрія, пропорція, упорядкованість розташування колон і пілястр) ретельно вивчалися архітекторами на батьківщині Ренесансу — в Італії. На зміну лаконічним готичним візуальним образам приходять напівсферичні бані і напівкруглі арки, а на зміну майстрів-будівельників — освічений і талановитий художник-архітектор.

Батьківщиною стилю *бароко* стала Італія, насамперед Рим, Венеція та Флоренція. Цей стиль набув популярності у багатьох католицьких країнах Європи. Саме епоху бароко прийнято вважати початком тріумфальної ходи «західної цивілізації». Динамічність, пластичні форми і вигадливий пишний декор, безліч скульптур і рельєфів на фасадах та в інтер'єрах, масштабні колонади — все це сприяло створенню особливої піднесеності у творах видатних майстрів бароко Джованні Лоренцо Берніні, Франческо Борроміні, Франческо Бартоломео Растреллі.

У XVIII — на початку XIX ст. набуває популярності архітектурний стиль *класицизм* (від лат. «зразковий»), зорієнтований на «вічні» цінності античного зодчества. Прикладом такої досконалої будівлі може бути Малий Тріанон у Версалі (Франція). Для класичної архітектури властиві симетричні композиції, стриманість декоративного оздоблення.

Прагнення створити не тільки естетично красиві, а й функціональні будівлі зумовило появу наприкінці XIX ст. архітектурного стилю *модерн*. Його яскравими представниками був бельгієць за походженням Віктор Орта і особливо іспанець Антоніо Гауді. Архітектуру модерну відрізняє відмова від прямих ліній на користь хвилястих — більш «природних». Тому, наприклад, у будинку Міла за проектом А. Гауді немає жодної прямої лінії.

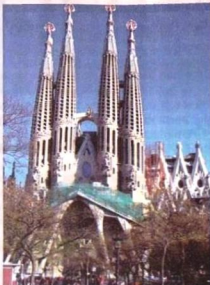
Характерними ознаками стилю модерн є візерункове облицювання фасадів будівель, використання вітражів, а також різних декоративних деталей з кутного заліза. Велика увага приділялася інтер'єрам, сходам, балконам, які ретельно художньо оброблялися.

На початку XX ст. в архітектурі Європи та США виникли близькі за своїми художньо-естетичними орієнтаціями стилі — *конструктивізм* і *функціоналізм*. Вони відповідали пануючому в містах урбанізму. Прикладом першого стилю є знаменита Ейфелева вежа в Парижі. Не маючи ніякої практичної цінності, вона уособлювала технічний прогрес.

Для житла міських мешканців у Америці почали будувати хмарочоси з використанням типових бетонних конструкцій, які по-різному комбінувалися без особливих прикрас. Архітектори-конструктивісти намагалися досягти максимальної ефективності використання споруди за умови мінімальних витрат на її будівництво; форма споруди повинна відповідати перш за все її призначенню, і якщо декор не несе практичної користі, він зайвий.

Версальський палац (Франція)

Собор Святого Сімейства
у Барселоні (Іспанія)

Будинок Міла у Барселоні

Ф. Л. Райт. «Будинок над водоспадом»
у штаті Пенсильванія (США)
вважається однією з найдовершеніших
архітектурних споруд XX сторіччя

Ле Корбуз'є.
Житловий будинок —
своєрідна машина
для життя

Ле Корбуз'є сформулював основні принципи проектування будівель у стилі функціоналізму, знайшовши різні цікаві естетичні рішення. Яскравим представником цього нового напрямку в США був Френк Ллойд Райт.

Наприкінці XX ст. — в період широкого впровадження високих технологій у життя людини — технічний прогрес значно вплинув на архітектуру. З'явилися нові форми й матеріали. Якщо конструктивізм характеризувався використанням скла та залізобетону, то новий стиль хай-тек у декоративних цілях поєднував у різних комбінаціях скло і метал. Одним із найяскравіших зразків цього стилю є будівля в Страсбурзі, де зараз міститься Європейський суд з прав людини.

!? У чому відмінність основних стилів, характерних для архітектури Європи?

Самостійно дослідіть тему «Сім чудес світу» і проаналізуйте античні споруди, що їх віднесено до «чудес»: храм Артемиди в Ефесі та мавзолей у Галікарнасі.

Будівля у стилі хай-тек
(США)

Будівля Європейського суду
з прав людини у Страсбурзі (Франція)

§ 2. АРХІТЕКТУРА

АРАБО-МУСУЛЬМАНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ

Становлення арабо-мусульманської культури пов'язане із зародженням і зміцненням Арабського халіфату — держави, чий володіння охоплювали величезну територію від Іспанії до Індії. Її ідеологічною основою став іслам. Вимоги цієї світової релігії обмежували тематику мистецтва, категорично забороняючи зображення божества, визначали форми архітектури, зумовили значний розвиток орнаментальності. *Арабески* — особливий вид орнаменту, в якому вигадливо переплітаються геометричні фігури, переважно зіркоподібні багатокутники, зі стилізованими зображеннями рослин і літерними сполученнями (арабська в'язь).

Своєрідність арабо-мусульманської архітектури яскраво виявилася в культових спорудах, адже світські — житлові будинки, ринки, каравансараї — зберігали доісламські традиції, зокрема арабські й іранські. Провідним символом мусульманського релігійного життя була *мечеть* (від арабського — «місце поклоніння»), де збиралися віруючі для культових відправ.

Мединська мечеть, споруджена ще за життя Мухаммеда, стала прототипом інших старовинних мечетей Дамаска, Багдада, Каїра. Вони мають у плані величезні прямокутні зали, оточені з усіх боків арками, що спираються на колони. Нескінченне число колон гігантських молитовних залів

КАТСБІЗНЕС.ІНФО

Мечеть Пророка в Медині
(Саудівська Аравія)

Арабески
(сторінка зі Словника
Брокгауза та Ефрона)

Мечеть Харам Бейт-Уллах у Мецці
(Саудівська Аравія)

нагадує густий ліс, що створює враження нескінченності й неосязності Всесвіту.

Найголовнішим храмом арабо-мусульманської культури є Харам Бейт-Уллах (з арабської «харам» — «священний» і «заборонений», а «Бейт-Уллах» — «Будинок Аллаха»). Ця одна з найбільших мечетей світу знаходиться у Мецці — духовному центрі ісламу. Протягом тисячоліть на її території зберігається Кааба, великий священний камінь, у бік якого по-

вертаються мусульмани всього світу під час молитви.

Поруч із мечетями споруджували *мінарети*, архітектурна форма яких походить від стародавніх сторожових або сигнальних веж. Практичне значення мінарету полягає в заклику правовірних до молитви, що виголошує муедзин. Ці вежі прикрашалися орнаментами, балконами з мереживним оздобленням, різьбленням по каменю, вони увінчувалися шатром, банею або ліхтарем. У східному місті високі вертикалі мінаретів відіграють роль головних орієнтирів, об'єднуючи мечеть із простором навколишнього світу.

До числа найдавніших пам'яток належать квадратні в плані мінарети Сирії, які походять від дзвіниць сирійських християнських церков (вони у свою чергу наслідували традиції елліністичних і римських баштових споруд). Квадратний тип утвердився у країнах Північної Африки, Іспанії. Натомість на Близькому і Середньому Сході панівною стала кругла форма мінарету.

Перлиною ісламської архітектури є Блакитна мечеть у Стамбулі — грандіозна і прекрасна споруда з шістьма мінаретами. Її назва походить від блакитних і синіх кахлів, які переважають в оздобленні інтер'єру. Під променями сонця, які линуть із численних вікон, внутрішній простір споруди ніби переливається, мерехтить різнокольоровими відблисками; до цього

Блакитна мечеть у Стамбулі:
зовнішній вигляд і інтер'єр (Турція)

сяючого різнобарв'я додаються червоні тони килимів на підлозі. У дворі знаходиться *медресе* — мусульманська школа богослов'я, також розташований фонтан, адже правовіріні вмиваються перед тим, як зайти до храму.

У мечетях можна побачити зразки каліграфії у старовинних книжках, а також вироби декоративно-прикладного мистецтва: кераміку, різьблення по дереву та каменю, килими й текстиль.

Які специфічні ознаки притаманні орнаменту арабесок?

Схарактеризуйте особливості арабо-мусульманської архітектури.

§ 3. АРХІТЕКТУРНІ ШЕДЕВРИ ІНДІЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ

Домінуючий вплив на художню культуру Індії мав буддизм. Безліч культових шедеврів із каменю збереглося до нашого часу. В пам'ятках архітектури і скульптури індійські митці увічнювали Будду.

До найдивовижніших буддійських пам'яток архітектури належать печерні храми. Ченці, розширюючи природні гроти на гірських схилах, утворювали величезні молитовні зали, висікали у скелях цілі монастирі з величезними аркоподібними проходами, вікнами та балконами. Прикладом печерних споруд Індії є храм в Аджанті (штат Махараштра), відомий своїми стародавніми фресками.

Неповторну і своєрідну форму мали древні індуїстські храми, які стали могутніми центрами віри й освіти на багато століть. Їм притаманні пірамідальні обриси дахів із вершинами у вигляді витягнутого вістря або сту-

Буддійський печерний храм
в Аджанті (Індія)

Комплекс храмів Кхаджурахо
присвячено коханняю

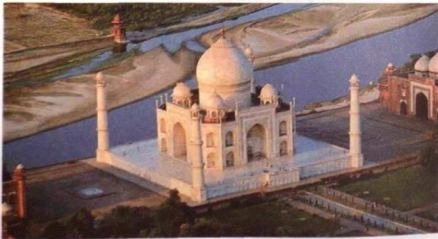
пінчатої піраміди. Типовим взірцем тріумфально-величної споруди з конструкцією чіткої геометричної форми і надзвичайно складним різьбленням є храмовий комплекс у Кхаджурахо (центральна Індія).

Найпрекрасніше архітектурне творіння Індії — мавзолей Тадж-Махал в Агрі. Це божественна сяюча споруда повітряно легка, незважаючи на свою 74-метрову висоту. Вона подібна до казкового сновидіння. Відбиваючись, як у дзеркалі, у водяній поверхні штучного каналу, Тадж-Махал немов пливе у небесах.

Але не тільки архітектурна досконалість привертає увагу до Тадж-Махалу мільйонів туристів з усього світу. Не менше заворожує історія виникнення цієї пам'ятки, схожа на східну казку; у ній розповідається про ніжне кохання султана Шаха-Джахана до своєї дружини, красуні Мумтаз Махал. Кохана народила йому вісім синів і шістьох дочок, але після народження чотирнадцятої дитини красуні Мумтаз не стало...

Життя без коханої здавалося султану позбавленим сенсу й радості. Він оголосив у країні дворічну жалобу, а пізніше побудував грандіозний мавзолей, який, за задумом, мав стати символом неземної краси його незабутньої дружини.

Будівництво мавзолею тривало більше двадцяти років, було запрошено кращих зодчих із Персії, Туреччини, Самарканда, Венеції. Стіни споруди викладені білим мармуром, що сяє як сніг під променями сонця, інкрустовані коштовним і напівкоштовним камінням. Симетричні пропорції, баня у формі перлини — мусульманського символу жіночності та раю, ажурні ґрати створюють фантастичний і неповторний архітектурний образ. Проте Тадж-Махал вражає не лише досконалими архітектурними формами, а й чудовим декоративним парком з озерами й фонтанами, побудованим навколо мавзолею на 18 гектарах. По кутах піднімаються чотири витончені мінарети.

Диво Індії — Тадж-Махал

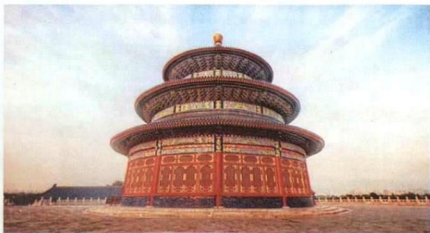
Шедеври індійської архітектури репрезентують буддійські та мусульманські традиції, що надає культурі Індії особливої привабливості й оригінальності.

- 1?** Розкажіть про специфіку індійських печерних храмів на прикладі одного з них.
Якими архітектурними особливостями зачаровує туристів з усього світу Тадж-Махал?
Що саме вразило вас у цій пам'ятці індійської архітектури?

§ 4. АРХІТЕКТУРА ДАЛЕКОСХІДНОГО КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ

Своєрідні принципи далекосхідної архітектури втілилися в монументальних пам'ятках Китаю, Японії, Кореї. Загалом для східного світогляду важливе усвідомлення людиною єдності духу й тіла, неба й землі, притаманне буддизму. Це відбилося й на розвитку мистецтва, зокрема архітектури. Буддійські пагоди з багатоярусними покрівлями спрямовані вгору, ніби вони тягнуться до самого неба. Як і вежі готичного храму, вони створювали враження вселенського світу небесного. Ярусний стиль властивий далекосхідній архітектурі — і світській, і духовній.

Символом китайської столиці Пекіна є розташований у центрі Храм Неба, зведений за часів династії Мін і нині занесений ЮНЕСКО до Переліку всесвітньої спадщини людства. Територія храмового комплексу має незвичну форму: південна частина будівлі має квадратну форму, а північна — круглу. Згідно з переказами, коло символізує небесні сили, а квадрат — сили землі. Цікаве планування вівтаря: це кругла триступенева тераса, викладе-

Храм Неба у Пекіні (Китай)

Ансамбль монастиря Хорю-дзі (Японія)

на з білих мармурових плит, що утворюють геометричний орнамент. Центром верхнього ярусу вітваря є кругла кам'яна плита, по колу якої розташовано дев'ять плит, що утворюють перше кільце, у другому кільці їх уже 18, у третьому — 27, в дев'ятому — 81. Тобто, число плит кратне 9, ярусів також 9, між ярусами по 9 сходинок. Адже цифра «9» вважається в стародавньому Китаї священною цифрою неба.

Храм Неба свідчить про надзвичайно високий рівень майстерності, якої досягли китайські архітектори п'ять століть тому.

У стародавній Японії переважну більшість споруд будували з дерева, оскільки цей матеріал гнучкий, і порівняно з кам'яними спорудами дерев'яні стійкіші до землетрусів. З-поміж дерев'яних пам'яток архітектури, які дійшли до нас, помітні синтоїстські храми з масивними дахами, які далеко виступають за межі власне споруди і надійно захищають її від негоди. Це не дивно, якщо врахувати, що в Японії теплий клімат і часто ідуть рясні, сильні дощі. Проте не тільки в міцності й сейсмічності

Брама Сеульської фортеці Намдемун (Корея)

справа. Дерево має змогу гармонійно поєднати архітектуру з краєвидом, злити воедино творіння рук людських і творіння природи — навколишній ландшафт. Храм із зубчастими кронами пагод стає ніби рукотворною частиною навколишнього гаю. Видатним взірцем дерев'яного зодчества Японії є ансамбль Хорю-дзі з п'ятиярусною меморіальною пагодою, а золотий храм комплексу Тодай-дзі репрезентує найбільше у світі дерев'яне будівництво.

Більшість стародавніх архітектурних пам'яток Кореї було знищено у вирі історії, проте ті, що збереглися, стали національними святинями. Це найдавніша на Далекому Сході дерев'яна десятиметрова астрономічна вежа в місті Кенджу (647 р.), пагоди в монастирях Пунхванс і Чоннімс, південна двоярусна брама Сеульської фортеці Намдемуи, оголошені «національним скарбом номер один».

!? У чому особливості буддійської архітектури?

Порівняйте далекосхідні пагоди — китайські, японські, корейські.

Акрóполь (з грецької — «верхній» і «місто») — укріплена центральна частина давньогрецького міста, розташована на узвишші.

Базіліка (з грецької — «царський дім») — прямокутна в плані споруда, поділена рядами колон на кілька частин, які мали самостійні перекриття.

Мавзоле́й — монументальна поховальна споруда.

Ордер — тип архітектурної композиції, що складається з колони, її завершення (капітель) та бази, яка служить підніжжям колони.

Піля́стра (з латини — «колона», «стовп») — прямокутний вертикальний виступ на площині стіни.

!? Чому архітектуру називають «кам'яним літописом століть»?

Порівняйте «ярусний стиль» далекосхідної архітектури й особливості арабомусульманського зодчества.

Створіть карту «Архітектурні перлини світу», нанесіть на неї ілюстрації (фото, малюнки) пам'яток різних культурних регіонів.

Створіть проект сучасного палацу урочистих подій у стилі «еклектика», поєднавши стилізовані елементи різних архітектурних стилів.

Хмарочоси у Нью-Йорку (США)

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ

ПАРК ГУЕЛЯ — АРХІТЕКТУРНИЙ ШЕДЕВР У БАРСЕЛОНІ

Антоніо Гауді (1852 — 1926) — один із найзнаменитіших архітекторів світу. Всі його шедеври у стилі модерн унікальні й так чи інакше пов'язані з природою, красою якої він з дитинства захоплювався і яку пильно вивчав. Найвидатніші роботи Антоніо Гауді містяться у Барселоні, зокрема собор Святого Сімейства і парк Гуеля.

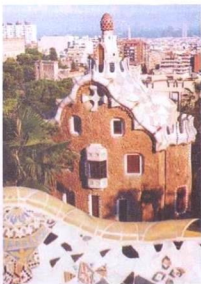
Парк названо на честь сімейства Гуель. Еусебіо Гуель задумав його як особняки для продажу, найняв архітектора Антоніо Гауді. Але в цілому проект провалився. Частину робіт зі створення парку було виконано: прокладено внутрішні дороги, побудовано вхідні павільйони та зовнішні стіни. Для дозвілля і зборів майбутніх мешканців було створено колонаду ринку з верхньою центральною еспланадою, зведено перші зразки житлових будинків для показу майбутнім покупцям із сімдесяти запланованих. Оскільки таких серед барселонців не знайшлося через віддаленість території парку від центру міста, в 1906 році один будинок був придбаний самим Гауді, де

він прожив 20 років, а інший куплений Гуелем і після деяких переробок перетворений ним у його резиденцію.

Усі будинки збереглися до наших днів. У колишньому особняку Гауді тепер розташований будинок-музей, резиденцію Гуеля згодом було передано під муніципальну школу, а будинок Тріаса-і-Доменека і нині належить цій родині. Економічні невдачі проекту змусили спадкоємців Гуеля продати парк мерії Барселони, яка перетворила його на місце відпочинку городян. Найвідоміша його частина — головний вхід, де розташовані високі сходи з фонтанами і мозаїчною ящіркою, що вважається одним із символів Барселони. У кінці сходів — величезна тераса, з боків якої тягнеться довга мозаїчна лавка. Тут часто відбуваються концерти, різноманітні заходи.

Паркові споруди так органічно вписуються в навколишній пейзаж, що здається, ніби це сама природа створила такі шедеври.

ТЕМА 2.

СКУЛЬПТУРА — ГІМН ЛЮДИНІ

Скульптор має у своїх творах
висловлювати стан душі.

Сократ

§ 5. ОБРАЗИ АНТИЧНОЇ СКУЛЬПТУРИ

Скульптуру можна вважати одним із найдавніших видів образотворчого мистецтва. Адже різні її форми існували в усіх народів світу з давніх часів.

Важливий етап розвитку цього виду мистецтва — доба Античності, ідеалами якої було створення образу гармонійно розвиненої людини. Саме тому митці Давньої Греції (Мірон, Фідій, Поліклет, Пракситель, Скопас) активно використовували у своїй творчій практиці різні жанри скульптури із головним зображенням людини: побутовий, міфологічний, ню (оголений) та анімалістичний.

Слід зазначити, що у давньогрецькому мистецтві існували як одиничні скульптури, так і скульптурні групи. Плутарх говорив, що в Афінах було більше статуй, ніж живих людей. Проте до нас дійшла зовсім невелика кількість оригіналів.

Одним із видатних скульпторів Давньої Греції був Мірон (V ст. до н.е.), який вирізнявся реалістичністю створених образів. Це знамениті бронзові статуї «Дискобол» (відома лише в римській копії) та «Афіна і Марсій».

Дискобол

Мірон.
Афіна і Марсій (копія)

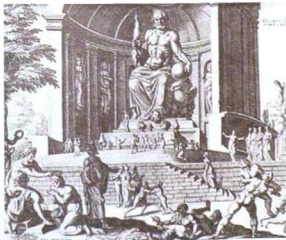
Знаменитий Дискобол — метальник диска — зображений у той момент, коли, відкинувши назад руку з важким диском, він уже готовий метнути його вдалину. Це кульмінаційний момент дії, що віщує про наступну мить, коли диск зметнеться в повітрі, а постать атлета випростається в ривку.

Ще один твір Мірона — скульптурна група «Афіна і Марсій». Митець вибрав дуже драматичний момент. Богиня кинула флейту, оскільки гра на цьому інструменті спотворювала її обличчя, а Марсій підкрався, щоб підняти флейту. Але ось з'являється Афіна і прирікає прокляття всякому, хто підніме інструмент. Марсій з переляку відскакує назад. Художника зацікавив, очевидно, контраст між фігурами Афіни, ідеалу олімпійського божества, і сатира Марсія, дикого демона природи.

Ідеально правильні пропорції, на основі яких може бути відтворене людське тіло в скульптурі, прагнув знайти Поліклет (V ст. до н.е.). Врешті-решт скульптор знайшов образ, який став своєрідною нормою і прикладом для наслідування. Поліклет математично точно розрахував розміри всіх частин тіла і їх співвідношення між собою. За одиницю вимірювання він узяв зріст людини. Щодо зросту голова становить одну сьому частину, обличчя і кисті рук — одну десяту, ступня — одну шосту. Усе це він виклав у трактаті «Канон». Свій ідеал атлета-громадянина Поліклет втілює у бронзовій статуетці юнака зі списом — «Дорифор». Поліклет найяскравіше висловив у скульптурі ідеал своєї епохи — всебічно розвинену, здорову й цільну особистість.

Поліклет. Дорифор

Статуя Зевса
Олімпійського —
одне із семи чудес
Давнього світу

Скопас.
Вакханка

Агесандр, Полідор, Афінадор.
Лаокоон

Пракситель.
Афродіта Книдська
(римська копія)

Далі розвинув досягнення грецьких майстрів у галузі скульптури Фідій (IV ст. до н. е.). Він зумів вдихнути в образи класичної краси життя, показати велику духовну силу людини, її гідність, яскраво схарактеризувати кожного героя, створити грандіозні твори, сповнені глибокого внутрішнього змісту. Найвидатнішою скульптурою Фідія самі греки вважали твір «Зевс Олімпійський», створений для храму Зевса в Олімпії.

Мотиви патетичної героїки в античній скульптурі розвинув Скопас (IV ст. до н. е.). Відомою його скульптурою є «Вакханка», яка відтворює пластику рухів, характеризується виразністю й емоційністю композиційного рішення.

Прикладом втілення драматичної експресії є скульптурна група «Лаокоон» роботи Агесандра, Полідора та Афінадора. Сюжет «Лаокоона» взято з розповідей про Троянську війну. Троянський жрець Лаокоон був покараний богами за те, що переконував своїх співгромадян не довіряти грекам і не заносити до міста дерев'яного коня. За це боги наслали на нього велетенських зміїв, які задушили Лаокоона та його синів. Скульптура зображує відчайдушні й даремні зусилля героїв вивільнитися з лабетів чудовиськ, які здавили тіла трьох жертв: марність боротьби і невідворотність загибелі очевидні.

Пракситель (IV ст. до н. е.) — натхненний співець жіночої краси, шанованої греками. У теплій грі світла й тіні, як ще ніколи до цього, засяяла під його різцем краса жіночого тіла. Пракситель зобразив у мarmorі не просто жінку, а богиню. У плавності контурів та ідеальних пропорціях тіла, у зворушливій природності її пози, у її погляді, «вологому й блискучому», Пракситель відтворив, за свідченням древніх, ті великі начала, що втілювала в грецькій міфології Афродіта: Красу й Любов.

Грецьке пластичне мистецтво стало втіленням, за виразом Ф. Ніцше, аполлонійської моделі античної культури. Аполлон уособлював не лише ідеал краси, а й раціоналістичне сприйняття світу. Тому пластичному мистецтву притаманні почуття міри, самообмеження, свобода від диких порухів, раціоналізм пропорцій у їх божественній гармонії. Гарні овальні форми набули ідеальних рис: великі очі з підкресленими повіками, виразний рот, високе чоло — це так званий «класичний грецький профіль». Таких самих узагальнених рис набувало й тіло.

!? Назвіть імена видатних скульпторів античної Греції.

Чиї образи найчастіше втілювали давньогрецькі скульптори?

§ 6. МІКЕЛАНДЖЕЛО — УЧЕНЬ ДАВНІХ ЧИ ПОРУШНИК ТРАДИЦІЙ?

Надзвичайне піднесення мистецтва скульптури пов'язане з добою Відродження. Систему поглядів Відродження визначають як *антропоцентризм* («антропос» грецькою — людина). Людина, а не божество стоїть у центрі світогляду гуманістів. Ідеал гуманістичної культури — всебічно розвинена людська особистість, здатна насолоджуватися природою, любов'ю, мистецтвом, досягненнями людської думки, спілкуванням із друзями.

Розквіт скульптури, найвищі її досягнення належать переважно до італійського Відродження, зокрема творчості Мікеланджело Буонарроті (1475—1564). А його скульптури «Вакх», «Давид», «П'єта» вважаються шедеврами світової скульптури.

До сюжету «П'єти» митець повертався неодноразово, але саме перша скульптурна композиція «Оплакування Христа» принесла йому славу. Марія зображена з убитим Христом, який лежить на її колінах. У незвичайно сильному ракурсі закинута назад голова Христа, викручене його праве плече. Все це надає групі внутрішньої емоційної напруги. Юне, ідеально прекрасне обличчя Мадонни скорботне, але дуже стримане.

Вже тут виявилось те шанобливе ставлення до цілісності кам'яного блоку, яке зберігалось у митця протягом усього життя. Ідеальний скульптурний образ, вважає майстер, прихований у середині каменю точнісінько так само, як душа живе у матеріальній оболонці тіла. Мистецтво скульптора полягає в тому, щоб пробудити його до життя. Це надає його творам неземної масштабності.

Мікеланджело. П'єта

Мікеланджело. Мойсей

Мікеланджело.
Мадонна з капели Медічі

Такий його Мойсей, створений для надгробку папи Юлія II. Вважають, що біблійний пророк зображений у той момент, коли, спустившись зі скрижалями з вершин гори Синай, побачив, що народ за час його відсутності відлив золотого тільця і поклоняється цьому ідолу. Стриманий гнів Мойсея передає і рух могутньої фігури, і вираз красивої владної особистості, в якій є щось жорстке. Він пильно дивиться вдалину, готовий кинутися туди, де його потребують, одна рука його спочиває на скрижалях, друга перебирає пасма бороди, переданої у мармурі з такою майстерністю, що волосся її, за влучним висловом історика мистецтва Вазарі, «здається найтоншим, легким, розпатланим, ніби різець став пензлем».

Ще один визначний скульптурний твір майстра — капела Медічі.

Головне в її художньому ансамблі — враження трагічного напруження й болісності конфлікту, що відразу передається глядачеві. Перелив відчуттів вловлюємо в статуях задумливо-відчуженого Лоренцо і сильного, але пригніченого, збайдужілого Джуліано, в алегоричних фігурах на саркофагах, покликаних втілити ідею швидкоплинності часу, — «Ранок», «Вечір», «День» і «Ніч». Ніч схилила голову до грудей, поклавши ногу на ногу. День дивиться на час через підняте плече, ніби виражаючи невдоволення нашою присутністю. Ранок докладає зусиль, щоб знову не поринути в сон, і, нарешті, Вечір у передчутті майбутнього відпочинку після праці простягся на весь зріст і підняв злегка напружені плечі, очікуючи настання сутінків, — так побачив Мікеланджело перебіг часу і так зміг його передати. Усі створені ним образи немов відділені певною дистанцією від глядача й перебувають у своєму особливому світі скорботи й напруження. Лише Мадонна — ключова постать капели — образ, співзвучний глядачеві світом почуттів.

Мікеланджело. Ніч, День, Вечір і Ранок
(фрагменти капели Медічі)

Опущені плечі Мадонни, нахил голови, тяжкий погляд — уся фігура виражає величезний смуток, і навіть дитина, що тягнеться до грудей матері, не може вивести її зі стану заціпеніння.

Ці твори Мікеланджело несуть глибинне смислове навантаження і символізують загальнофілософські поняття «смерті» та «народження».

Доба Відродження стала ще однією вершиною у розвитку мистецтва скульптури, у творах якого оспівано Людину з усіма її пристрастями й суперечностями, муками і всеосяжною любов'ю.

! ? Кого зображав Мікеланджело у своїх скульптурах?
Що означає слово *п'єта*?

 Капела — невелика окрема споруда або приміщення у храмі для молитов однієї сім'ї.

Сатір — лісове божество (у давньогрецькій міфології).

! ? Чому епохи Античності та Відродження вважають вершинними у розвитку мистецтва скульптури?
Який твір мистецтва скульптури вразив вас найбільше? Поясніть свою думку.

 Поміркуйте на тему: «Чому Мікеланджело називали водночас "учнем давніх" і "порушником традицій"?»

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ

СКУЛЬПТУРА ХХ СТОЛІТТЯ У ПОШУКАХ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ

Двадцяте століття в історії мистецтва — період складний, суперечливий і водночас цікавий, пов'язаний із виникненням різних напрямів і течій. Усі ці моменти, безперечно, знайшли відображення у мистецтві скульптури, що постійно створювало нові форми, засоби та прийоми.

Легким натяком він позначився вже у творчості найвидатнішого скульптора кінця ХІХ ст. **Огюста Родена**. Хронологічно його художні пошуки перетиналися з формуванням імпресіоністичного мистецтва, але фактично О. Родена можна вважати засновником експресіоністичної скульптури, що пов'язано із специфікою його виражальних засобів: орієнтація на ескізність, динамічність форм, урахування освітлення («Бронзовий вік», «Іоанн Хреститель»). Найвідомішими його творами є композиція «Брама пекла», у структурі якої особливе місце посідає скульптура «Мислитель», що сприймається як абсолютно самостійний художній твір, «Поцілунок» і пам'ятник «Громадяни міста Кале».

О. Роден. Мислитель

Радикальні зміни початку ХХ ст. спровокували появу руху кубізму. Зародившись у живописі, кубізм незабаром захопив і скульптуру. Сам **Пабло Пікассо** почав створювати кубістські скульптурні композиції з 1909 р. Кубізмом захопилася строката група представників нових шкіл, у тому числі футуристи, конструктивісти й дадаїсти, творчість яких розквітла до Першої світової війни.

Італійські футуристи, наприклад **Умберто Боччоні**, оспівували швидкість і динамізм сучасного життя. Роботи **Наума Габо** і його однодумців нагадували точністю й елегантністю форми машини й наукові моделі.

Конструктивісти зіграли значну новаторську роль, працюючи із промисловими матеріалами (пластмасою, склом, сталлю), скоріше конструюючи, ніж висікаючи з каменю свої роботи, й створюючи структури замість традиційної скульптурної маси.

Не менш радикальний відхід від традиції почали анархічні дадаїсти, практикуючи навмисно зухвале «антимистецтво», у тому числі ассамбляжі, які складаються з усякого мотлоху чи набору предметів, що випадково потрапили під руку.

У творчості **Альберто Джакометті** яскраво виразився експресіонізм (тонкі як лезо фігурки несуть тяжкий тягар прихованої провини й тривоги).

О. Роден. Поцілунок

З кінця 1950-х років найбільшу популярність у мистецтві набув напрям поп-арт, що знаходив найрізноманітніші шляхи втілення. Будучи свідомо модерністським, він, проте, оспівує не машини, а століття споживацької культури. До характерних творів поп-арту належать бронзові пивні банки **Джаспера Джонса** або гігантські вінілові гамбургери й ріжки морозива **Класа Ольденбурга**.

На рубежі 70—80-х років минулого століття виникли живі скульптури — знамените явище пішохідної вулиці Рамбла у Барселоні. Вони стоять нерухомо на невеликій відстані одна від одної і за гроші починають рухатися. Деякі сходять зі своїх п'єдесталів і влаштовують ціле дійство, залучаючи до нього також глядачів. Інші просто роблять кілька лаконічних рухів.

А ще є мініатюрні скульптури. Вірменський мікромайстер **Едуард Казарян** зробив мініатюрну фігурку італійського скрипаля-віртуоза Нікколо Паганіні. Музикант стоїть на естраді зі скрипкою в руках. Уся скульптурна композиція вмістилась у вушці голки.

П. Пікассо. Гітара

А. Джакометті.
Людина, яка крокує

Н. Габо.
Кінетична скульптура

К. Ольденбург.
Поп-арт скульптура

Живі статуї
з вулиці Рамбла

У. Боччоні.
Унікальні форми
безперервності
у просторі

ТЕМА 3.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ІТАЛІЇ:
ЕПОХА ТИТАНІВ

Живопис — це поезія, яку бачать,
а поезія — це живопис, який чують.

Леонардо да Вінчі

Доба Відродження — час бурхливого творчого підйому, великих географічних відкриттів, найширшого культурного руху. Саме тоді розпочинається складний, але надзвичайно цікавий процес взаємодії науки і мистецтва. Вивчення законів перспективи, оптики, анатомії сприяло розвиткові творчих пошуків художників. Анатомічні дослідження художників дають змогу правильно зображувати оголене тіло, відтворювати вікову статуру людини; за допомогою світлотіні передається об'єм і величина фігури, митці починають представляти людину у природному русі. Живописці італійського Відродження прекрасно володіли законами перспективи: художники на своїх полотнах «оволодівають» простором. Характерною ознакою Відродження є звернення до античної міфології, що на той час була під церковною забороною, закладаються основи портретного мистецтва — митці створюють складні, суперечливі образи, а персонажам картин надають портретних рис своїх сучасників. У мистецтві Високого Відродження центральне місце посідає Людина. Образ прекрасної, гармонійно розвиненої, сильної тілом і духом людини стає головним змістом мистецтва.

У цей час живопис стає одним із провідних видів мистецтва і дарує світові плеяду яскравих особистостей: **Джорджоне (1477—1510), Тінторетто (1518—1594), Тиціан (1487—1576)**. Та слава італійського Ренесансу, безперечно пов'язана з іменами його титанів: **Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонарроті та Леонардо да Вінчі**. У творчості цих художників відбилися основні принципи мистецтва Відродження — відображення дійсності в усій її повноті, а головне — ушляхення краси людини та її почуттів. Основні теми творів художників пов'язані і з міфологічними сюжетами, і з проблемами, що мають загальнолюдський характер.

§ 7. ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ — ЛЮДИНА ВІДРОДЖЕННЯ

Термін «людина Відродження» може асоціюватися насамперед з ім'ям **Леонардо да Вінчі (1452—1519)**: ніхто з його сучасників, навіть найблискупіших і всебічно обдарованих, не міг з ним зрівнятися. Сила його розуму, його геніальні наукові передбачення, його чудові технічні винаходи, нарешті, його велике реалістичне мистецтво, — усе це відповідало ідеалу

людини Ренесансу, ідеалу всебічно розвиненої особистості, до якого прагнули кращі з мислителів і письменників XV—XVI ст.

Для самого Леонардо да Вінчі мистецтво й наука були пов'язані нерозривно. Художник називав живопис наукою, навіть «королевою наук», тому що він не тільки дає знання, а й «передає його всім поколінням в усьому світі». Його малюнки свідчать про пильне і уважне вивчення художником природи. Митець досконало вивчав зображення фігури людини, замальовував обличчя, що сподобалися йому, пейзажі, рослини, фігури тварин тощо. Зібрані Леонардо да Вінчі спостереження щодо впливу прозорих та напівпрозорих середовищ на забарвлення предметів, відображені в його живописі, сприяли утворенню в мистецтві Високого Відродження принципів *повітряної перспективи*.

Але Леонардо да Вінчі утверджував реалізм не тільки заради реалізму. Ретельно працюючи над деталями у зображенні, він прагнув у своїй творчості до більш глибокого розкриття внутрішнього світу людини, посилення життєвості образів.

Серед видатних творів Леонардо да Вінчі «Мадонна з квіткою». Художник домігся чудової єдності композиції, об'єднавши фігури Марії і дитини в нерозривну групу на темному тлі стіни, з прорізаним праворуч вікном. Живопис XV ст. не знав настільки завершених композиційних рішень.

Жіночий образ, який упродовж кількох століть захоплює глядачів — «Мона Ліза», або «Джоконда». Картину неможливо описати словами: чим довше її спостерігати, тим більший вплив її на глядача, що починає відчувати її дивовижну чарівність, яка підкорювала стількох людей. Секрет геніальності картини в її гармонійності, що досягається не тільки шляхом більш ретельної композиції, а й живописними засобами, завдяки яким все проглядає ніби крізь легкий серпанок, що прикриває невеликі деталі, пом'якшує обриси, створює непомітні переходи між формами і кольорами. Про що думає Мона Ліза? Це залежить від того, що думаємо ми самі, дивлячись на її зображення. «Джоконда» — принципово новий портрет, так раніше ніхто не писав. При зовнішній нерухомості моделі художник передав «життя душі», заклавши таким чином основи психологічного портрета.

Найбільш прославлений твір Леонардо — «Тасмна вечерея» у міланському монастирі Санта-Марія делье Граціє. Тема картини — момент, коли Ісус

Леонардо да Вінчі.
Мадонна з квіткою

Леонардо да Вінчі.
Джоконда

CATSBUSINESS.INFO

Леонардо да Вінчі. Таємна вечеря

Христос оголошує своїм учням, що один із них зрадить його. Щоб домогтися точності і життєподібності, Леонардо вивчав пози і вирази багатьох своїх сучасників, яких пізніше зобразив на картині.

У цьому розписі майстер уникає всього того, що могло б затемнити основний хід зображуваної ним дії, він домагається рідкісної переконливості композиційного рішення. У центрі він розміщує фігуру Христа, виділяючи її просвітом дверей. Апостолів свідомо відсторонює від Христа, щоб поглибити смисл основної постаті в композиції.

Представлений в різкому повороті Іуда судорожно стискає мішечок зі сріблом і зі страхом дивиться на Христа. Його затінений, потворний, грубий профіль контрастно протиставлено яскраво освітленій, прекрасній особі Іоанна, який безвільно опустив голову на плече і спокійно склав руки на столі. Між Іудою та Іоанном зображено Петра; нахилившись до Іоанна і спершись лівою рукою об його плече, він щось шепоче йому на вухо, в той час як його права рука рішуче скопилася за меч: він хоче захистити свого вчителя.

«Таємна вечеря» Леонардо да Вінчі вражала і продовжує вражати не тільки правдивістю деталей, а й глибиною психологізму образів, тим, що у повній мірі можна вважати основною ознакою реалізму.

Невтомний учений — дослідник і геніальний художник Леонардо да Вінчі був символом епохи, «яка потребувала титанів і яка породила титанів за силою думки, любові та характеру, за багатосторонністю та вченістю».

Поцікавтеся творчістю Леонардо да Вінчі в інших сферах мистецтва (архітектурі, скульптурі тощо). Підготуйте матеріали до буклета «Творчість Леонардо».

З різних джерел (з довідкової літератури, Інтернету) дізнайтеся про наукові досягнення Леонардо да Вінчі. Підготуйте комп'ютерну презентацію, присвячену цьому генію епохи Відродження.

Проведіть читачку конференцію «Сторінками інтелектуального трилера Дена Брауна "Код да Вінчі"».

§ 8. У СВІТІ ЛЮБОВІ ТА КРАСИ МАДОНН РАФАЕЛЯ САНТІ

Інший «титан» епохи Відродження — Рафаель Санти (1483—1520) — видатний італійський художник та архітектор у своїх картинах оспівував людину і залишив по собі шедеври, що являють нам неповторний світ. Митець створив образ Мадонни, Матері — люблячий і страждаючий, чудовий і незабутній. Ні до, ні після Рафаеля жоден із художників не зміг створити стільки довершених і при цьому різноманітних картин із зображенням Мадонни з немовлям (не менше 15). Діва Марія на його картинах то зовсім юна і ніжна, то в образі простої натруженої та стомленої селянки. Мадонна то надійно тримає немовля Ісуса в руках, то бавиться з ним на тлі різноманітних пейзажів. Його Мадонни валять своєю поетичністю, різноманітністю і класичною досконалістю художнього рішення цієї теми («Мадонна з ангелами і святими», «Святе Сімейство Каніджалі», «Мадонна Темпі», «Мадонна під балдахіном», «Мадонна дель Грандука», «Мадонна в зелені», «Мадонна з безбородим Йосипом», «Мадонна зі щигликом», «Прекрасна садівниця» тощо).

Перша зі збережених мадонн — «Мадонна Конестабіле» вражає ніжністю, душевною гармонією. Немовля розумними оченятами дивиться в розгорнуту книгу, ніби вмів читати.

Вершинним твором цієї тематики є «Сикстинська Мадонна», створена на замовлення церкви Святого Сикста в П'яченці (звідси її назва).

...Нечутно ступає по хмарах босими ногами Богоматір, ніжно пригортаючи до грудей свого маленького Сина, призначення якого — принести себе в жертву за гріхи людства в ім'я його спасіння. Босонога, проста, вона спускається до людей, які чекають на її появу. Знає Марія, якою буде доля її божественного первістка, і тому такі сумні її прекрасні очі і так важко дається їй кожен крок. У лівому кутку картини стоїть тіара — знак величчя й могутності Папи Римського Сикста. Папа спрямував свій погляд на Марію. Він забув усе суєтне життя, незлічені гріхи. Поруч із Богоматір'ю Свята великомучениця Варвара, яка опустила свій погляд. Внизу два ангели з крилами... «Сикстинська Мадонна» навіки стала уособленням материнства, духовної краси, грікого щастя і мучеництва*.

Рафаель Санти.
Мадонна Конестабіле
(тондо)

Рафаель Санти.
Мадонна зі щигликом

* Репродукцію «Сикстинської Мадонни» можна побачити на с. 39 підручника.

Рафаель Санти. Диспут

На замовлення папи Юрія II Рафаель виконав розпис у палацових залах, або станцах, Ватикану. Рафаель завжди схилявся перед античністю, і тому темою фресок обрав ті, які асоціювалися з чотирма сферами духовної діяльності людини — богослов'ям («Диспут»), філософією («Афінська школа»), поезією («Парнас»), юриспруденцією («Мудрість, Міра, Сила»), а також відповідні головним композиціям алегоричні, біблійні та міфічні сцени на плафоні.

Найвідоміша з цих фресок — «Афінська школа» — справжній гімн людському знанню. Вона не має собі рівних у світовому монументальному мистецтві за образною наповненістю, красою і ясністю малюнка, ідеальною вивіренистю композиційного рішення.

За свої 37 років життя Рафаель встиг створити дуже багато, залишивши слід свого чарівного пензля в найрізноманітніших жанрах живопису. За ескізами Рафаеля працювали архітектори і скульптори, та й сам він був автором низки архітектурних проектів. Зокрема, саме Рафаель керував завершенням будівництва всесвітньо відомого собору Святого Петра в Римі після смерті його автора Д. Браманте. Займався Рафаель і археологічними розкопками в Римі і з притаманною йому пристрасністю порушував питання перед можновладцями про охорону пам'яток старовини. Його завжди оточували учні, і він, як пише засновник сучасного мистецтвознавства Дж. Вазарі, «допомагав їм, навчаючи їх з такою ласкою, ніби вони були не учні, а рідні його діти».

Рафаель Санті. Афіньська школа

На могилі митця епітафія: «Тут спочиває той Рафаель, якого велика природа боялася перемогти й умерти з його смертю». В тому, що в цій оцінці немає ані крихти перебільшення, переконує кожен твір Рафаеля, який дійшов до нашого часу.

1? Як відобразився світогляд епохи Відродження у творчості Рафаеля Санті? Які теми втілює Рафаель у своїх творах?

Підготуйте добірку поетичних творів на тему «Образ "Сикстинської Мадонни" в українській літературі».

Тондо — зазвичай картина круглої форми. Справжнім майстром створення гармонійних композицій у формі тондо був Рафаель Санті (див.: с. 35).

1? Які відкриття були здійснені в живописі Ренесансу? У чому їх новаторство?

Схарактеризуйте один із творів великих майстрів Ренесансу, що вас найбільше вразив.

Проведіть мистецькі паралелі між мистецтвом Античності та епохою Відродження.

Дізнайтеся про цікаві факти з «життя» видатних шедеврів Ренесансу, використовуючи різні джерела інформації.

Підготуйте віртуальну екскурсію найвідомішими світовими музеями, де зберігаються твори митців епохи Відродження.

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ

ДОРОГУ «СИКСТИНСЬКІЙ МАДОННИ»!

«Сикстинська Мадонна» Рафаеля Санті, перша з обличчям не святої, а звичайної жінки, вже понад 250 років перебуває у галереї Давніх майстрів у Дрезденській картинній галереї.

До Німеччини вона потрапила 1753 р. — за дорученням саксонсько-польського короля Августа III була придбана у ченців монастиря Святого Сикста містечка П'яченце. Коли картину внесли до тронного залу, король відсунув трон, що заважав проході, сказавши: «Дорогу великому Рафаелю!». Картину розмістили на великій стіні Дрезденської галереї серед картин італійських майстрів.

...У ніч на 14 лютого 1945 р. під час бомбардування англо-американські ескадрильї змели з лиця землі Дрезден. Було спалено і галерею... 8 травня 1945 р. війська Першого Українського фронту (командуючий маршал І. Конєв) зайняли Дрезден. Одразу ж почалися пошуки скарбів галереї й інших музеїв. Вони і привели до што-

лень покинутих каменоломень за Ельбою. Саме туди звезли художні скарби фашисти, коли вже було зрозуміло, що Німеччина війну програла. Скарби було розміщено в 53 сховах, частину з яких замінували. Коли генерал Сухарьов посилає підрозділ на пошуки скарбів, він сказав солдатам: «Пам'ятайте, якщо щось трапиться, людство вам не вибачить...» Нарешті знайшли товарний вагон, де й були пошкоджені картини. 10 серпня 1945 р. унікальну колекцію (із 1240 творів мистецтва) привезли до Державного музею образотворчих мистецтв ім. О. Пушкіна на реставрацію. Процес «лікування» тривав 10 років. Роботою керували видатні вчені А. Губер, Б. Віппер і художник-реставратор П. Корін. З 1955 р. всі картини повернулися до Німеччини. Серед них була і «Сикстинська Мадонна».

Готуючись до свого 500-річчя, найкрасивіша жінка у світі приваблює до Дрезденської галереї мільйони туристів.

Рафаель Санті. Сикстинська Мадонна

ТЕМА 4.

ВИДАТНІ ЖИВОПИСЦІ ІСПАНІЇ

Фантазія, позбавлена розуму, виробляє страховиськ;
поєднана з ним, вона — мати мистецтва
і джерело його чудес.
Франсіско Гойя

На рубежі XVI і XVII ст. культурно-історичні умови розвитку Іспанії сприяли розквіту літератури, театру, образотворчого мистецтва. П'єси Лопе де Вега і всесвітньо відомий роман «Хитромудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі» Мігеля де Сервантеса, картини Ель Греко і Веласкеса утворюють велич людської особистості. Цю епоху називають «золотою добою» іспанського живопису.

Ель Греко. Поховання графа Оргаса

§ 9. ДУХОВНИЙ РЕАЛІЗМ ЕЛЬ ГРЕКО

Блискучий розквіт образотворчого мистецтва починається з появою в Іспанії у 1576 р. Доменіко Теотокопулі, прозваного **Ель Греко** (1541—1614), оскільки він був грецького походження і народився на острові Крит. Ель Греко навчався спочатку в грецьких художників, які наслідували традиції візантійських іконописців, а потім — у Венеції та Римі, зокрема у Тіціана. Коли йому було близько 35 років, митець оселився в Іспанії, жив переважно у Толедо, де писав на замовлення монастирів і церков. Саме в цьому стародавньому місті, де продовжувала панувати атмосфера середньовічної культури, талант Ель Греко проявився найяскравіше і набув сили, перетворивши художника на неповторного майстра, індивідуальну манеру якого неможливо сплутати з іншими митцями.

Ель Греко був глибоко віруючою людиною. Але, судячи з картин, його релігійні уявлення були доволі своєрідні, тому з великою недовірою і підозрою ставилася до нього іспанська інквізиція. Картини Ель Греко нерідко схожі на фантазмагоричні бачення чи сни. Враження ілюзорності підкреслюють і повітряні безтілесні фігури на полотні, які немов втрачають матеріальність і вагу, витягуються, химерно вагаючись, як язики полум'я.

Реалізм художника полягав у вмінні показати в людині духовне. Наприклад, у найвідомішій картині «Поховання графа Оргаса» представлені дві сцени — земна й небесна. У нижній, земній частині монументальної композиції зображено траурну церемонію, вгорі — потойбічний світ, де душа графа Оргаса постає перед Христом, Богоматір'ю і святими. Реальна людина — багатий, але благочестивий і набожний городянин, який пожертвував усе своє багатство храмові, зображується художником надзвичайно одухотвореним. Герої Ель Греко завжди такі — невагомі істоти, зовні мало схожі на живих людей, з видовженими обличчями, великими й виразними очима, фігурами, які всім своїм єством ніби спрямовуються вгору, до неба, уособлюючи божественне начало. Хоча колорит багатofігурної композиції побудований на яскравому барвистому контрасті, колірна гама нагадує золотисті тони творів майстрів Ренесансу (одяг святих на тлі чорних костюмів учасників церемонії).

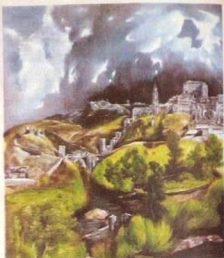
Великий інтерес представляють портретні роботи художника. На одних картинах живописець знайомить глядача зі своїми сучасниками, на інших з'являються далекі від дійсності образи. Зображення святих — значна частина творчої спадщини художника, характерна для іспанського живопису загалом. Особливо цікавими є його парні портрети, побудовані на зіставлен-

Ель Греко.
Мадонна милосердя

Апостоли Петро і Павло

Вид Толедо

Ель Греко.

ні контрастних характерів і темпераментів. Прикладом є картина «Апостоли Петро і Павло», в якій задумливість і сум Петра контрастує з енергійністю і владністю Павла. Тут Ель Греко постає психологом, який уміє помітити й відобразити все те, що відбувається в душі людини.

Пізні твори Ель Греко відзначені посиленням містицизму, вони створюють враження приреченості й безвиході, образи все більше віддаляються від реальної дійсності.

Надзвичайно виразний і трагічний зміст картини «Вид Толедо», єдиного пейзажу в творчості митця. Нічне місто, як міраж, застигло у заціпенінні на тлі сірого з великими хмарами неба. Гра світла й темряви, численних відтінків зеленого кольору свідчить про високу майстерність художника-колориста.

За життя у великого художника не було учнів і послідовників, які могли б продовжити традиції його мистецтва. Деякі дослідники спадщину Ель Греко за її трагічність та підвищену емоційність образів вважають передвісницею розвитку такої течії в мистецтві ХХ ст., як *експресіонізм*.

Схарактеризуйте творчість Ель Греко, типові теми й образи, колористичну майстерність художника.

Проаналізуйте картину Ель Греко «Поховання графа Оргаса». Зверніть увагу на сюжет та його композиційне рішення. Яка ідея цього твору?

§ 10. ЖИВІ ПОРТРЕТИ ДІЕГО ВЕЛАСКЕСА

«Золота доба» іспанського живопису представлена творчістю Дієго Веласкеса (повне ім'я Дієго Родріґес де Сільва Веласкес) (1599—1660). Ще замолоду він став придворним живописцем короля Філіппа IV. Протягом чотирьох десятиліть писав портрети монарха, зображував його дітей, наближених до двору представників вищої знаті — грандів Іспанії. Знамениті картини митця «Меніни», «Здача Бреди», «Прялі», портрети, зокрема серії карликів і блазнів, зберігаються в мадридському музеї Прадо.

Більшість ранніх робіт художника створено у жанрі *бодегонів*. Вони зображували різні сцени в харчевнях, близькі до натюрмортів, з одного боку, і побутових картин, з іншого. Наприклад, персонажами «Сніданку» є прості люди зі звичайною зовнішністю і грубуватими манерами, які ніби «вирвані» з реального життя.

Центральне місце в творчості іспанського митця посідав портрет. За службовим обов'язком художник був зобов'язаний дотримуватися парадного портрета, де все має бути зображено строго і точно — від величних поз і шикарних костюмів, прикрашених мереживами й коштовностями, до церемоніальної обстановки з її дорогими порт'єрами та килимами. Король і перші особи держави мали бути задоволені. Натомість в образах королівських блазнів і слуг, знедолених і зневажених, в усьому їхньому вигляді художник підкреслював людську гідність.

Усі портретовані Веласкеса — як живі, але не тому, що художник

Дієго Веласкес.
Сніданок

Дієго Веласкес.
Портрет інфанти
Маргарити Австрійської

Дієго Веласкес. Здача Бреди

Дієго Веласкес.
Меніни

виписував найдрібніші деталі; переконливість полягала в зображенні їхньої суперечливості й складності. Це стосується і його чудових дитячих портретів, як-от інфанти Маргарити Австрійської. До речі, цей підготовчий поясний портрет є окрасою колекції київського музею Богдана та Варвари Ханенків.

У груповому портреті «Меніни» (так називали придворних дам, які слугували маленькій принцесі) майстерність живописця проявляється в усій красі. Колористична гармонія здається природною і простою. Картина «Меніни» цікава тим, що в ній Веласкес зобразив самого себе. Художник стоїть перед мольбертом і, набравши на палітру фарби, гото-

вий нанести її на полотно стрімким мазком. У дзеркалі на стіні відображено королівську пару, це наводить на думку, що саме вони позують художнику.

Єдину в творчості митця історичну картину «Здача Бреди» написано за сюжетом війни іспанської монархії з республіканською Голландією. Це полотно мало прикрасити один із залів королівського палацу в Мадриді, де висіли твори інших художників, що прославляли перемоги іспанської зброї. Але реально твір вийшов далекий від переможного апофеозу. У композиції праворуч — стрій стриманих іспанців, ліс списів над ними символізує єдність; ліворуч — юрба розкутих голландців, які не втрачають сили духу, незважаючи на поразку. Вони відмовилися від католицизму і прийняли протестантизм, тому від художника чекали показу в непривабливому вигляді бунтівників і ворогів іспанського короля. Однак Веласкес в історичній події зобразив драму людей різних переконань і вірувань. Недарма сучасники Веласкеса влучно називали його «художником істини».

За життя художник був обраний членом Римської академії. Як театр і література цього «золотого століття», він оспівував не лише історію і культуру своєї країни, а й відчуття захоплюючої краси світу, гідність людини.

!? У чому полягає майстерність Веласкеса-портретиста?

Самостійно дослідіть картину Веласкеса «Прялі», дайте власне тлумачення цієї багатозначної композиції.

Дієго Веласкес. Прялі

§ 11. РЕАЛІЙ І ФАНТАСМАГОРІЙ ФРАНСІСКО ГОЙЇ

Франсіско Гойя (1746—1828) народився в невеличкому селі, що загубилося серед арагонських скель поблизу Сарагоси, у родині ремісника — позолотника вітарів. У віці 13 років Франсіско став учнем місцевого художника Хосе Лу-сан-і-Мартінесу. Після переїзду до Мадрида юнак удосконалює свою майстерність і навіть бере участь у конкурсах, сподіваючись бути прийнятим до Королівської Академії Сан-Фернандо.

Зазнавши невдачі, молодий художник не опустил руки і поїхав до Італії знайомитися з живописом видатних майстрів.

Отримавши другу премію пармської Академії мистецтв за картину на тему з античної історії (1771), художник повертається до Сарагоси. Він працює у свого друга придворного живописця Франсіско Байє. Гойя виконував для Королівської шпалерної мануфактури панно, які служили зразками (картонами) для гобеленів. Ці роботи принесли йому популярність. Художник був прийнятий при дворі, написав портрет короля, картину в академічному стилі «Розп'яття», став членом Королівської Академії.

Покровителькою художника при дворі була герцогиня Альба, яка багато раз позувала йому, зокрема її зображено в образі махи (іспанської городянки) на двох найзнаменитіших портретах митця — «Маха оголена» і «Маха одягнена».

Маха оголена

Маха одягнена

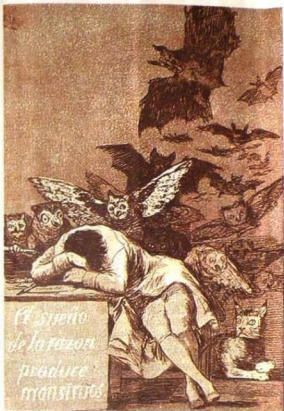
Франсіско Гойя.

Франсіско Гойя. Гра в піжмурки

Взимку 1792—1793 рр. художник переніс несподівану важку і загадкову хворобу, кілька місяців провів на межі між життям і смертю. Коли у найтяжчі роки хворий і самотній Гойя жив у замському домі «Кинта дель Сордо» (тобто «Дім Глухого»), він розписав його стіни фантастичними фресками, ідея яких залишилася загадкою художника.

Цей період відзначений зверненням до серйозних занять офортом. Перша графічна серія з

Франсіско Гойя

«Сон розуму породжує страховиськ» та інші офорти із серії «Капричос»

Франсіско Гойя. Портрет королівської родини

80 офортів, об'єднана назвою «Капричос» (1799) вразила сучасників гострою соціальною сатири, поєднанням гротеску і реальності, новизною художньої мови. У ній використано образи іспанських народних приказок, байок, які висміювали людські вади — боягузтво, корисливість, жорстокість, ліцемірність. Теми офортів розкривають боротьбу добра зі злом, причому зло — перемагає...

Іронія митця щодо володарів світу добре відчутна у великому парадному портреті королівської родини: розкіш шовкових та оксамитових шат, блиск золотої парчі й коштовностей лише підкреслюють фізичну недосконалість і людську пересічність портретованих. Фігури з холодними обличчями застигли у помпезних позах, як ляльки.

Сліпий і глухий, забутий усіма, художник помер у містечку Бордо у Франції, де він під приводом лікування переховувався від інквізиції та короля, який заявив, що художник заслуговує на страту. Пізніше, вже у середині XIX ст., спадщину Гойї пристрасно вивчатимуть європейські художники, особливо романтики.

12 Схарактеризуйте серію офортів Ф. Гойї «Капричос» (див.: с. 47). У чому, на вашу думку, її загальнолюдське значення і прогностичність щодо сучасності?

Проаналізуйте портрет королівської родини пензля Гойї, висловіть своє ставлення до майстерності художника-портретиста. Чи можна вважати це зображення реалістичним?

§ 12. СЮРРЕАЛІСТИЧНІ ШЛЯХИ САЛЬВАДОРА ДАЛІ

Відродження великої іспанської традиції відбувається в першій половині ХХ ст. Нові шляхи у світовому мистецтві проклав Сальвадор Далі (повне ім'я Сальвадор Феліпе Хасінто Далі) (1904—1989). В історію художньої культури цей іспанський живописець, графік, скульптор, режисер і письменник увійшов як зачинатель і яскравий представник *сюрреалізму*.

У дитинстві Сальвадор був кмітливою, але неслухняною й епатажною дитиною. Він був розумним хлопцем, хоча любив стверджувати зворотнє і домагався свого капризами і симуляціями. З дитинства і юності ним завжди рухало бажання відрізнятися від своїх сучасників, і водночас йому хотілося бути визнаним ними. Хлопчик мав природний художній талант, що видно вже з малюнків на берегах його підручників і карикатур.

Коли Далі виповнилося сімнадцять, він уже почав завойовувати визнання в мистецьких колах. Він умовив батька допомогти заснувати свою художню студію в Мадриді при Академії витончених мистецтв Сан Фернандо, одним із найвідоміших директорів якої був Франсіско Гойя. Юнак, який невдовзі почав навчатися в цій Академії, знайомиться з Луїсом Бунуелем і Федеріко Гарсія Лоркою, які значно вплинули на його життя. Разом із Бунуелем Далі створює короткий сюрреалістичний фільм «Андалузський пес», що стане потім класикою сюрреалізму.

За зневажливе ставлення до викладачів і незгоду з пануючими методами викладання Далі відраховують з Академії. Він їде в Париж, де знайомиться з Пабло Пікассо. З'являються роботи під впливом Пікассо («Венера і моряк»), імпресіоністичні спроби («Автопортрет із шиєю в стилі Рафаеля»), наслідування течії кубізму. Величезне враження справили на митця мандрівки до Брюсселя, де він знайомиться з мистецтвом фламандських майстрів.

Роботи Далі дедалі частіше демонструються на виставках, він завойовує популярність, вступає до групи сюрреалістів, очолюваної Андре Бретоном. Більшість сюрреалістів досліджували підсвідоме, звільнивши свій розум від контролю і дозволивши думкам спливати на поверхню, як мильні

Сон

Сальвадор Далі.

Сталість пам'яті

бульбашки, без будь-якої послідовності. Це відбулося у створенні абстрактних форм.

Зазначимо, що сюрреалізм як напрям мистецтва виник напередодні Першої світової війни. У роботах цього напрямку ірраціональний світ поєднується з натуралістичними деталями, абстрактними формами, щоб показати містичність світу, викликати у глядача незвичні асоціації, химерні видіння. Саме такими були картини Сальвадора Далі («Сталість пам'яті», «Передчуття громадянської війни»).

Далі переживає серйозний родинний конфлікт, зумовлений його стосунками з майбутньою дружиною Галою (Оленою Дмитрівною Делувіною-Дьяконовою, росіянкою за походженням), тоді ще дружиною поета Поля Елюара.

У 1934 р. художник поєднує своє життя з Галою, яка на довгі роки стала його музою. Сильна й рішуча натура цієї жінки imponувала художнико-

ві. Вона знаходила покупців для його картин, переконувала писати роботи, зрозуміліші масовому глядачеві, а коли не було замовлення на картини, змушувала розробляти товарні бренди. З великим натхненням Далі присвячує коханій дружині вірші, оспівує її у своїх картинах («Вечірня молитва Гала», «Портрет Гала»).

Після відвідування художником Італії і знайомства з шедеврами Ренесансу у творах Далі починають домінувати риси академізму, правильні людські пропорції, хоча загалом його картини залишаються сюрреалістичними.

З початком Другої світової війни Далі разом із Галою їде до США. Тут він досить успішно продовжує пробувати свій талент у царині літератури (випускає белетризовану автобіографію «Тасмне

Сальвадор Далі.
Атомна Леда

Відкриття Америки
Христофором Колумбом

Сальвадор Далі.

Тасмна вечера

життя Сальвадора Далі») та кіно, співпрацюючи з режисерами Уолтом Діснеєм і Альфредом Хічкоком (малює декорації для сцени сну з фільму «Заворожений»).

Після повернення до Іспанії митець живе переважно у своїй улюбленій Каталонії, а у 1965 р. приїжджає до Парижа і знову, як майже 40 років тому, підкорює його своїми роботами, виставками та епатажними вчинками. Його творче самовираження багатогранне: знімає химерні короткометражні фільми, робить сюрреалістичні фотографії, знімається в рекламі.

Однак у художника розвивається хвороба Паркінсона, яка заважала йому малювати. До того ж після смерті дружини Далі переживає глибоку депресію.

Далі обирають іноземним членом Академії мистецтв Інституту Франції (1979). Свою шпагу академіка він прикрасив фігуркою лебедя Леди, що асоціюється з образом Гали-лебедя з його відомої картини «Атомна Леда», а також із характерними елементами людського обличчя (ніс, рот, підборіддя), які були використані при створенні дизайну флакона для парфумів «Далі» і презентовані в Парижі 1983 р. Того ж року король Іспанії Хуан Карлос I проголосив видатного художника-новатора маркізом де Далі-і-де Пуболь. Тоді ж Далі пише свою останню роботу «Ластівчин хвіст».

Художник помер у 1989 р. там же, де й народився, — у Фігерасі (Каталонія). Він заповів поховати його так, щоб по могилі могли ходити люди. Тому його тіло замурували в підлозі в музеї Далі в м. Фігерас.

Цей всесвітньо відомий логотип теж належить генію Далі

!? Яка картина С. Далі вас найбільше вразила і чому? Поясніть.

Визначте основні риси сюрреалізму в творчості С. Далі. Аргументуйте прикладами інтерпретації творів митця.

Бодегон (з іспанської — «шинок») — жанр, що поєднує ознаки натюрморту і побутової картини.

Інфанта — титул принцеси королівського дому в Іспанії.

Офорт — вид гравюри на металі.

Сюрреалізм (з французької — «надреальне») — один із напрямів авангардизму в художній культурі XX ст.

!? Назвіть представників «золотої доби» іспанського живопису.

!? Стисло схарактеризуйте особливості художнього стилю Ель Греко, Д. Веласкеса, Ф. Гойї.

Проведіть аналогію між картинами Ф. Гойї «Сон розуму породжує страховиськ» та С. Далі «Сон, або Народження страховиськ».

Запропонуйте власну інтерпретацію живописного твору одного з видатних іспанських художників, репродукцію якого подано у підручнику, що викликав у вас найбільший інтерес. Приділіть особливу увагу художнім засобам і стильовим ознакам.

ТЕМА 5.

ФЛАМАНДСЬКИЙ
І ГОЛЛАНДСЬКИЙ ЖИВОПИС

Існувати — значить відчувати,
бо почуття стоять незрівнянно вище розуму.
Жан-Жак Руссо

У результаті революції у XVII ст. Нідерланди поділилися на дві частини: Голландію і Фландрію (сучасна Бельгія). Підйом, викликаний революційною боротьбою, визначив високий розквіт культури XVII ст. Найяскравішими були досягнення блискучих живописців Фландрії: Рубенса та його сподвижників і учнів (Ван Дейка, Снейдерса, Іорданса, Броувера і Тенірса) та Голландії: Рембрандта, Халса, Яна Вермера з Дельфта, Гаральда Терборха, Пітера Класа та ін.

Особливості цих двох видатних художніх шкіл найвиразніше виступають у їх порівнянні. Спільною рисою була любов до життя, до її земних радощів. Але в той час, як голландські художники зображували побут, повсякденну буденну дійсність, фламандські живописці, часто пов'язані замовленнями католицької церкви і заможних дворян, зверталися до релігійних та міфологічних тем.

У Голландії був розвинений тип скромного, точного документального портрета, а у Фландрії більшого поширення набув парадний портрет. Голландські натюрморти прості за композицією і включають, як правило, нечисленні предмети, а фламандський художник кожен натюрморт прагнув перетворити на гімн багатству і наповненості життя. Фламандському мистецтву також було притаманне прагнення створювати героїчні образи, великі багатофігурні сцени, різноманітні за змістом і характером.

§ 13. ЖИВОТВОРНА ЕНЕРГІЯ ВЕЛИКОГО РУБЕНСА

Центральною постаттю фламандського мистецтва цього періоду був **Пітер Пауель Рубенс (1577—1640)**. Рубенс став творцем живого, хвилююче-яскравого стилю художнього вираження — пишного та гучного, насиченого театральним пафосом і бурхливим рухом, контрастами світла і тіні, що пізніше був названий *бароко*.

Яскравий, пишний рубенсівський стиль характеризується зображенням крупних фігур у стрімкому русі, сповнених максимально емоційно зарядженою атмосферою. Різні контрасти світла й тіні, теплі багаті фарби сповнюють його картини енергією. Він писав біблійні сюжети, захопливі сцени полювання на тварин, зображав дзвінкі ратні побоїща, і все це робив з рід-

кісною пристрастю до перенесення на полотно найвищої життєвої драми. Зокрема, «Розп'ятий Христос», «Воздвиження Хреста Господнього», «Поклоніння волхів», «Святе Сімейство і Свята Анна» та ін. І всі вони сповнені емоційності й енергетики, фізичної сили, захоплення природою. Діва Марія і Магдалина — світлокоші, волоокі й пишнотілі. Христос і на хресті здається атлетом. Усі композиції ніби в русі. Це притаманне живопису *бароко* і зокрема пензлю Рубенса.

Рубенс був великим майстром портретного живопису. Портрети Рубенса можна назвати справжнім живописним довідником «хто є хто» представників західноєвропейської знаті XVII ст., серед яких зображено багатьох аристократів — герцогів, графінь, королів та ін.

Рубенс уславив сучасний йому тип краси. Ніде так виразно не відчувається його веселий, повний здорового життя дух, як у картинах, що зображують оголену жіночу натуру.

Картина «Три грації» (див.: с. 54) відтворює спокійний танець служниць Венери (Афродіти) — Аглаї, що означає «сяюча», Ефросинії — «радісна» і Талії — «квітуча». Полотно представляє нам ідеал рубенсівської жіночої краси. Ці три оголені постаті художник наповнив чудовою життєвою силою, зобразив їх на тлі пейзажу, поруч із фонтаном і з гірляндою квітів над головами. Фігури нагадують класичну скульптуру, відчувається спроба відтворити в їхній плоті холод мармуру.

Поклоніння волхів

Святе Сімейство і Свята Анна

Пітер Пауель Рубенс.

Три грації

Пітер Пауель Рубенс.

Прометей прикутий

Пітер Пауель Рубенс.
Полювання на гіпототама

Якби знадобилося одним словом характеризувати життя Пітера Пауеля Рубенса, то в цілому підійшло б слово «енергія». Його мистецтво, що характеризується кипучою життєвою енергією, його пристрас-тями, є квінтесенцією грандіозного стилю бароко. Понад 1000 картин художника — це монументальне досягнення.

На картинах великого майстра вчилися і продовжують вчитися багато поколінь художників. Особливо великим був його вплив на сучасних йому фламандських живописців —

Антоніо ван Дейка, Франса Снейдерса, Якоба Йорданса та ін.

! ? Основоположником якого мистецького стилю був Рубенс?

Розкажіть, що характерне для творів цього стилю (включаючи архітектуру та скульптуру).

§ 14. РЕМБРАНДТ — ГЕНІЙ СВІТЛОТІНІ ТА КОМПОЗИЦІЇ

З-поміж численних голландських художників XVII ст. Гарменс Ван Рейн Рембрандт (1606—1669) — найхарактерніший представник голландської школи живопису. У його творчості найповніше і всебічно відбилися тенденції цієї школи.

За світоглядом Рембрандт, перш за все, глибокий реаліст: реалізмом просякнуті всі його твори. Навіть у таких зображеннях, як міфологічні, Рембрандт відтворює грецьких богів і богинь у вигляді сучасників.

Відомим Рембрандта зробила картина «Урок анатомії доктора Тульпа» — груповий портрет доктора Тульпа з учнями. Рембрандт уперше відмовився від традиційної для групового портрета композиції, де всі персони стоять біля однієї, позуючи художникові. На його картині учні оточили стіл в анатомічному театрі і слухають пояснення доктора. Художник зумів показати різну реакцію на кожному з обличч учнів. Картина мала величезний успіх.

Твори Рембрандта вирізняє геніальна композиція. У його картинах і гравюрах усе найістотніше висувається тим чи іншим способом на перший план, і головні дійові особи характеризуються так тонко, що у глядача не залишається ніяких сумнівів щодо змісту зображуваної сцени. Головна особливість рембрандтівського колориту — відсутність багатства кольору: в жодній з його картин немає тих фарб, якими вражають твори італійських майстрів або, наприклад, роботи Рубенса.

Рембрандт. Урок анатомії доктора Тульпа

Головне у Рембрандта — передача гри світла й тіні, і в цьому він геніальний майстер. Зазвичай Рембрандт розподіляє світло таким чином, що головна за значенням особа або головна група картини найбільше освітлена, світлові ж рефлекси від цієї головної групи поширюються на інші найближчі до неї особи або аксесуари, і, нарешті, інші частини картини тонуть у прозорій, глибокій напівтемряві, сповненій легкості.

Рембрандт виступив новатором у багатьох жанрах. Як історичний живописець, він перетворив далекі античні й біблійні легенди на зігріту високим гуманізмом розповідь про реальні земні людські почуття й стосунки.

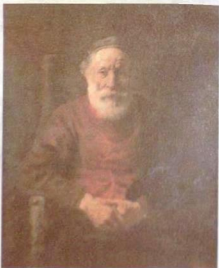
Як портретист він став творцем своєрідного жанру портрета-біографії, де довге життя людини і її внутрішній світ розкривалися в усій своїй складності й суперечливості. Портрети Рембрандта реалістичні вищою мірою, вони не тільки точно передають зовнішні риси, а й виражають внутрішній стан зображених осіб, їхнє моральне обличчя.

Рембрандт. Портрет ученого

Портрет бабусі

Рембрандт.

Старий у червоному

На вершині своєї творчості Рембрандт пише портрети, темою яких є «людина наодинці зі своїми думами». Ці твори вирізняються, як правило, великим розміром, монументальними формами, спокійними позами. Моделі — літні, навчені тривалим життєвим досвідом люди, зазвичай сидять у глибоких кріслах, поклавши на коліна руки і повернувшись прямо до глядача. Світлом виділені обличчя і кисті рук. Художник показує не тільки зовнішні прикмети похилого віку, а й духовний світ людини. Такими є «Портрет бабусі», «Портрет старого єврея» і «Старий у червоному».

Теми з Виблії та Євангелія, що найбільше відповідали протестантському світогляду великого майстра, завжди хвилювали художника. З особливим інтересом він звертався до історії страждань Спасителя, які філософськи глибоко трактував у сповнених християнського почуття картинах і гравюрах.

У певний період своєї творчості (середина 1630-х років) твори Рембрандта наповнюються бурхливим рухом, суперечливим поєднанням натуралістичних і декоративних моментів, чуттєвості й емоційності, властивими стилю бароко. У цей період написане «Зняття з хреста». Картина ілюструє євангельську легенду про те, як Йосип Аримафейський, Никодим та інші учні і близькі Христа, одержавши дозвіл Пілата, зняли вночі тіло Христа, загорнули його у багату плащаницю і поховали. Легенда розказана Рембрандтом із приголомшливою життєвою правдою.

Іншими важливими досягненнями цієї картини, поряд з індивідуалізацією почуттів дійових осіб, є використання світла для досягнення цілісності багатофігурної композиції. Три головних моменти легенди — зняття з хреста, непритомність Марії і розстелення плащаниці — освітлені трьома різними джерелами світла, інтенсивність яких згасає залежно від зменшення значення сцени.

Рембрандт. Вітряк (офорт)

Рембрандт. Зняття з хреста

Рембрандт. Повернення блудного сина

Епілогом життя й творчості геніального митця стала картина «Повернення блудного сина», створена за біблійним сюжетом.

Це один із найпроникливіших творів майстра. Його можна розглядати як заповіт Рембрандта-людини і Рембрандта-художника. Саме тут ідея всепрощаючої любові до людини, до принижених і страждених — ідея, якій Рембрандт служив усе своє життя, — знаходить найвище, найдосконаліше втілення. І саме в цьому творі глядач стикається з усім багатством і розмаїтістю живописних і технічних прийомів, що їх виробив художник за довгі десятиліття творчості.

У картині домінують золотисто-охристі, кіноварно-червоні і чорно-коричневі тони при нескінченному багатстві найтонших переходів усередині цієї скупой гами. У нанесенні фарб на полотно беруть участь і пензель, і шпатель, і черешок пензля; але і це Рембрандту здається недостатнім — він наносить фарби на полотно безпосередньо пальцем (так написано, наприклад, п'ятку лівої ноги блудного сина). Завдяки розмаїтості прийомів художник досягає підвищеної вібрації кольорової поверхні — фарби то го-

ворять, то блищать, то глухо жевріють, то ніби світяться зсередини, і жодна деталь не залишає глядача байдужим. Тільки навчена величезним життєвим досвідом людина і великий художник міг створити цей геніальний і простий шедевр.

Художник підняв образотворче мистецтво на нову ступінь, збагативши його небувалою життєвістю і психологічною глибиною. Рембрандт створив нову живописну мову, у якій головну роль відіграють тонко розроблені прийоми світлотіні і насичений, емоційно напружений колорит. Духовне життя людини стало відтепер доступне зображенню засобами реалістичного мистецтва.

!? У яких жанрах найкраще відобразився талант Рембрандта?

Порівняйте картину «Повернення блудного сина» Рембрандта з офортами Шевченка із серії «Притча про блудного сина».

Підготуйте комп'ютерну презентацію «Біблійна легенда про блудного сина у світовому мистецтві».

Пам'ятник Рембрандту та героям його картини «Нічна варта» в Амстердамі

Бюргер — незалежний мешканець середньовічного європейського міста.

Гравюра — друкований відтиск на папері з пластинки, на якій вирізано малюнок.

Колорит — система співвідношень кольорів, що утворюють певну художню єдність.

!? Розкажіть, у які мистецькі епохи «розквітнув» реалізм. Поясніть.

У чому полягає спільність та відмінність фламандського і голландського живопису?

Що новаторського внесли у розвиток світового образотворчого мистецтва Рубенс та Рембрандт?

За допомогою різних джерел дослідіть досягнення голландських і фламандських живописців у сфері побутового жанру.

Підготуйте доповідь про одного з видатних голландських або фламандських художників (за вибором).

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ

КВІТИ, ЩО ЗАКЛИКАЮТЬ ДО РОЗДУМІВ

Найпопулярнішими «голландськими натюрмортами» були квіткові натюрморти. Вони надихали глядача на роздуми про моральні та релігійні речі. Складений із прекрасних і різноманітних квітів (тюльпани, іриси, троянди, дельфініуми, фіалки та ін.) букет був живописним гімном красі божественного творіння, а через нього — мудрості та щедрості Господа, який дозволив навіки закарбувати цю красу.

Замовники, вельможі і бюргери, цінували в натюрмортах те, що зображені квіти були «як живі». Але ці зображення не були натуралістичними. Вони були романтичні, поетичні.

«Портрети» квітів, написані на пергаменті аквареллю та гуашшю, створювалися для флористичних альбомів, у яких садівники прагнули увічнити дивовижні рослини. Особливо численні зображення тюльпанів. Вони присутні практично в кожному голландському натюрморті. У XVII ст. в Голландії був справжній тюльпановий бум, іноді за рідкісну цибулину цієї рослини закладали будинок.

Ян Брейгель.
Букет

Амброзіус Босхарт.
Квіти

Володіти прекрасними натюрмортами могли собі дозволити не тільки голландські вельможі, а й звичайні бюргери. Кількість квіткових голландських натюрмортів величезна, але це не применшує їхньої художньої цінності. Після аукціонів, коли економічне становище Голландії погіршилося, живописні зібрання з будинків бюргерів потрапили в палаци європейських вельмож і королів.

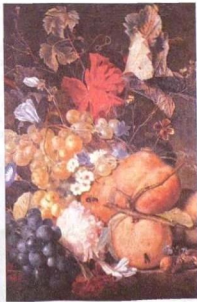
Прагнення художників урізноманітнити склад своїх букетів змушувало їх їздити в різні міста і робити натурні малюнки в садах любителів квітів Амстердама, Утрехта, Брюсселя, Харлема, Лейдена. Художникам також доводилося чекати зміни сезонів, щоб відобразити потрібну квітку.

Перші станкові натюрморти з'явилися в 1600-і роки у творчості **Яна Брейгеля і Амброзіуса Босхарта** і являли собою майстерно аранжовані композиції з багатьох кольорів, часто поміщених у дорожчій вазу з венеціанського скла або китайського фарфору. Композиції квіткових букетів у другій половині XVII ст. стають більш вільними і вишуканими.

На початку XVIII ст. з'являються мальовані новації. **Ян ван Хейсум** уводить у свої натюрморти світлі експресивні фони. Його твори стають дуже популярними і найдорожчими в історії голландського натюрмрту, саме ці творіння наслідують художники XIX і XX ст.

Фрукти та квіти

Ян ван Хейсум.

Фрукти, квіти та комахи

ТЕМА 6.

РОСІЙСЬКИЙ ЖИВОПИС: БАЧИТИ ДУШУ

Наше завдання — зміст. Обличчя, душа людини, драма життя, враження природи, її життя та сенс, дух історії — ось наші теми, фарби у нас — знаряддя, вони мають висловлювати наші думки, колорит наш — не просто вишукані плями, він повинен висловлювати настрій картини, її душу, захоплюючи всього глядача, як акорд у музиці.

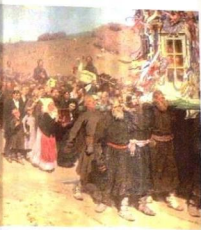
Ілля Рєпін

Історія російського образотворчого мистецтва дала яскраві приклади шедеврів, що отримали світове визнання. Зупинимося на мистецтві другої половини XIX ст. — періода, коли в Росії було зроблено видатні відкриття і винаходи (періодичний закон хімічних елементів Д. Менделєєва, основоположні праці з теорії космонавтики і космічних апаратів К. Ціолковського тощо), опубліковано літературні твори, що стали надбанням усього людства. У цей час відбувається прогрес у галузі освіти: з'являються класичні гімназії, що готують до вступу у вищі навчальні заклади, налагоджуються контакти з іншими країнами — росіяни вчать у іноземців ремесла, торгівлі.

У живописі у цей час домінує реалізм. Серед найвидатніших досягнень цього періоду — *історичний живопис*, визначним представником якого є Ілля Рєпін (1844—1930). Серед найвідоміших його полотен цього жанру — «Бурлаки на Волзі» — полотно, створене на основі багаторазових натурних етюдів під час подорожі по Волзі. Картина зробила молодого митця відомим, викликала сенсацію. Яскрава виразність народних типів передає відчуття грізної сили, соціального протесту, що визиривав у середовищі знеланих.

Ілля Рєпін. Бурлаки на Волзі

Ілля Рєпін. Хресний хід у Курській губернії

В іншому шедевр — «Хресний хід в Курській губернії» — у багатолюдній церковній процесії зведена воєдино вся Росія.

Історичним епізодам із життя країни присвячено такі полотна І. Рєпіна, як «Царівна Соф'я у Ново-дівичому монастирі» (1879), «Іван Грозний і син його Іван» (1885), «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (1891).

Ілля Рєпін.

Який простір!

Царівна Соф'я
у Ново-дівичому монастирі

Василь Суриков. Ранок стрілецької страти

Поруч із І. Рєпніним свої кращі твори у цьому жанрі створював **Василь Суриков (1848—1916)**. У монументальному полотні «Ранок стрілецької страти» розкрито одну зі сторінок трагедії російської історії, що переживали народні маси під час реформ, які насильно здійснювала кріпосницька держава петровського періоду. Художник показує Красну площу в холодний осінній день, у похмурому освітленні вимальовуються обриси храму Василя Блаженного і юрба народу навколо привезених на страту стрільців. Ідея картини перегукується з іншими творами на цю тему: з історичним рома-

Василь Суриков. Боярина Морозова

Василь Суриков. Меншиков у Березові

ном Л. Толстого «Початок», у музиці — з оперою М. Мусоргського «Хованщина», в образотворчому мистецтві — з картиною І. Рєпіна «Царівна Соф'я у Новодівичому монастирі»).

На картині «Меншиков у Березові» подано розгорнуту психологічну характеристику кожного образу колись впливових людей; «Бояриня Морозова» вражає контрастністю колористичного начала: на строкатому, різнокольоровому тлі юрби чітко виступає чернечий одяг Морозової — «суцього Стеньки Разіна», як казали бояри, що не зуміли ані вогнем, ані дикою примусити цю жінку відмовитися від старої віри.

Усі ці твори В. Сурикова присвячені переломним моментам, напруженим конфліктам російської історії, які розкривають героїчні сторінки російського характеру.

Василь Суриков. Підкорення Сибіру Ермаком

Віктор Васнецов. Витязь на роздоріжжі

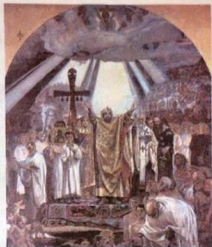
Інтерес до долі народу прослідковуємо й у творчості **Віктора Васнецова** (1848—1926), який звертався до фольклорних мотивів історичного жанру: легендарні російські богатирі — захисники Вітчизни від ворожих нападів, одвічні мрії народу про правду, щастя, фантастичні перетворення. У картинах цього жанру «Витязь на роздоріжжі» (1878), «Битва росіян зі скіфами» (1881) та інших велику роль відіграє продумане пейзажне тло, що, власне, і надає картинам певного настрою.

Віктор Васнецов. Битва росіян зі скіфами

Страшний Суд

Хрещення Русі князем Володимиром

Віктор Васнецов.

(із розписів Володимирського собору в Києві)

Глибоко віруюча людина, В. Васнецов упродовж 1885—1896 рр. працював над розписом Володимирського собору в Києві, де виконав канонічні сцени — «Страшний Суд» і «Брама Раю» та зобразив історичні події — «Хрещення Русі князем Володимиром», «Княгиня Ольга».

Спробуйте дати визначення історичному жанру в живописі. Назвіть імена і твори найвідоміших представників цього жанру в російському та українському образотворчому мистецтві.

З 80-х років XIX ст. у російському мистецтві зростає роль пейзажного живопису, новаторство в якому належить Ісааку Левітану (1860—1900). Художник збагатив пейзажний живопис безліччю нових мотивів і прийомів їх живописного втілення, його лірична тема виражається безпосередньо в образах природи, без додаткового сюжетного мотивування.

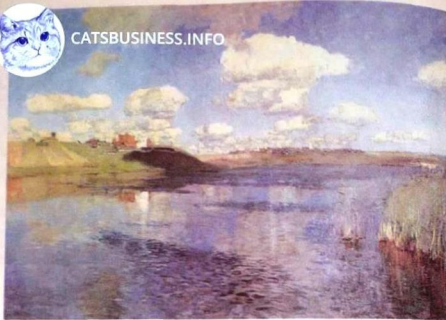

Свіжий вітер. Волга

Ісаак Левітан.

Вечір на Волзі

Ісаак Левітан. Озеро. Русь (остання велика картина художника)

Пильне вивчення натури, володіння системою плерного живопису допомогло художнику наділити пейзаж відчуттям повноти життя. Картина «Місток. Савінська слобода» передає багатогранність натури, що прилягла у тісних селянських задвірках. А картини «Під вечір», «Вечір на Волзі», «Після дощу. Плесо», «Свіжий вітер. Волга» передають далечінь і красу Волги.

Визначну роль у художника відіграє небо, кольори якого стають дієвим началом у повсякденному мотиві. Серед улюблених тем митця — тема лісу («Березовий гай»); філософські пейзажі («За вічним спокоєм», «Вечірні дзвони»); ліричне переживання природи («Копиці. Сутінки», «Озеро. Русь»).

Володіння якою системою дало можливість І. Левітану наділити пейзаж відчуттям повного життя?

Назвіть найвідоміші картини майстра. Підготуйте комп'ютерну презентацію «Пори року на картинах Левітана».

У кінці XIX ст. з'явилися картини «Дівчинка з персиком» і «Дівчинка, освітлена сонцем», що прославили **Валентина Серова (1865—1911)**, коли художнику тільки виповнилося 20 років. Серов стає найкращим російським **портретистом**.

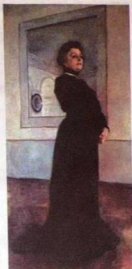
Учень І. Рєпіна, який глибоко захоплювався творами старих майстрів і вивчав їх в Італії, Голландії, Німеччині, Серов постав у портретах як тонкий

Валентин Серов.
Дівчинка з персиком

Портрет художника
Костянтина Коровіна

Валентин Серов.
Портрет актриси Марії Миколаївни Єрмолової

аналітик внутрішнього світу людини, здатний збагнути найтонші відтінки духовного життя. Так, у портреті К. Коровіна художник вільно й розкуто передає добре, красиве обличчя, фігуру, руки, костюм.

А зображення великої драматичної актриси Марії Єрмолової завдяки лаконізму і стриманому колоритові наповнено правдою про людину, психологією людської особистості.

В. Серова вважають водночас останнім класиком і першопрохідцем, оскільки він, органічно продовжуючи кращі традиції класики, йшов уперед, прокладаючи нові шляхи ХХ століттю.

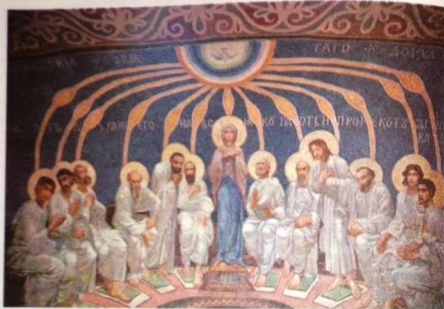
!? Чому В. Серова вважають і останнім класиком, і першопрохідцем ХХ ст.?

Спробуйте сформулювати вимоги до портретного жанру, притаманні творчості В. Серова.

Найзначнішим і самобутнім виразником художньо-естетичних тенденцій початку нового століття, а саме **символізму** і **модерну**, в російському живописі був Михайло Врубель (1856—1919). Він розписував храми (у Кирилівській церкві Києва ним створено «Зішестя Святого Духа», «Мойсея», голову Христа і двох янголів над входом у хрещальню, «Надгробний плач», архангелів у сцені Благовіщення), робив панно для інтер'єрів будинків, оформлював виставки.

Сюжети багатьох його картин відверто фантастичні, що було рисою нового мистецтва. Відомий факт: обрисовуючи велику за розміром мушлю, довільно проводячи від неї лінії, художник знайшов форму для втілення сюжету картини «Царівна Лебідь».

Михайло Врубель. Зішествя Святого Духа (фреска з Кирилівської церкви у Києві)

Богоматір

Михайло Врубель.

Царівна Лебідь

Михайло Врубель. Демон

Найвідомішими його творами є «Демони», передусім пов'язані з літературним прообразом, героєм поеми М. Лермонтова. Але Демон Врубеля не просто йде від живого світу, він гине, ламаючи крила.

Значення культури цього періоду надзвичайне — Росія вперше стала визначати світову моду в мистецтві загалом, і в образотворчому зокрема.

Які риси притаманні мистецтву М. Врубеля?

Порівняйте демонів із однойменної поеми М. Лермонтова та картини М. Врубеля.

Жанр — внутрішній підрозділ, що склався історично у різних видах мистецтва.

Доведіть, що Росія кінця XIX — початку XX ст. стала одним із лідерів світового мистецтва.

Здійсніть віртуальну екскурсію до Київського музею російського мистецтва, де зберігаються твори М. Врубеля, В. Васнецова та інших видатних російських митців. Висловіть своє враження.

У яких ще жанрах працювали художники, з творчістю яких ви ознайомились?

За допомогою різноманітних джерел підготуйте розповідь про найвідоміші колекції російського живопису — Державну Третьяковську галерею у Москві та Державний Російський музей у Санкт-Петербурзі. Про які твори російських митців ви дізналися?

ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ДАЛЕКОГО СХОДУ

Мудрець шукає все в самому собі,
нерозумна людина — в іншому.

Конфуцій

Художня культура далекосхідного регіону включає мистецтво Китаю, Японії, Кореї, Монголії, Тибету, які мають багато спільних рис, зокрема глибинне філософсько-поетичне одухотворене ставлення до природи, яка існує за своїми законами й визначає життя людини. Мистецтво всіх країн Далекого Сходу зазнало значного впливу стародавньої китайської цивілізації, тому сфокусуємо основну увагу насамперед на образотворчому мистецтві цієї країни.

Стародавній китайський національний живопис відрізняється від європейського за художніми засобами, матеріалом і технікою. Картини пишуться тушшю, мінеральними і рослинними фарбами на шовку або на особливому рисовому папері з м'якого тонкого волокна. Вони мають форму багатометрових *сувоїв* — горизонтальних для розглядання на столі й вертикальних для прикрашання стін.

У живописних образах часто втілюються філософські ідеї *конфуціанства*, *даосизму*, *буддизму*. На Сході здавна живопис поєднувався з каліграфією і поезією, що вважаються рідними сестрами. Витонченість ієрогліфів, а також поезія вірша не тільки доповнюють зміст картини, а й надають їй особливої завершеності.

Чжао Менфу. Людина з конем на вітрі

Ні Цзань.
Дерева та долина гори

Жень Женьфа.
Яструб,
що піймав горобця

Чен Ішоу.
Літній
вітерець

Гуань Даошен.
Бамбук
і камінь

Ху Вей.
Хризантема та бамбук

Анонім XI століття. Поет під деревом

Чжао Менфу.
Десять хризантем
(фрагмент)

Ван Сімен. Гори та води на тисячу лі

Образи мали символічне значення, пов'язане з ідеями стародавньої космогонії. Художник прагнув передати світову гармонію, ритм, що лежить в основі явищ природи, тому він був далеким від натуралізму та прагнення до зовнішньої подібності. Структуру мальовничого сувою визначають найважливіші основи — Небо і Земля, у них утілено два протилежні принципи світобудови: чоловіча сила (*ян*) і жіноча сила (*інь*). Гори вважались уособленням чоловічого світлого початку, а води — жіночого. Давні трактати з мистецтва композиції вчили художника: «Перш ніж опустити пензель, неодмінно визнач місце Неба і Землі... Між ними дбайливо розташуй пейзаж».

Природа розглядалася як місце порятунку від суспільства, як притулок, де самотній відлюдник — поет чи філософ — милується і насолоджується її красою, намагається досягнути її таємниці. Мініатюрність людських фігурок, зображених на тлі грандіозних ландшафтів, повинна була викликати думки про велич світу, в якому людина — лише піщинка. У цьому полягала відмінність уявлень китайської культури від європейської, де людині приділялася головна увага, її зображували як силу, що перетворює світ.

У традиційному китайському живописі встановилися певні жанри: «квіти й птахи», «гори і води», «люди» і анімалістичний жанр.

У жанрі «квіти і птахи» (хуа-няо) переважають чотири «благородні» образи: орхідея, дика слива, бамбук і хризантема. Орхідея втілює чистоту і благородство, скромна хризантема — піднесеність самотності. Бамбук є символом людського характеру, високих моральних якостей. З популярністю бамбука може змагатися тільки зображення гілки з ніжно-рожевими, білими або жовтими квітами дикої сливи (мейхуа). Вона символізує горду людину кришталевої чистоти, непохитність і стійкість, адже живі соки зберігаються в цьому дереві навіть у морози. Квітка сливи є уособленням п'яти першоелементів і тому зображується з п'ятьма пелюстками. Зображення «трьох друзів холодної зими» (мейхуа, бамбука і сосни) разом з орхідеєю символізувало людей, чия дружба і взаємна підтримка пройшли всі випробування. Засновниками цього жанру вважають Сюй Сі та Хуан Цюаня.

У пейзажах «гори і води» (шань-шуй) ніби поєднуються три світи: води, каменю і дерева. Особливе значення надавалося зображенню води, яку шанували як «нектар богів»; до царини води відносили й хмари — «небесні

Анонім XII століття.
Птахи і квіти

Пейзаж по Лі Сисюню
(копія епохи Мін)

Ван Мен.
Пейзаж

гори». У китайців панує естетичний культ дерев, що, як і каміння, сприймаються живими істотами. Часто зображується верба — символ скромної краси й доброти, знак весни в природі, атрибут богині материнства. Популярністю у художників користується сосна, що уособлює ідеал «користі марного» (непридатність для виробів) і вічної юності.

Існували й інші жанри: *аніمالістичний і побутовий*, а також парадні портрети, мініатюри на віялах та інших предметах вжитку. У Китаї не існувало натюрморту в звичному для європейців розумінні, адже нерухомі предмети являлися китайцям мертвими без динаміки руху життя. Якщо малювали камені або фрукти, то поряд із каменем завжди була рослина, а фрукти зображалися на гілці.

Жанр «люди» (жень-у) охоплював усе, що стосується людини: портрет, історичні й міфологічні картини, палацові сюжети й побутові сцени. Художники одного напряму детально зображували в кольорі історичних діячів, високих сановників і членів їхніх родин, придворних красунь. Інші митці малювали тушшю переважно у вільній, ескізній манері, створюючи образи поетів і пустельників, фантастичні портрети святих. Представниками цього жанру були **Янь Лібен** та **Чжоу Фан**, їхнім картинам притаманні реалістичність зображення і живописна витонченість. Картини **Лі Сисюня**, **Лі Чжаодао**, **Ван Вей** не були замальовками з натури, а створювалися по пам'яті та з уяви. Лі Сисюнь і Лі Чжаодао писали наповнені відчуттям радості, яскраві за колоритом композиції з нагромадженням палаців і персонажів. У них пейзаж — це місце для прогулянок і розваг. Поет, художник і самотник Ван Вей першим став писати тільки чорною тушшю з розмивом.

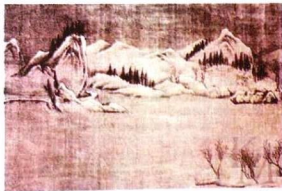
Загалом в основі мистецтва китайських художників лежить лінія, найпростішими лініями живописці створювали композиції високої художньої досконалості. Тушшю живописці вміли передавати широкий діапазон тонів, відтінки від густого чорного до прозорого блідо-сірого. Малюнок тушшю неможливо було виправити чи стерти. Тому штрих мав бути чітким — легким, як хмара, або потужним, як дракон. Для китайського живопису характерна не лінійна, а багатопланова

Лі Чжаодао. Мандрівка Мінхуана в Шу (сунська копія)

Янь Лібен.
Імператор У-ді

Ван Вей.
Після снігопаду

Чжоу Фан. Придворні дами (сунська копія)

Хуан Цюань.
Рідкісні птахи

Чжу Чжаньцзи.
Гібони граються

розсіяна перспектива, лаконічна композиція з плямами локального кольору і з виразними ритмічними контурами, площинність зображення, так званий психологічний масштаб (тобто те, що мислилося більш значним і зображувалося більшим, незалежно від природних розмірів).

Ще однією особливістю китайських картин є позначення їх особистою печаткою художника, що замінює його підпис і виготовляється з металу, каменю (яшми, нефриту), гірського кришталю, дерева, слонової кістки. Сувої дуже цінувалися, призначалися для зосередженого споглядання, ставали предметом колекціонування (колекціонер ставив на сувої свою печатку) і зберігалися в спеціальних скриньках.

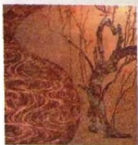
Корейський живопис на шовку і папері має свої особливості, він більш камерний. Пейзажні образи створюються не чітко реалістичними, а ніби розмитими у блідо-сіруватих тонах. Імітуючи китайських митців, давні корейські майстри виробили власну манеру і техніку письма, свідченням чого є творчість засновника національного пейзажного живопису Чон Сона («Після дощу на горі Інван», «Алмазні гори»). Майстерністю вирізняються анімалістичні картини Пен Сан Бека («Кішки і горобці»), самотутні жанрові сцен-

Чон Сон.
Поворнення в дощ

Хоннамі Ковцу
та
Таварай Сотацу.
Тисяча лелек.
Сувій
живопису
та каліграфії

Огата Корін. Цвітіння
сливи червоним і білим

Сессю.
Осінній пейзаж

ки з повсякденного життя **Ким Хон До** («Танець в масках»), незвичні за ракурсом композиції **Хон Се Сона** («Качки, що пливуть»).

Важливе місце в **японському живописі** (ямато-е) національні особливості якого сформувалися ще у творчості перших дзенських художників, посідали монохромні композиції. Найвидатнішим пейзажистом був **Тойо Ода**, відомий під псевдонімом **Сессю (1420—1506)**. Його творчість є яскравим прикладом того, як китайські традиції, переплавлені національною свідомістю, стали виразом світогляду, властивого суто японській культурі. Застосовуючи лише різні відтінки чорної туші, художник відображав всю багатобарвність світу природи, безкінечність її станів («Пейзаж у стилі хабоку», «Зима», «Осінь»).

Два видатні японські художники XVII—XVIII ст. **Таварая Сотацу** і **Огата Коріна** стали засновниками національної живописної школи. Поєднавши техніку традиційного живопису на сувоях з прийомами старовинних японських настінних розписів, вони створили шедеври світового значення (сувої Сотацу «Олені», розписи ширм Огата Коріна «Іриси»).

Поряд із традиційним живописом значного розвитку в країнах Далекого Сходу набули різні види західного образотворчого мистецтва: живопис олійними фарбами, акварель, гравюра тощо. Нині багато художників успішно поєднують прийоми традиційної східної естетики і сучасних західних стилів, відкриваючи нові шляхи в мистецтві.

Каліграфія — мистецтво красивого і чіткого письма.

Чому, на вашу думку, у китайському живописі домінував саме пейзаж? Які оригінальні жанри створили китайські живописці?

На прикладі картин китайських, корейських і японських митців знайдіть спільні риси у ставленні далекосхідних художників до світу, зокрема до природи.

Проведіть серед однокласників конкурс каліграфії «Східна магія сувою».

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ

ІЗ СЕКРЕТІВ КИТАЙСЬКОЇ ПОРЦЕЛЯНИ

Азійські правителі вірили: якщо хтось замислив їх отруїти, то на наявність отрути в їжі чи напої, змінивши свій колір, вкаже китайський порцеляновий посуд — сулії, чаші, тарелі. Тому порцеляну виписували з Китаю. Ця країна дала світу шедеври порцеляни, секрети виготовлення якої передавалися з покоління в покоління.

У VII ст. за доби династії Тан (618—907) з'явилися перші витвори з білої прозорої порцеляни. У період династії Сун (960—1279), неначе змагаючись із самою природою, керамісти створювали вази кольору «неба після дощу», застосовували для прикрашання бісквітної порцеляни кольорову емаль. Поряд із витонченими і стриманими за стилем творами в розписах часто спостерігаємо півонії або чорний підполивний орнамент.

Розквіт китайської порцеляни припадає на панування династії Мін (1368—1644). З'являється синій колір і вперше створюються зразки білої порцеляни з малюнками на поливі після обпалювання («у цай» — п'ятиколірна порцеляна).

Форми порцелянових виробів найрізноманітніші: вази для квітів, дзбани різного призначення тощо. Серед мотивів розпису переважають півонії й хризантеми, плоди і тварини, трапляються пейзажі й жанрові сценки, що копіюють живопис і візерунки шовкових тканин. Дуже частим є зображення імператорського дракона, якого легко розпізнати за п'ятьма кігтями.

Триває й виготовлення однотонної порцеляни, поступово вводиться зелений колір.

У період правління Маньчжурської династії (XVII—XVIII ст.) виробництво порцеляни сягало сотень тисяч витворів. З цією епохою пов'язана діяльність найвизначнішого кераміста XVII ст. **Тань Іна**, який створив низку праць із керамічного виробництва і дав опис 58 типів орнаменталізації порцеляни.

За цієї доби віртуозна майстерність керамістів сягнула вершин у виготовленні сапфірово-синіх речей на кобальтовій основі. Випускаються також огірково-зелені, фіолетові, жовті, червоні вироби. Білий колір має кілька відтінків: молочний, мигдалевий, слонової кістки тощо.

Переважають, однак, багатоколірні вироби з візерунком: біло-сині, «зелене сімейство» з фігурками або квітами, виконаними кількома зеленими тонами на білому тлі, «чорне сімейство» з багатоколірним орнаментом на глибокому чорному тлі і «рожеве сімейство» з блакитними тонами і ніжними переливами відтінків.

На виробках «зеленого сімейства» найчастіше зображено сюжети з легенд, іноді батальні сцени; на рожевих, що мали великий успіх у європейських знавців, — фігури жінок і квіти ніжних відтінків. Орнамент нерідко містить символічні мотиви щасливих віщувань: метелик (довголіття), казан (щастя) і т. ін.

Витонченість форм, чистота і білизна черепка, багатство візерунка і барвистість розпису притаманні витворам XVII—XVIII ст. Пластичністю форм вирізняються фігури божеств, міфічних героїв, легендарних красунь.

Серед безлічі творів XVIII ст. — чашки і блюда з порцеляни «яєчна шкаралупа» — свято технічної витонченості, крихкості й манірності.

Велику колекцію китайської порцеляни зібрано в Музеї порцеляни в Цзин-дечжені — провідному центрі її виробництва.

Сучасна китайська порцеляна здебільшого проста за формою, хоча трапляються й майстерно виконані, складні за технікою вироби, наприклад вази у формі ажурних ієрогліфів.

Порцелянова
ваза XVII ст.

Порцелянові
тарелі часів
династії Мін

Порцелянова
тарель часів
династії Тан

Порцелянова
тарель XVIII ст.

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО БЛИЗЬКОГО СХОДУ: ОРНАМЕНТАЛЬНА ГЛИБИНА І ВИШУКАНІСТЬ

Терпіння —
ключ до радості.
Арабська мудрість

Заборона зображувати божества зумовила відсутність релігійної тематики в образотворчому мистецтві цього культурного регіону, що призвело до обмежень у відтворенні людини та інших живих осіб. Але, починаючи з XI ст., їхні образи дозволяють включати в орнаментацию предметів, що використовувалися в побуті. Таким чином з'являється своєрідне, строкате й чудове декоративно-ужиткове мистецтво Близького Сходу.

Найбільшого розвитку національна живописна традиція набула в Іраці, де сюжетний живопис існував протягом усього Середньовіччя.

Книжкова обкладинка

Мініатюра з рукопису
«Макамат» аль-Харирі

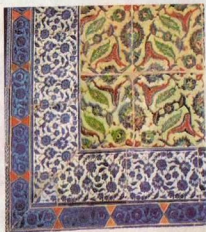
Янгол
(книжкова мініатюра з Персії)

У Багдаді починає розвиватися мистецтво *книжкової мініатюри*, розквіт якого припадає на XII—XIII ст. Це лаконічні й місткі ілюстрації до наукових трактатів; сповнена життєвої виразності мініатюра до рукопису XIII століття «Макамат» аль Харирі; ілюстрації Як'я аль Махмуда та ін.

Північно-іранській мініатюрі притаманна урочиста парадність («Книга пісень», 1218—1219). У кінці XIV ст. у Багдаді працював тонкий колорист і майстер композиції книжкової мініатюри Джунаїд Султані.

Батьківщиною турецького *керамічного мистецтва* називають турецьке місто Ізнік. Упродовж XV—XVIII ст. попит на ізнікські кахлі був величезний. Кахельні плити різнилися і за формою (прямокутні, шестикутні, зірчасті тощо), і за оздобленням, їх колір — біло-блакитний, синій, сірувато-зелений, фіолетово-брунатний, бірюзовий, томатно-червоний, рожевий, кораловий. Дуже часто малюнок кахлів являє собою вже знайомі вам *арабески* (складний візерунок, побудований на повторенні чи помноженні одного чи кількох елементів — геометричних фігур, рослинних мотивів; у малюнок арабески можуть бути вплетені написи, зображення тварин, птахів, людей і фантастичних істот), що іноді містять цитати з Корану, розпис квітів — лотоси, троянди, ромашки, гіацинти, півонії, гвоздики, тюльпани, дзвоники, кипарисові гілочки та фрукти.

Ізнікська кераміка, яка крім кахлів дала світові яскраві взірці предметів побуту — блюда, дзбани, глеки, вази, підсвічники, — продемонструвала, як може «звучати»

Візерунки
ізнікської кераміки

Навіть сьогодні існує вид тканини з візерунком під назвою «дамаск»

колір, відображаючи природу. Саме іznікська кераміка справила вплив на майоліку Падуї та вироби дельфтського фаянсу (XVIII ст.).

У XIII—XIV ст. настає розквіт декоративно-ужиткового мистецтва у Сирії, столиця якої Дамаск уславилася своїми тканинами. Орнаментально узагальнені, ці тканини з вовни та шовку вражали вишуканістю: візерунок зазвичай складався з медальйонів (кругів, овалів) із зображенням апофеозу царської влади або сцен мисливства.

На паперовій основі вироблялися шовкові тканини, що відблискували золотом — атлас, оксамит, для орнаменталізації їх використовувалися мо-

тиви рослинного і тваринного світу, сцени з епосу тощо.

Але, без сумніву можна сказати, що з усіх видів мистецтва, пов'язаних з ісламською традицією, найбільшу славу здобуло *килимарство*. Це ремесло сягає корінням у глибоку давнину, про що свідчить згадка в тексті Біблії та найдавніші килими з тих, що збереглися. Вони датуються VI—V ст. до н.е. Килими, замінивши циновки та шкури тварин у шатрах кочовиків, поступово стають складнішими, їх починають ткати в різних районах Туреччини, Кавказу, Персії, в Центральній Азії, Індії. Давні мануфактури існували також в Іспанії, Північній Африці та Єгипті. Здебільшого килими робили з вовни, а найвишуканіші — із шовку.

Основні типи килимів (*турецький* та *перський*) відрізняються один від одного. У турецьких (їх ще називають кавказькими, центральноазійськими) килимах використовувався переважно геометричний орнамент. На перських килимах ткали квіткові орнаменти (траплялись також сцени полювання), що вирізнялися різноманітністю кольорової гами та ретельністю виконання.

Молитовний килим

Перський килим

Турецький килим

Існували килими для молитов та світські. Орнамент килима для молитов — це не тільки проста гармонія світу почуттів і світу речей, це ще й певна установка на майбутнє. Килим — символ, неодолюваний передвісник Раю, надія на який не покидає навіть найбільшого грішника.

Килими викликали захоплення, а художники доби Відродження відтворювали у своїх роботах мотиви ісламського килимарства, про що свідчать твори Д. Гірландайо, Я. Тінторетто та ін.

Орнамент — візерунок, що складається з ритмічно впорядкованих елементів.

!? Чому такого великого значення надавали орнаментальному оздобленню килимів для молитов?

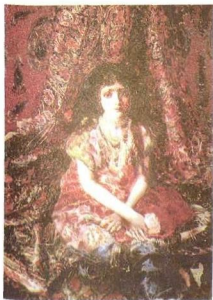
Намалюйте кілька варіантів арабесок для керамічної тарілки, книжкової мініатюри, килима. Чи будуть вони відрізнятися?

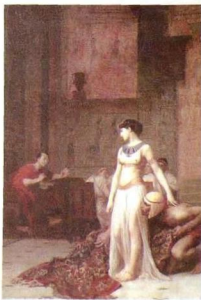
!? Які види українського орнаменту ви знаєте? Порівняйте традиційні українські та далеосхідні орнаменти.

Підготуйте комп'ютерні презентації «Перський килим у мистецтві» або «Перський килим в історії».

Перський килим у мистецтві:
Михайло Врубель.
Дівчинка на тлі перського килима

Перський килим в історії:
Жан-Леон Жером.
Клеопатра та Юлій Цезарь

ПАРКОВА КУЛЬТУРА: ГАРМОНІЯ ЛЮДИНИ ТА ПРИРОДИ

Парк — це спроба створення ідеального світу стосунків людини з природою.

Дмитро Ліхачов

Паркова культура — прояв художньої свідомості певної країни і певної епохи. Будучи пов'язаною з архітектурою, скульптурою, поезією, вона, так само, як і інші види мистецтва, належить до мистецьких стилів, оскільки має ті самі фундаментальні принципи побудови — ритм, рівновагу, гармонію. А завданням паркової культури було сприяння створенню гармонії душі.

Європа улаштувала своїми парками і садами. Ознайомимосся з деякими з них.

У 1662 р. французький король Людовік XIV (заслугою якого стала організація Королівської академії мистецтв, в стінах якої з'явилися поняття «вчений», «академічний», відрядження художників за кордон, запрошення до Парижа іноземних митців тощо), доручає художнику **Андре Ленотру** спроектувати сад у Версалі, який протягом історії його існування буде багато разів вдосконалюватися і підлягати реконструкції.

Версальському палацово-парковому ансамблю як втіленню *класицизму* притаманні устремління до парадності, використання рівного, без уступів, рельєфу, осьовий розподіл парку з широкою алеєю та вужчими, що розходяться мов промені сонця, та симетричним плануванням обох частин саду, з обов'язковою зовнішньою огорожею. Парк є ніби продовженням палацу, а палац — центром парку.

Прямо перед палацом улаштовано фонтан, а обабіч Версалью — ділянки густого лісу. На межі саду й лісу виставлені мармурові скульптури грецьких богів.

Версаль з висоти пташиного польоту.
Гравюра XIX ст.

Фонтан
Латони у Версалі

Куточок Версальського парку

Грот Аполлона

Із палацу до саду ведуть тераси. Жива загорожа слугує стінами і зеленими кімнатами для театральних вистав просто неба. Дерева підстрижені у формі кульок, кубів і конусів. Усе створює уявлення безмежної глибини простору.

Хоча квіти на таких просторах не відігравали великої ролі, ділянки під квіти були розраховані на квіти у горщиках, які легко замінити свіжими, аби король не бачив зів'ялих квітів.

У подібних парках, тип якого називали *регулярним*, використовуються великий масив дерев та вічно-зелені в'юнкі рослини.

Для відвідувачів були облаштовані зелені галявини для відпочинку, уздовж каналів на гондолах каталися гості, у гротах відбувались музичні вечори, а на ставку — вистави театру на воді.

Сад Версалю з його системою фонтанів і каналів став моделлю майже для всіх королівських садів Європи. Його копії були створені у Люксембурзі, Мюнхені, Дрездені, Кельні, Відні, Санкт-Петербурзі і навіть в Індії (сад магараджі в Пенджабі).

Жан Котелль.
Вхід до лабіринту.
Малюнок XVII ст.

! ? До якого стилю належить парк Версаль?
За якими ознаками ви це визначили?

Один із перших пейзажних парків
(Стоунхед, Англія)

Пейзажний парк (Бат, Англія)

На доріжках
лондонського Гайд-парку

Зовсім інший вигляд має садово-паркове мистецтво Великої Британії. Справжній переворот у садово-парковому мистецтві зробили англійці: поет Олександр Поп, садівники Джозеф Аддісон, Ланселот Браун, Генрі Рептон, Уільям Кент.

Англійський стиль саду заснований на законах гармонії, спокою, які досягаються цілеспрямованим розподілом світла й тіні. Він призначений для відпочинку й приватного життя. Основні його ознаки — *різноманітність* (variety of gardens) і *контрастність*. «Правильні» прямі доріжки поступаються місцем «неправильним», адже природі не притаманна пряма лінія. У садах починає панувати *змієподібна лінія* — стежки, береги озер або річок, стовбури дерев. Серпантинні доріжки, які з'явилися в 1731 р. в Гайд-парку в Лондоні, існують дотепер. У садах з'являються крихітні пагорби, вільно розкидані групи дерев, що ростуть у природному безладді, і т. ін.

Англійці впорядковують природу, зберігаючи враження натуральності: відкритий простір, ліси, озера, водоспади та струмки замість фонтанів. Ланселот Браун комбінував привабливість водної поверхні з хвилястими трав'янистими луками, розташовуючи групи дерев таким чином, щоб створити ефект світлотіні. З часом насаджені групи дерев, лінії берегів та озер стали здаватися настільки природними, що навіть забулося, що вони задумані садівником-художником. Загалом, розбиваючи англійський сад, зважали на те, який вигляд він матиме восени й навесні, у різні години дня.

Посеред парку влаштовували деревний килим з маленькими групами

Ідеальний англійський газон

Газон і квітковий бордюр

надзвичайно красивих дерев та чагарників. На дерновому килимі саджали квіти, але небагато, щоб картина не була надто строкатою. Двох-трьох груп квітів, кількох чагарникових груп або високих багаторічників цілком достатньо.

Для того щоб квіти вражали своєю красою, їх особливим чином групували на зеленому тлі дерну, а також розміщували біля дерев, чагарника й рослин із оригінальним листям. І досі в Англії та Шотландії використовують такий спосіб саджання на газонах цибульних квітів (переважно улюблених у Великій Британії блідо-жовтих нарцисів): цибулини з силою викидають з мішка або відра і там, де вони впали, закопують у землю. Газон ретельно підстригають, щоб трава не глушила квітів.

Велику увагу приділяли добору фарб: червоне мало бути поруч із зеленим, жовте з фіолетовим, синє — з померанчевим.

Квіткові грядки — круглої або зірчатої форми. Найпопулярніші квіти: троянди, садові лілії, примули, нарциси, айстри. Біля води — рододендрони, у водоймищах — латаття.

Внесок англійців у світове садівництво — *газон* та *бордюр* з однорічних трав'янистих рослин.

Газон — це площі, вкриті однаковою травою суцільно або із включенням трав'янистих рослин, груп, квіткових клумб, що височать над трав'янистим

Романтичні сади старої Англії

Ермітаж у парку Ховгартен (Мюнхен)

Сад у Стоу, створений Уільямом Кентом

покровом. Трава на газоні завжди низько скошена. Природний газон складається із суміші різних трав, переважно злакових.

Сад першої половини XVIII ст. був мікросвітом, у якому створювалися зручні куточки для усамітнення. Так з'явилися *ермітажі* — місця, в яких перебувають пустельники. Зазвичай ермітаж облаштовували в лісистому куточку, в затінку, і він завжди був певною несподіванкою для тих, хто прогулювався стежками саду. Ермітажі будували у вигляді «китайських» будиночків з дахом із очерету, в арабському стилі з арабськими написами, гротів тощо. Для підсилення враження до ермітажів іноді наймали пустельників. Але переважно вони були призначені для усамітнених роздумів будь-якого відвідувача, в них можна було сховатися від негоди, темряви.

Стиль романтизму, що утворився у другій половині XVIII — на початку XIX ст., зумовив перехід саду в парк, який прикрашають будівлі різних країн та епох. Англійська перпендикулярна готика головного садового будинку чудово гармонує з довколишньою природою. Романтиків цікавить натуральна природа, спів птахів — усе, що не є нарочитим і штучним. Вітер колише нестрижені гілки, викриває хвилями поверхню води — романтичний парк сповнений звуків і таємниць.

Культь старих дерев, який виник лише за романтизму, і дотепер живий в Англії. А тоді, у XVIII ст., Уільям Кент навіть «саджав» мертві дерева, зважаючи на їхній декоративний ефект.

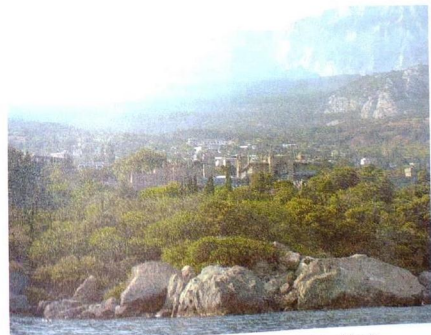
Англія довела Європі, що сади і парки — це високе мистецтво, пов'язане зі смаками суспільства, побутом і звичаями людей. Витвори рук англійських садівників справили великий вплив на розвиток садово-паркового мистецтва інших країн.

З-поміж парків пізнього романтизму, що зазнали такого впливу, і відомі парки України: славнозвісна «Софіївка» в Умані і величний Воронцовський парк в Алушці. В останньому гігантське нагромадження каміння тісно «ув'язане» з горою Ай-Петрі.

!? До якого стилю належить більшість парків Великої Британії? Схарактеризуйте їхні основні риси.

У парку «Софіївка» в Умані

Пейзажний парк біля Воронцовського палацу в Алуці (Крим)

Сад Рьоан-дзі в Кіото

Сад Сюккейен
(«Сад мініатюрних пейзажів») у Хіросімі

Чайний сад

Якщо про культуру країни судити за її садами, Японія, безперечно, посідає одне з провідних місць у світі.

Започаткована першими храмовими садами, закладеними буддистськими ченцями і прочанами, поступово вибудувалася вся прекрасна, але складна система японського садового мистецтва.

У 794 р. столицю Японії було перенесено з Нари в Кіото. Перші сади нагадували парки для проведення свят, концертів та ігор просто неба. Садам цього періоду притаманна декоративність. У них висаджували безліч дерев, що квітнуть (сливу, вишню), азалії, а також витку рослину — гліцинію.

Однак у Японії є й такі сади, де немає зелені, оскільки вони створені тільки з каменя і піску. За своїм художнім задумом ці сади нагадують абстрактний живопис (сад Рьоан-дзі в Кіото).

«Золотий павільйон» саду Кінкаку-дзі

Рідкісною красою вирізняється витриманий у дусі класичної старовини сад Кінкаку-дзі. На схилі пагорба біля озера з кількома порослими со-снами острівцями розташоване шатро, вкрите золотою фольгою, — «Золотий павільйон».

Бордю́р — смуга зелених насаджень обабіч доріжки, по краях майданчиків.
Ерміта́ж — будинок, розташований за містом, у парку.

!? Схарактеризуйте особливості англійського, французького та японського садово-паркового мистецтва. Чи є в них спільні ознаки?

Розробіть екскурсійний маршрут «Сади і парки України».

Підготуйте сценарій літературного вечора «Поезія садів» на тему: «Парк як дійова особа у творчості відомих письменників» (пригадайте вивчене на уроках української і світової літератур).

Проведіть вечір із однокласниками і вчителями за чаюванням у японському стилі. Прикрасьте церемонію ікебаною, аранжованою власноруч.

Спроектуйте реальний куточок регулярного, англійського або японського саду для шкільного подвір'я (за бажанням).

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ

НА ЧАЙНІЙ ЦЕРЕМОНІЇ

У XVII ст. набули поширення невеличкі садки, якими можна було милуватися, не виходячи з дому. Неодмінна частина споглядання таких садків — **чайна церемонія** — стала одним із видів національної культури Японії. З дерева, бамбука й соломи зводили спеціальні чайні будиночки, що своїм навмисне простим оформленням нагадували хижки пустельників.

Саме чаювання проходить дуже просто. Хазяїн бамбуковою ложечкою накладе розтертий у порошок зелений чай у піалу, заливає його окропом, збиває бамбуковим пензликом у густу піну й подає гостям. Усе інше виконується за ритуалом, який приписує обов'язкове досягнення зовнішньої гармонії в обстановці й поведінці учасників, що має бути віддзеркаленням гармонії внутрішньої. Під час чаювання бажано розмовляти про мистецтво, навколишню красу, поезію. Розмови про релігію, війни, багатство сусідів і родичів заборонені.

Найвідоміший майстер чайної церемонії **Сенно Рікю** вважав, що вона має бути скромною, усамітненою та простою, її визначальні ознаки — гармонія, вшанування, чистота й тиша. Рікю ввів невеличкі прості композиції з гілок та квітів («табана», тобто «квіти до чаю»), надавши їм внутрішнього смислу й зробивши обов'язковим атрибутом чайної церемонії.

Це стало поштовхом до розвитку мистецтва аранжування квітів (**ікебани**) — ще одного виду традиційної японської побутової культури. Поруч з ікебаною часто вішають сувій із живописом або каліграфією. Квітка в ікебані для чайної церемонії обов'язково має відповідати сезону, ще краще використовувати пагони бамбука у глиняній чи бронзовій вазі. Зазвичай композиція будується на співвідношенні трьох формотвірних гілок, що символізують три начала — Небо, Землю, Людину — і надають кожній ікебані особливого смислу.

В ікебані взаємодіють вертикальні й горизонтальні осі. Вона розташовується в тривимірному просторі. Традиційна класична композиція складається із соєвої гілки як основного елемента (Небо), навколо якого вільно розміщуються всі інші. Найчастіше це гілка сливи або японського кипариса, квіти (тройнда, хризантема, орхідея). Чоловік може закохатися в жінку, ще не бачивши, але споглядаючи створену нею ікебану: через ікебану він розуміє красу і вишуканість її рухів, тонкий смак, глибокі моральні принципи.

Оцінюють мистецтво ікебани за сімома основними параметрами — співвідношенням: 1) рослини і вази; 2) вази і підставки; 3) квітів і тла; 4) квітів між собою; 5) форми квітів і форми вази; 6) кольорів; 7) позицією рослин у композиції.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

Собор Св. Петра

Будинок над водоспадом

Храм Неба

Тадж-Махал

Храм Парфенон

Мечеть Пророка

1. Які культурні регіони представляють ці споруди?
2. Уявіть, що ви працюєте в туристичному агентстві. Запропонуйте потенційному туристові відвідати країни, перлини архітектури яких перед вами, і побачити їх наживо. Зацікавьте свого клієнта особливостями кожної архітектурної споруди.

Мірон. Дискобол

О. Роден. Мислитель

Мікеланджело. Мойсей

3. Взірцями яких художніх стилів є скульптури, зображені на ілюстраціях?
4. Які людські якості уособлює кожна з цих скульптур?

Леонардо да Вінчі.
Джоконда

Сальвадор Далі.
Атомна Леда

Валентин Серов.
Портрет М. Єрмолової

5. На цих ілюстраціях — реальні жінки, які жили в різні часи. Спробуйте дізнатися про долю тих, кого великі художники втілили у своїх творах.
6. У музеях яких країн світу зберігаються найбільші колекції живопису?
7. Уявіть, що ви — працівник музею, у якому планується провести виставку однієї картини. Яку б картину із представлених на сторінках підручника ви для цього обрали? Аргументуйте свій вибір.

8. Визначте типи парків і садів, зображених на ілюстраціях. За якими ознаками ви це зробили?

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музика — універсальна мова людства. Музичне мистецтво впливає на людську підсвідомість, створюючи або підсилюючи певний настрій, повертає до давніх споминів, народжує мрії про майбутнє. Отже, воно внутрішньо пов'язане з подіями нашого життя: від колискової до державного гімну. Зародившись у давні часи, музика сьогодні шукає нових форм експресії, використовуючи новітні технології, але звучання її залишається живим...

Густав Клімт. Музика (фрагмент)

ТЕМА 10.

ЄВРОПЕЙСЬКА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА

Велич мистецтва яскравіше за все
виявляється в музиці.

Йоганн Вольфганг Гете

§ 15. ВІД ОРФЕЯ...

Музична культура Європейського регіону складається зі своєрідних і неповторних національних шкіл — грецької, італійської, французької, німецької, австрійської, іспанської, польської, угорської, чеської тощо. У творчості композиторів різних країн втілюються риси різних загальноєвропейських стилів: готики, бароко, класицизму, романтизму, реалізму, імпресіонізму та багатьох течій модернізму. Також використовуються різноманітні жанри й форми, апробуються традиційні й новаторські засоби музичної виразності.

Грецька музика — найдавніша в Європі. Про музику оповідається в поемах «Іліада» та «Одіссея» славнозвісного Гомера, який записав свої легенди і пісні від *aedē* — народних співців. Античні міфи, трагедії впродовж століть надихали митців різних країн світу. Лише на сюжет «Орфея та Евродіки» багато композиторів, серед яких К. В. Глюк і Ф. Й. Гайдна, створили опери, І. Стравінський — балет. Сьогодні в музичному лексиконі вживаються грецькі поняття і терміни, що прийшли з античності. Давньогрецький музичний інструмент — *ліра*, на якій грав легендарний Орфей, став символом мистецтва.

За доби європейського середньовіччя церква з її хоровою музикою *a capella* виконувала роль центру професійної творчості у багатьох країнах, де панувало християнство. Шлях, що пройшло музичне мистецтво від середніх віків до пізнього Ренесансу (XV—XVI ст.), був періодом розвитку поліфонії.

Вершинним досягненням європейської і світової музики стала творчість Йоганна Себастьяна Баха (1685—1750) — гордості і слави німецької культури, музиканта-мислителя високих етичних ідеалів. Зазвичай слова «поліфонія», «фуга», «орган» ми традиційно пов'язуємо з ім'ям Баха. Слово «бах» у перекладі з німецької означає «струмок», проте Людвіг ван Бетховен з огляду на

Орфей, що грає на лірі (мозаїка)

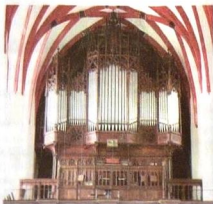

Рембрандт. Алегорія музики

масштабність і духовну велич багатожанрової спадщини цього композитора зазначав: «Він не струмок, він — океан». Знаменита *токата* і *фуга ре мінор* для органа, яка розпочинається могутнім заспівом початкової теми, що виливається в лавину віртуозних пасажів-імпровізацій, ніби малює в уяві слухача величний собор із вітражами, арками і шпилями, що підносяться до небес. Кожний твір композитор починав скороченим виразом «J. J.» («Ісус, допоможи мені»), закінчував — «S. D. G.» («Слава одному лише Богу»). Щодо геніїв заведено вживати епітети з додаванням префікса «най». Водночас життя і творчий шлях Й. С. Баха — багатодітного батька, який виховав кількох синів-композиторів, — може слугувати взірцем не лише працьовитості, а й скромності, про що свідчать його «крилаті» слова: «Мені довелося багато працювати, кожний, хто так

Пам'ятник Й. С. Баху біля церкви Св. Томи в Лейпцизі

Орган церкви Св. Томи, на якому грав Й. С. Бах

Театр Ла Скала в Мілані (зовнішній вигляд та інтер'єр)

Клад Моне. Враження. Схід Сонця

Микола Періх. Ескіз декорації до балету І. Стравінського «Весна священна»

Фонтан на площі Стравінського у Парижі

працюватиме, досягне того самого». Великий майстер духовної музики й сьогодні залишається неперевершеним і всеосяжним інтелектом у світовій художній культурі.

Епоха Ренесансу викликала до життя розмаїття світських жанрів, що й дотепер побутують у музичному мистецтві, зокнайперше — оперу. У Флоренції, на батьківщині Данте — духовного предтечі італійського Відродження і творця безсмертної «Божественної комедії» — виникли перші «драми на музику». Вершинами італійської музичної культури стали постаті Джоаккіно Россіні (1792—1868), творця славнозвісного шедевра «Севільський цирульник», і Джузеппе Верді (1813—1901). Оперні італійських композиторів, а також представників інших країн ставилися у Міланському театрі Ла Скала — унікальному центрі музичної культури світу, який не випадково сформувався саме на батьківщині бельканто (найвидатнішими майстрами цього стилю були Енріко Карузо та Лучано Паваротті).

У Франції наприкінці XIX ст. виник музичний імпресіонізм. Цей новий мистецький напрям у музиці мав спільне коріння з французь-

Мікалоюс Чюрльоніс

Мікалоюс Чюрльоніс. Рай

ким живописом, хоча пряму аналогію між ними провести неможливо. Перше втілення він отримав у творчості Клода Дебюссі (1862—1918) — найяскравіший сторінці історії французької музики. Своєрідним маніфестом музичного імпресіонізму стала оркестрова прелюдія композитора «Післяполуденний відпочинок Фавна». Найтонші відтінки людських емоцій, психологізм, вишуканість мелодики і тембрів, виразність гармонії, примхлива ритміка, колористична фактура — ось ті риси творчості композитора, які визначили новий напрям у музиці. Сучасники називали К. Дебюссі «аристократом звука». Його 24 прелюдії для фортепіано є своєрідною енциклопедією імпресіоністських образів: музичних пейзажів («Сліди на снігу», «Тераса, яку відвідує місячне сяйво»), портретів («Дівчина з волоссям, ніби льон»), спенок («Перервана серенада», «Дельфійські танцівниці»).

Бурхливе і динамічне ХХ століття увійшло в історію європейської музичної культури як доба сміливих експериментів, пошуків нових музично-технічних засобів, *модерністських* відкриттів. Поряд із *неокласицизмом*, який прагнув повернутися до старих, проте вічних ідеалів гармонії (симфонії Пауля Гіндеміта і Дмитра Шостаковича), та *неофольклоризмом*, що активізував інтерес до національних джерел різних народів (Карл Орф у Німеччині, Бела Барток в Угорщині, Мануель де Фалья в Іспанії). Деякі композитори експериментували у різних стилях. Зокрема Ігор Стравінський (1882—1971) написав відомі балети і в стилі неофольклоризму («Весна священна», «Жар-птиця», «Петрушка»), і в стилі неокласицизму («Поцілунок феї»).

Виникають нові авангардні явища: *експресіонізм* і *додекафонія* (вокальний цикл «Місячний П'єро» Арнольда Шенберга), мюзикли, кольоромузика (поема «Прометей» Олександра Скрябіна, програмні симфонічні твори Мікалоюса Чюрльоніса та ін.), електронна музика, джаз, поп- і рок-музика. Новітні мистецькі напрями, течії, стилі, жанри переплітаються у барвистому просторі музичної культури сучасності, утворюють строкату картину звукової полістилістичної доби постмодернізму, відображають його динамізм і експресію, загострений ритм і загальний суперечливий дух епохи.

§ 16. ВІДЕНЬ — ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У другій половині XVIII ст. в Австрії виникла так звана віденська класична школа, до якої належали Ф. Й. Гайдн, В. А. Моцарт і Л. ван Бетховен. Музика віденських класиків втілила головні ідеї епохи Просвітництва — оптимізм, устремління до кращого, світлого, віру в розум і гармонійність буття. У творчості представників віденської школи виникли і досягли вершин так звані *сонатна форма* і *сонатно-симфонічний цикл*.

Спадщина Франца Йозефа Гайдна (1732—1809) — видатного австрій-

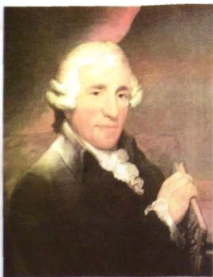
ського композитора з надзвичайно гармонійним світосприйняттям — належить усім країнам і народам, де звучить його прекрасна музика. Це опери, меси, ораторії («Пори року», «Створення світу»), концерти для різних інструментів, тріо і квартети, фортепіанні сонати і нарешті симфонії (понад 100!), які принесли митцю світову славу (дванадцять Лондонських, шість Паризьких, знаменита «Прощальна» тощо).

Більшу частину життя Ф. Й. Гайдн прослужив придворним музикантом у сімействі угорських князів Естергазі у невеличкому містечку Айзенштадті. Естергазі, найзаможніші угорські землевласники, були щедрими покровителями мистецтв. Вони утримували оркестр, який виконував новостворені симфонії свого «тата» (так ніжно музиканти називали композитора, який завжди про них піклувався, підтримував, допомагав). В останні роки життя працював у Відні.

Дружні стосунки склалися у Ф. Й. Гайдна з його молодшим сучасником В. А. Моцартом, про якого під час першої зустрічі маститий композитор сказав: «Більше століття мине, поки такий талант народиться знов». Урівноважена й оптимістична музика Гайдна, в котрій знайшло відображення його щасливе

У Будинку музики у Відні

Томас Гарді. Портрет Ф. Й. Гайдна

життя, стала символом чистого музичного класицизму, на відміну від класичності «суб'єктивнішого» і складнішого Моцарта, який був передвісником музичного романтизму і реалізму майбутніх епох.

Творчість **Вольфганга Амадея Моцарта (1756—1791)** спричинила переворот у традиційних поглядах на музичне мистецтво. «Вічне сонячне світло» — так характеризував музику Моцарта композитор і піаніст Антон Рубінштейн. Намагаючись визначити унікальну красу і глибину мистецтва геніального австрійського композитора, музикознавці наголошували на променистості, яскравості, радісності, життєдайності, оптимістичності, душевності і водночас пристрасності, глибині і складності його музики. «На моє глибоке переконання, Моцарт є найвищою, кульмінаційною точкою, якої досягла краса у сфері музики», — зазначав у своєму щоденнику П. Чайковський.

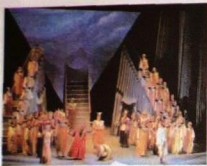
З ім'ям Моцарта традиційно пов'язують уявлення про феноменальну вроджену музичну обдарованість. Справді, йому притаманні рання зрілість, невимушена легкість у розв'язанні складних творчих завдань, надзвичайна гармонійність і завершеність музичних композицій. Коротке, але досить плідне життя композитора і його передчасна смерть за загадкових обставин породили чимало легенд, домислів, міфів. Остаточної «формули» визначення феномена Моцарта ще не винайдено. Треба знов і знов слухати твори митця, щоб принаймні наблизитися до розгадки таємниці його внутрішнього світу і його музики.

Кармонтель.
Моцарт із сім'єю

Пам'ятник Моцарту у Відні

Остання опера Моцарта «Чарівна флейта» — справді казкове видовище

Наталія Йолкіна. Друга арія Цариці Ночі з опери Моцарта «Чарівна флейта»

За своє коротке життя (всього 36 років!) композитор створив величезну за обсягом і різнобічну за жанрами спадщину, якої вистачило б на кілька творчих доль: близько двох десятків опер, «Реквієм», 50 симфоній, понад двадцять концертів для клавіру з оркестром, численні концерти для скрипки, флейти, кларнета, фагота, валторни, арфи з оркестром, струнні квартети і квінтети, сонати для скрипки і клавіру, клавірні сонати, варіації, фантазії, рондо, менуети тощо. Стилеві композитора притаманні виключна виразність мелодики, рідкісна досконалість музичних форм.

Оперна творчість В. А. Моцарта належить до вершинних досягнень. Він створив першу національну оперу, заснував нові жанри, досяг органічного синтезу музики і драми. Особливо яскраво і реалістично, з глибинним психологізмом композитор втілював характери оперних героїв. У кожній арії чи ансамблі розкриваються не окремі риси, а сутність персонажів: Фігаро, Сюзанни, Керубіно в ліричній комедії «Весілля Фігаро», Дон Жуана і Донни Анни, Церліни і Лепорелло в психологічній драмі «Дон Жуан». Моцарт виводить на оперну сцену живу багатосторонню людину, вперше створює справжню музичну драму. В операх Моцарта порушувалися загальнолюдські проблеми, зокрема сенсу життя, моральних конфліктів, особистісної свободи і духовної досконалості.

За два роки до смерті композитор створив свій останній оперний шедевр — фантастичну оперу-казку «Чарівна флейта», присвячену вічній темі кохання. Закінчував оперу вже безнадійно хворим. Писав композитор цю світлу музику високих почуттів паралельно з найтрагічнішим своїм твором — «Реквіємом» (з латинської — «вічний спокій»). Історія його створення незвична. Загадкова людина в чорному плащі, яка не захотіла назвати своє ім'я, замовила композиторові заупокійну обідню. Моцарт сприйняв це як передвістя власної смерті. Насправді ж замовник був слугою графа, музиканта-аматора, який сподівався видати музику Моцарта за свою, присвятивши її пам'яті померлої дружини.

Скорботна музика передавала людські страждання, сповнені трагізму і водночас оптимістичної віри у щастя, з неперевершеною психологічною

глибиною, вона вийшла за межі канонів традиційного реквієму як жанру католицького мистецтва.

Цікавим фактом з української Моцартіани є діяльність сина Моцарта Франца Ксавера у Львові у ХІХ ст.

Шекспірівська за розмахом і глибиною творчість австрійського композитора мала величезний вплив на розвиток європейського музичного мистецтва ХІХ ст. Дехто з дослідників вважає, що осмислення космізму й універсальності музики геніального Моцарта, яка випередила свою добу, є справою майбутнього.

Творчість будь-якого видатного митця тією чи іншою мірою завжди визначається історичною епохою і відображує її суспільні ідеали. Ідеї французької революції — свобода, рівність, братерство, які зумовили кардинальні зміни в житті європейського суспільства наприкінці ХVІІІ — на початку ХІХ ст., знайшли гарячий відгук у палкому серці геніального німецького композитора **Людвіга ван Бетховена (1770—1827)**. Це був час великих учених, філософів, письменників, художників, час віри в розум особистості і незалежність людини. Бетховен вважав, що музика покликана добувати вогонь з душі людської і у своїй творчості оспівував високі ідеали людини — борця проти деспотизму і насильства.

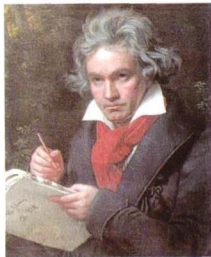
У цей період в Австрії, Німеччині та інших країнах Європи з давніми традиціями інструментального виконавства набув розквіту жанр симфонії, найбільш суголосний суспільним перетворенням. На відміну від Баха, якому було притаманне поліфонічне мислення, Бетховен, як і всі віденські класики, писав музику в гомофонно-гармонічному стилі. Тому якщо для великого німецького поліфоніста провідним жанром творчості стала fuga, то для Л. ван Бетховена — симфонія, монументальний циклічний твір драматичного або героїчного характеру.

Розгляньмо особливості стилю Л. ван Бетховена на прикладі симфонії № 5.

Якщо порівнювати класичні жанри сонати і симфонії з літературними жанрами, то найбільш вдалим буде зіставлення з романом або повістю. Подібно до них симфонія і соната мають кілька «розділів» —

Лейтмотивна тема із симфонії № 5 — відома, як тема долі

Йозеф Карл Штілер.
Людвіг ван Бетховен

Еріка Айріс Симонз.
Портрет Бетховена з нот

частин, які становлять єдиний цикл. У класичному варіанті таких частин три або чотири. Вони об'єднуються наскрізним розвитком музичних тем, що втілюють загальну ідею твору. Перша частина, що зазвичай має сонатну форму, є найбільш драматичною, конфліктною. Друга і третя контрастують за темпом і характером, вони повільніші, спокійні. Для фіналу найчастіше характерні стрімкий рух, швидкий темп, він є підсумком музичного розвитку симфонії (сонати). Ця класична схема в кожного видатного композитора набуває оригінальних і неповторних рис.

П'ята симфонія Бетховена (до мінор), написана у 1808 р., вже різко відрізняється від симфоній

його старших сучасників Гайдна і Моцарта, хоча всіх трьох композиторів музикознавці правомірно називають представниками «віденської класичної школи». Чотиричастинний цикл об'єднується рішучою унісонною темою, про яку сам композитор сказав: «Так доля стукає у двері». Головна тема-лейтмотив розвивається, поступово змінюється, завдяки широкому діапазону симфонічних засобів набуває різноманітного емоційного забарвлення — тривоги, устремління, люті, перемоги тощо. Друга частина симфонії — це *подвійні варіації* на теми, які інтонаційно споріднені головному лейтмотиву. Музика звучить, наче філософсько-драматична розповідь про сенс життя. Після танцювального *скерцо*, третьої частини циклу, завершує симфонію урочистий, святковий, переможний фінал. Симфонія № 5 Бетховена — це музична картина боротьби, подолання сумнівів і перешкод на шляху до щастя, це художньо-образне втілення життєвого кредо митця «від темряви крізь терни до світла перемоги».

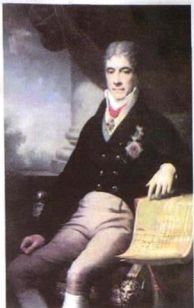
Остання симфонія — Дев'ята — мала такий грандіозний задум, що, крім великого складу оркестру, потребувала хору і солістів, які співали гімн «Обніміться, мільйони» на вірші оди Шиллера «До радості». Композитор змальовує величну картину людства, що прагне до щастя, загального братерства і єднання.

Л. ван Бетховен написав варіації на тему української народної пісні «Їхав козак за Дунай». Він ніколи не відвідував Україну, а пісню цю, ймовірно, почув від свого віденського знайомого Андрія Розумовського, який перебував у Відні на дипломатичній службі. Він був сином останнього гетьмана України Кирила Розумовського, належав до кола не тільки впливових, а й вельми освічених і культурних людей своєї доби. Родина Розумовських

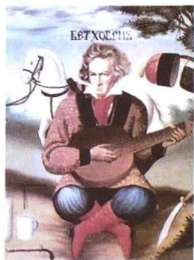
здавна була музикальною. Олекса Розум, простий український козак із села Лемеші на Чернігівщині, в юності мав чудовий голос і співав у церковному хорі. Його музичні здібності і гарну зовнішність оцінили і забрали юнака до Петербурзької придворної капели. Він став фаворитом імператриці графом Розумовським і зробив блискучу кар'єру. Брат Олексія Кирило Розумовський також був палким шанувальником музичного мистецтва. У гетьманських столицях — Глухові, Батурині — він мав професійний симфонічний оркестр, який виконував твори європейської інструментальної класики. Син гетьмана Андрій Кирилович успадкував родинну пристрасть до музики. У Відні він неодноразово брав участь в аматорському ансамблевому музикуванні. Андрієві Розумовському Л. ван Бетховен присвятив свої останні кuartети — лебедину пісню геніального композитора.

У більшості симфоній Ф. Й. Гайдна і В. А. Моцарта треті частини сонатно-симфонічного циклу написано у формі *менуету* — старовинного французького танцю. На початку XIX ст. з менуету народжується німецький народний танець *лендлер*, а з нього — новий танець, що став найпопулярнішим у світі, — *вальс*. Слово «вальс» у багатьох людей одразу асоціюється з іменами Йоганнів Штраусів — батька і сина, своєрідною «вальсовою династією».

Старший Штраус (1804—1849) — родоначальник вальсу, ще не маючи 20 років, організував оркестр, який грав на танцювальних вечорах, зокрема й виконував вальси, галопи, кадрили свого диригента. Штраус-син (1825—1899) досяг набагато більшого: він не тільки, як і батько, у досить молоді роки створив власний оркестр, а й став автором близько 500 творів, серед яких знамениті вальси «Казки

І. Лампі. Князь Андрій Розумовський

«Іхав козак за Дунай...» (колаж)

він не тільки, як і батько, у досить молоді роки створив власний оркестр, а й став автором близько 500 творів, серед яких знамениті вальси «Казки

Пам'ятник Йоганну Штраусу-сину у Відні

Оперета «Летюча миша»
(сцена із спектаклю)

Віденський вальс

віденського лісу», «На прекрасному блакитному Дунаї», «Весняні голося», «Прощання з Петербургом», а також оперети «Летюча миша» і «Циганський барон».

Йоганн Штраус-син опоетизував побутовий селянський танець лендлер, надав йому граційності, витонченості, ліричності. Під пером натхненного майстра вальс набуває рис романтичної «симфонічної поеми». Душа віденців звучить у цих незабутніх «піснях без слів», їх мелодії в Австрії співали як народні. «Мелодії витікають з мене, ніби вода з крана», — жартував композитор.

Середина XIX ст. у Відні була добою розквіту танцювальної музики, захоплення театром. У 1874 р. композитор створює оперету «Летюча миша», яка з огляду на сюжет, каскад мелодій стала еталоном для багатьох наступних зразків цього жанру. Події балу-маскараду, де одних персонажів сприймають за інших, гумор з іронією, кохання і легкий смуток... Цією радісною життєствердною стихією буфонади пронизані оперети інших композиторів — послідовників Штрауса. Завдяки Штраусові віденський вальс і віденська оперета здобули визнання в усьому світі.

«Дві речі на землі дуже важкі, — писав Роберт Шуман, — по-перше, здобути славу, по-друге, її утримати. Тільки справжнім майстрам це вдається: від Бетховена до Штрауса, кожному в своєму роді».

Життєлюбні, ліричні, чарівні мелодії Йоганна Штрауса — «короля вальсу» — і сьогодні сповнюють серця людей світлим і радісним світовідчуттям!

На початку XX ст. у Відні сформувалася творча співдружність австрійських композиторів, що увійшла в історію музичної культури під назвою «Нова віденська школа». До творчого угруповання входили **Арнольд Шенберг (1874—1951)**, його талановиті учні **Альбан Берг (1885—1935)** та **Антон фон Веберн (1883—1945)** та ін. Їх об'єднувала спільність поглядів на

Арнольд Шенберг

Альбан Берг

Антон фон Веберн

потребу радикального оновлення музики, що відображала б «розірвану свідомість» епохи. Цей стиль дістав назву *експресіонізм*.

Батьківщиною експресіонізму стала Німеччина, де найгостріше відчувалася тривожна атмосфера напередодні Першої світової війни. Передтечею цього напрямку в живописі вважають норвезького художника Едварда Мунка (тривалий час працював у Берліні). Його картина «Крик» (1893) — справжній маніфест експресіоністського світобачення, картина «Танок життя» (1900) є зразком надзвичайно песимістичної концепції людської долі.

Упродовж десятиліть експресіонізм набув поширення у багатьох країнах, охоплюючи різні види мистецтва — живопис, музику, театр, кіно.

Музиці композиторів-експресіоністів притаманні підвищена експресія вияву почуттів, трагізм світосприймання, новаторські пошуки в галузі музичної мови та засобів виразності. Лідер школи А. Шенберг заснував метод *додекафонії* (від грецького — «дванадцять» та «звук»), згідно з яким музика створювалася на основі серії з 12 тонів звукоряду, між якими були відсутні

Василь Кандінський. Композиція

Едвард Мунк. Крик

Герберт фон Караян

Віденська державна опера

На Віденському балу

традиційні ладотональні співвідношення. «Моя музика не є модерністською. Її просто погано виконують», — уважав А. Шенберг.

До найвідоміших творів композиторів нововіденської школи належать: симфонічна поема «Пелеас і Мелізанда» та «Місячний П'єро» А. Шенберга; опера «Воцтек» А. Берга, яка у похмурих тонах змальовує трагедію маленької людини, а також його камерні твори — зашифровані музичні послання друзям і близьким; загадкові інструментальні мініатюри А. Веберна, що своєрідно поєднують поетичність пасторальних сценків зі структурною чіткою логікою.

Подібно до значення, яке свого часу відіграли принципи школи віденських класиків (Гайдна, Моцарта, Бетховена), творчість композиторів нової віденської школи мала універсальний вплив на музичну культуру ХХ ст. Детально обґрунтований у теоретичних працях нововіденців додекафонний метод та естетика музичного експресіонізму загалом стимулювали розвиток різних авангардистських напрямів, серійної техніки в музиці.

З музичною культурою Відня — музичної столиці Європи — пов'язана творчість видатних диригентів Густава Малера та Герберта фон Караяна, які в різний час були директорами Віденської опери.

Новорічний концерт знаменитого Віденського філармонічного оркестру щороку транслюється по телебаченню на весь світ. Символом віденської театральної культури стала оперета (зокрема Франца Легара). До всесвітньо відомих музичних символів Європи належить також щорічний Віденський бал.

! Назвіть найвидатніших австрійських композиторів та їхні популярні твори. Яким чином творчість віденських класиків пов'язана з українською культурою?

§ 17. ВИДАТНІ КОМПОЗИТОРИ-РОМАНТИКИ

Із Віднем пов'язана творчість основоположника музичного романтизму композитора **Франца Шуберта** (1797—1828), який у найпоширеніший жанр ліричної пісні вдихнув дух новаторства — розкрив у простих задушевних мелодіях внутрішній світ людини. Його знаменита «Вранішня серенада», вокальні цикли («Прекрасна мірошниця», «Зимовий шлях») — справжні музично-поетичні романтичні сповіді.

Проте найбільшого визнання цей загальноєвропейський стиль набув у творчості польського композитора **Фридерика Шопена** і угорця **Ференца Ліста**.

Творчість **Фридерика Шопена** (1810—1849) належить до найвеличніших вершин світової музичної культури. У його особистості чудово поєдналося два обдаровання — композиторське і виконавське. Він став родоначальником польської класичної музики й уславився як геніальний піаніст, створивши шедеври в різних фортепіанних жанрах.

Фридерик Шопен жив у складну, проте цікаву епоху — епоху боротьби польського народу за незалежність і культурну самобутність проти царської Росії. Як поляк (по матері), він належав польській культурі, саме їй він віддав своє серце. У його музиці — то ліричний, то драматичний, то трагічний, новий з огляду на музичну мову і водночас напрочуд доступний мільйонам людей — глибока слов'янська задушевність і смуток поєднувалися з бурхливим виявом патріотичних почуттів. Німецький композитор **Роберт Шуман** писав, що якби російський цар зрозумів, скільки небезпеки криється у простих мелодіях Шопенових мазурок, то заборонив би цю музику. Доля

Йозеф Крихубер.
Портрет Франца Шуберта

Марія Водзинська.
Портрет Фридерика Шопена

Корнелій Шегель. Полонез

Ніколя Ланкре. Мазурка

композитора склалася незвично: він палко любив свою батьківщину, однак все зріле життя провів на чужині. Незважаючи на це, Шопен залишився глибоко національним композитором, він багато читав польською мовою, думав і говорив по-польськи як у житті, так і в мистецтві.

У музиці Шопена поєднувалися і краса мелодій Моцарта, і драматизм Бетховена, і строгість Баха. А ще, за словами польського письменника Я. Івашкевича, був особливий «шопенівський сум», «якесь поєднання туги, бездомності, безталання — і недуги».

На відміну від багатьох своїх попередників і сучасників Фридерик Шопен не писав опер або симфоній. Він став душею фортепіано, а воно — виразником його душі. Усі свої невисловлені почуття, особливо почуття самотності, безмежного смутку і розпачу, які не полишали його на чужині, він віддавав музиці.

Ф. Шопен створив високохудожні неповторні музичні твори на основі польських народних пісень і танців, які зачаровано слухав ще в ранньому дитинстві, всотуючи їх національний колорит немовби з варшавського повітря, черпаючи натхнення з кришталевої фольклорної криниці.

Під впливом лише звукової палітри, чистої (абсолютно безсюжетної) музики в уяві слухачів постають реальні образи, пробуджуються асоціації. Шопен — творець романтичних жанрів, зокрема балад, скерцо, фантазій. Він не давав їм назв, тільки номери. Максимально просто і скромно. Його фортепіанний стиль був тісно пов'язаний зі стилем музичного романтизму, що панував у ті часи, хоча він прагнув створювати «класичну музику» на основі народних джерел. Новаторством просякнуті шопенівські мелодії, гармонії, музичні форми, в яких композитор випередив свою епоху.

Пам'ятник Ф. Шопену у Варшаві

Розгляньмо деякі найхарактерніші жанри фортепіанної спадщини Ф. Шопена.

Мазурки. Мазур (від назви однієї з областей Польщі Мазовії) — улюблений національний польський парний танець, що набув поширення в аматорському і професійному музикуванні. Він народний за походженням, але пізніше виконувався і в аристократичних колах. Тому з-поміж мазурок композитора є і ті, що нагадують веселий селянський танок, і написані у блискучій і водночас граційно-вишуканій (бальній) манері. Мазурці притаманний своєрідний ритмічний малюнок (пунктирний ритм) зі зміщеними акцентами (не на першу сильну долю такту, а на третю, останню), веселі мелодії з різкими акцентами. У народній мазурці немає визначених фігур, їх імпровізують партнери. У шляхетному танці більше блиску, військового запалу. Загалом композитор написав близько 60 мазурок, втілюючи в чарівних і поетичних фортепіанних мелодіях елементи народної музики, настрої туги за батьківщиною.

Полонези Ф. Шопена, як і мазурки, призначені для концертного виконання. Вони різні за образним змістом, хоча переважають твори урочисті, віртуозні.

Слово «полонез» французького походження й означає «польський». Це дуже давній тридольний маршеподібний танець, що спершу виконувався тільки чоловіками. Поступово він увійшов до танцювальної практики польської аристократії: бал починався полонезом, у першій парі зазвичай ішли господар зі знатною дамою, за ними урочисто рухалися всі інші.

Ноктюрни. З французької слово «ноктюрн» перекладається як «нічна пісня». Цей жанр особливо приваблював композиторів-романтиків. Однак Шопен і тут виходить далеко за традиційні жанрові межі, доповнюючи витончено-ліричні струмені тривогою, драматизмом, глибиною почуттів.

Прелюдії. З часів Баха композитори писали прелюдії як вступні частини до фуг, сюїт або як окремі п'єси для органа чи клавіру. Шопен уперше в музичній культурі створив цикл із 24 прелюдій у всіх мажорних і мінорних тональностях. Ці мініатюри композитор і піаніст Антон Рубінштейн називав «перлинами». Скільки в них змістового багатства: сумні, задумливо-меланхолійні, скорботні, урочисті, танцювальні і бурхливо-драматичні, співучі й речитативно-декламаційні...

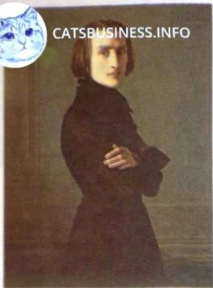
Те, що Фридерик Шопен зробив у галузі фортепіано, розширивши його можливості, можна порівняти лише з новаторством знаменитого італійця Нікколо Паганіні у сфері скрипкового мистецтва.

Нікколо Паганіні — орфей XIX ст.

CATSBUSINESS.INFO

Анрі Леман. Портрет Ференца Ліста

Меморіальна дошка, присвячена концертам Ф. Ліста у Києві

Угорський композитор **Ференц Ліст (1811—1886)** народився в угорському містечку Добор'я в Австрійській імперії. В історію музичної культури він увійшов як творець нового піаністичного напрямку, доводячи своєю унікальною виконавською майстерністю, що фортепіано має виразні можливості цілого оркестру. Ліст першим серед піаністів став здійснювати численні турне по всій Європі з публічними концертами, розпочавши артистичну кар'єру сольним виступом у Парижі, й за життя заслужив визнання публіки як геніальний піаніст-віртуоз, неперевершений імпровізатор. У 1847 р. музикант гастролював і в Україні.

Фольклор, історія, життя сучасника — ось теми, що приваблювали композитора. З дитинства зачарований циганською музикою і веселими танками угорських селян, він у своїх рапсодіях розвинув оригінальний музичний стиль «*вербункош*». З романтичними новаціями Ліста в музичну культуру прийшли фантастика («*Мефістовальс*», «*Фауст-симфонія*»), вплив візуальної образності (фортепіанна п'єса «*Мислитель*» за скульптурою О. Родена*, музично-літературна програмність, яку композитор називав «оновленням музики через зв'язок із поезією». Пафос романтичного героя, експресія, що особливо проникливо звучить у

його знаменитому ноктюрні «*Мрії кохання*», притаманні всім динамічним, яскраво емоційним композиціям великого музиканта-просвітителя ХІХ ст.

!? Назвіть відомих композиторів-романтиків. Хто з них є засновником цього стилю в музиці?

* Зображення цієї скульптури О. Родена можна побачити на с. 30 підручника.

§ 18. МЕЛОДІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ ШАНСОНЬЄ

За часів Відродження, коли у Франції формувалася національна культура, зародилася світська багатоголоса пісня — *шансон*. Це були спочатку одноголосні, а пізніше триголосні пісні *труверів*, *менестрелів*.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. цей жанр набув популярності у співаків французьких кабаре, звідки перейшов на естраду. Фран-

цузьким терміном *шансоньє* стали називати професійного естрадного співака, який нерідко був автором і музики, і текстів пісень.

До класичного шансону належить творчість Моріса Шевальє, Шарля Азнавура, Едіт Піаф, Жака Бреля, до представників так званого нового шансону — покоління естрадних співаків — Мірей Матьє, Джо Дассена, Патрісії Каас та інших, хоча межа між обома напрямками умовна.

Середньовічні менестрелі

Моріс Шевальє

Жак Брель

Шарль Азнавур

Мірей Матьє

Джо Дассен

Патрісія Каас

Едіт Піаф

Однак першою залишається Едіт Піаф (1915—1963), яку по праву називають співучим серцем Франції.

Її голос підкоряв слухачів надзвичайною емоційною силою, викликав захоплення, екстаз, сльози. Він то нагадував говірку, шепіт, то пронизував своєю гучністю величезні зали, досягаючи драматизму оперного звучання. Завдяки своїй акторській майстерності співачка була здатна донести до слухачів триумф кохання. Послухайте спів цієї великої актриси — і ви відчуєте пульс, дихання Парижа, його естетичну ауру...

Саме тут, на тротуарі однієї з вулиць при світлі нічного ліхтаря

19 грудня 1915 р. народилася майбутня співачка. Мати-шансонетка кинула дитину, коли їй було два місяці. Батько — вуличний акробат — віддав маля на виховання бабусі, а коли їй виповнилося вісім років, узяв із собою мандрувати дорогами Франції. Тендітна, худенька, вдягнена в лахміття Едіт жалісливими пісеньками завершувала акробатичні виступи батька на площах, у казармах, шинках, щоб розчулити глядачів на пару мідяків. Згодом вона напише у своїх спогадах, що народилася на останній сходинці соціальної драбини, у багні, де немає надій...

Невдовзі дівчина втекла від батька і змушена була разом із малолітньою сестрою заробляти на хліб, співаючи на вулицях, у кабаре, пізнаючи жорстокість злочинського світу. Вона не ходила до школи, не навчалася музики, а день у день боролася за існування і співала, співала, співала...

Від загибелі її врятував Луї Лепле, який став її хрещеним батьком, «татом Лепле». Саме він дав Едіт нове прізвище, що стало її сценічним псевдонімом — Піаф, тобто горобець.

Незабаром про співачку заговорив увесь Париж, потім — світ. Коли ця маленька жінка в простій чорній сукні виходила на сцену, відбувалося диво: з першими звуками оркестру вона перетворювалася на красуню, драматичну, а іноді навіть трагічну актрису. Вона співала про самотність, нерозділене кохання, про людей, покалічених долею, але нескорених. Почуття її були справжні, не фальшиві. Її духовна енергія, сила емоцій і пристрастей передавалися слухачам. Едіт Піаф стала зіркою естради першої величини.

Славетна співачка-шансоньє, актриса мюзик-холу, драматичного театру і кіно так і не навчилася грати на фортепіано, навіть не оволоділа потною грамотою. Проте від народження доля подарувала їй абсолютний музичний слух. Створюючи свої пісні, вона одним пальцем підбирала на піаніно мелодії. Вона не мала освіти і до кінця життя писала з помилками, але завдяки вродженим музичним здібностям відчувала в оркестрі фальшиві ноти, які пропускав навіть диригент. У мистецтві співу Едіт Піаф була неповторною.

У 1963 р. її остання пісня обірвалася... Відомий поет Жан Кокто, який був вірним другом Едіт упродовж усього життя, не витримав її смерті і помер за кілька годин.

Чарівна пташка Франції залишилася в пам'яті нащадків не сіреньким горобчиком, а прекрасним соловейком. Багато співаків заздрили її карколомній кар'єрі і багатству, намагалися копіювати тембр її голосу, наслідувати манеру поведінки, виконавський стиль, але їм не вдалося, за словами Едіт, «стати самими собою». Вона вийшла з народу і повернулася до народу: пісні Едіт Піаф продовжують жити, їх співають і слухають не тільки французи, а й усі, хто любить естрадну музику, всі, хто шукає в ній не лише легку розвагу, а й справжні мистецькі глибини, вічні художні цінності.

Поза межами Франції терміном «французькі шансоньє» називають усіх виконавців естрадної пісні французькою мовою. Першим із французьких шансоньє отримав платиновий диск у Європі Шарль Азнавур. За підсумками інтерактивного голосування, проведеного французькомовним телебаченням, відомого шансоньє, актора і режисера Жака Бреля — «великого Жака», як називала його публіка, і «каторжанина гала-концертів», як звав він себе сам, — обрано до списку найвидатніших бельгійців.

Прослухайте пісні у виконання Едіт Піаф, схарактеризуйте особливості її голосу, манери співу.

Які події життя і риси характеру Едіт Піаф вплинули на формування її таланту як співачки, акторки?

A capella — хоровий багатоголосий спів без музичного супроводу.

Бельканто — особливий стиль виконання, для якого характерні вільне володіння всіма регістрами голосу, легкість і краса звука.

Гомофонія — вид багатоголосся, який поділяється на головний і супровідні голоси.

Менестрелі — професійні співаки і музиканти у феодальній Франції та Англії.

Поліфонія — вид багатоголосся в музиці, заснований на рівноправ'ї складових фактур голосів.

Скерцо — інструментальна п'єса, якій властивий швидкий темп, часто гумористичного характеру.

Токата — віртуозна п'єса для клавішного інструмента у швидкому русі і чіткому ритмі.

Трувері — французькі поети-піснярі XII—XIII ст.

Фюга — форма поліфонічної музики.

Проаналізуйте симфонію № 5 Л. ван Бетховена і на її прикладі розкрийте зміст словосполучення «симфонічний розвиток».

Самостійно дослідіть тему «Ференц Ліст в Україні», користуючись різними джерелами, зокрема Інтернетом. Проаналізуйте ноктюрн Ф. Ліста «Мрії кохання» та напишіть відгук, акцентуючи увагу на романтичних рисах його музики. Назвіть основні жанри фортепіанної музики Ф. Шопена. Які з них є найхарактернішими саме для польської культури?

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ІНДІЇ І ДАЛЕКОГО СХОДУ

Руйнування будь-якої держави починається саме
з руйнування її музики.

Той народ, що не має чистої та світлої музики,
приречений на виродження.

Конфуцій

Самобутня музика Індії — одна з найдавніших у світі. Витоки її сягають перших індійських цивілізацій.

Найхарактерніша риса художньої культури Індії — *синтез мистецтв*: поезії, музики (вокальної та інструментальної), хореографії, що створював оригінальний жанр — *танцювальну драму*. На такому синтезі побудовано гру в традиційному народному театрі Індії.

Індійський танець, завжди сюжетний, став знаком художньої культури країни. Танцем і музикою, як вважали індуси, можна передавати найрізноманітніші почуття, відображати Всесвіт. В одному з давніх трактатів описано 21 поворот голови, що слугували виявом таких почуттів, як страх, подив, байдужість, холодність, пристрасть, нетерпіння тощо; гнучкою мовою почуттів були рухи рук (їх згадується 57 варіантів). Теми танців — сюжети легенд, епічних творів («Рамаяна» та ін.), підказані природою, навколишнім життям (жнивна, гребля, риболовля, базар, ремесла, побут тощо).

До головних елементів індійського танцю належали: *мудра* — позиції пальців, *хаста* — позиції рук щодо тіла. За допомогою жестів, позицій рук і пальців виконавці зображували «рибу», «лотос», «слона», «воду», «крокодила» тощо.

Танці зазвичай супроводжуються грою на *табла* — індійському парному барабані, великому і малому. Гра на флейті з бамбука чи дерева, на думку індійців, приносить щастя, тому їх використовують на весіллі.

Видатні індійські танцівники: **Камела Шинкар, Ідріані Рахман, Рам Гопал**. Інколи танцівники акомпанували собі на барабанах, поєднуючи танець, спів і гру.

Філософські ідеї через танцювальну символіку втілено у відомій бронзовій статуєтці XI ст. «Шива-Натараджа». Танцівник, розміщений у колі — німбі з вогню, втілює велич руху Всесвіту. Шива, один з головних божеств індуйстського пантеону, зображений із двома парами рук у характерних жестах: одна ліва тримає вогонь — символ очищення, друга, що нагадує хобот слона, — символ сили та влади; одна права тримає двосторонній барабанчик — символ пробудження, жест другої виражає «підбадьорення». Волосся розвіюється, передаючи божественну енергію. У скульптурі поєднано релігійні, наукові, філософські, естетичні уявлення індусів.

На фестивалі танцю, присвяченого
Шиві-Натараджі

Виконавиця індійського танцю

Шива-Натараджі

Зображення танцівниці
у храмі Шиви

!? Проаналізуйте особливості індійського синтезу мистецтв у танцювальній драмі.

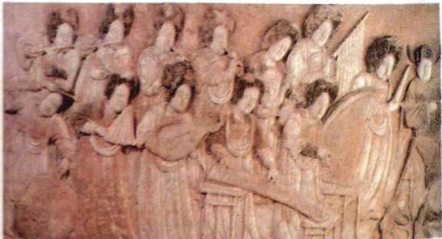
Музична культура Китаю також зародилася у сиву давнину. Найстарша музична пам'ятка цієї країни — «Книга пісень» («Шицзін») — створена у період XI—VI ст. до н.е. і містить 305 гімнів, магичних пісень та од. Ці класичні взірці свідчать про багатоманітні зв'язки музики з навколишнім життям, природою, Всесвітом. Деякі вчені припускають, що легендарну збірку впорядкував Конфуцій.

Уже на ранніх етапах розвитку китайська музична культура поділялася на офіційну музику конфуціанських церемоній і протонародну, призначену для світських розваг. Існували оркестри з великою кількістю виконавців (від 300 до 800). Крім ритуальних і двірських, були військові оркестри — у них провідну роль відігравали ударні та духові інструменти з металу. Військова музика часто супроводжувалась особливими танцями, виконавці вдягалися в спеціальні костюми, використовували відповідний реквізит (піки, панцирі, щити).

З доби Суй і Тан (581—907) — «золотої ери» китайської культури — у мистецтві, зокрема музиці, виникає так званий *танський стиль*, що згодом поширився в інших країнах Індокитаю. Формуються принципи музичної вистави, що поєднувала спів, танець, гру на музичних інструментах.

Особливої національної своєрідності і неповторності китайській музиці — народній і професійній, давній і сучасній — надає *пентатоніка*. Це переважно п'ятизвукова система, яку китайські теоретики обґрунтували ще близько IV ст. до н.е. Давня музична нотація на основі ієрогліфів у деяких варіантах збереглася й дотепер.

До характерних рис китайських народних пісень належать комбінування інтонацій шляхом зворотних (дзеркальних) орнаментальних поспівок, швидкі переходи з високого в низький регістр і навпаки, нерозривна єдність тексту й мелодії, інколи — з жестом і танцем. Вокальна музика не про-

Оркестр епохи Тан (цікаво, що всі музиканти — дами)

Сучасний китайський ансамбль виконує музику на точних копіях музичних інструментів епохи Тан

Китайський ієрогліф «Музика» складається з двох частин: дерев'яна основа (внизу) і натягнуті на неї струни (вгорі)

Коли люди виявили, що не тільки музика, а й лікарські трави можуть лікувати хвороби, до ієрогліфа «Музика» у верхній частині додалася «трава» і утворився ієрогліф «Ліки»

сто поєднується з інструментальною: акомпанемент, підтримуючи мелодію, супроводжує її, «ніби тінь» (зрозуміло, окрім вступу та фіналу).

Музичні інструменти китайців надзвичайно різноманітні — понад 100 видів, виготовлених з високою майстерністю. Це *дзвони, барабани, флейти, гонги* з різким звучанням у високому регістрі. Більшість національних інструментів дуже давнього походження. Палітра звучання зумовлена різноманітністю матеріалів, з яких їх виготовляли: камінь, мідь, глина, шкіра, дерево, гарбуз, шовк.

Про роль музики в сучасному Китаї промовисто свідчить той факт, що екскурсійне турне його столицею зазвичай передбачає три обов'язкові програми: сходження на Великий Китайський мур, ознайомлення з особливостями національної кухні в ресторані «Пекінська качка», відвідування *Пекінської опери*. Цей специфічно китайський сценічний жанр музичної драми поєднує елементи вокального мистецтва, драматичного діалогу, акробатики, у-шу. В ній своєрідно синтезувалися різні традиції китайського народу, що формувалися впродовж тисячоліть: з одного боку, мистецькі — музичні, драматичні, з іншого — спортивні, циркові.

У театрі «Чан'ань» у Пекіні цілий рік відбуваються вистави Пекінської опери

Маски Пекінської опери

У Пекінській опері склалися суворі вимоги до манери співу, усного монологу, рухів, бойових сцен. Декорації майже відсутні, реквізит замінюють символічні прийоми: вираз обличчя, рухи тіла, музичний супровід (переважно оркестру народних інструментів). Китайському глядачеві, наприклад, цілком зрозуміло, коли на сцені персонаж «відчиняє» двері чи «зачиняє» неіснуюче вікно або «скаче» на уявному коні. Невелика група акторів кількома

прийомами у-шу символізує баталію цілих армій. За допомогою гриму створюються виразні маски.

Нині в Китайській Народній Республіці (у Пекіні, Шанхаї та інших містах) працюють чимало театрів традиційної музичної драми, класичної опери, балету, сучасні симфонічні оркестри.

! ? Які музичні інструменти набули поширення в китайській культурі?

Конфуцій — давньокитайський філософ (близько 551—479 рр. до н.е.), основні погляди якого представлено у висловлюваннях і бесідах з учнями. Важливим положенням його етичного вчення є повага до старших, відданість державі тощо.

! ? Підготуйте індивідуальний або груповий проект «Звучання і рух Всесвіту в індійській музиці і танцях». Назвіть особливості Пекінської опери.

 Проспівайте або програйте на інструменті звукоряд «пентатоніка», тобто без застосування напівтонів (наприклад, на чорних клавішах фортепіано). Спробуйте відтворити ці послівки дзеркально, як у китайській музиці, зробити з них різні інтонаційні комбінації. Який музичний колорит ви відчуваєте?

Наша музика —
це народна музика технологічної ери.

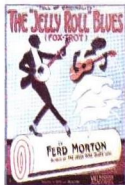
Джиммі Пейдж, рок-співак

У діалозі культур ХХ ст. значущості міжнародної мови набули джазова, рок- і поп-музика, які ніби передають пульс, світовідчуття бурхливої епохи. Ці інтернаціональні за своєю природою та культурними наслідками музичні явища походять із північноамериканського регіону, що дає підстави деяким дослідникам вважати їх складовими американської народної музики.

§ 19. «ЩО ТАКЕ ДЖАЗ?»

Своєрідним маніфестом музичної самостійності Америки у світовій культурі є джаз, що сформувався на зламі ХІХ — ХХ ст. і став вершиною легкої музики, увібравши в себе найкращі риси багатьох типowo американських жанрів — спірічуел, блюз, регтайм. Музична культура Америки нагадувала своєрідний «плавильний казан», у якому інтегрувалися різноманітні музичні елементи. Популярна музика Північно-Американського континенту складається з вельми розгалуженого спектра вокально-інструментальних форм, що виникли в результаті складного поєднання різних джерел, насамперед європейських професійних традицій і африканських фольклорних ритмоінтонацій.

Упродовж століть негри-раби, привезені до Америки з далекої Африки для найчорнішої праці, були позбавлені можливості розвивати власну культуру. На їхню долю випали такі фізичні й моральні тортури, як не випадало жодному іншому народові. Тому музика замінила неграм усе. Відірвані від духовного коріння, лише в ній вони знаходили «вихід» — вияв почуттів гніву, відчаю, душевного болю. Водночас музика давала їм можливість реалізації свого художньо-творчого потенціалу, естетичних емоцій. Власний голос був чи не єдиним інструментом чорношкірого раба. Згодом музична діяльність стала однією з найпрестижніших і найпопулярніших

«Jelly Roll Blues» — перша надрукована джазова композиція, 1915 рік

Поль Робсон

Бессі Сміт

Скотт Джоуплін —
король регтайму

серед доступних американським неграм професій. Отже, їхня природна музикальність була надзвичайно розвиненою. Пригадаймо приказку: «Зберіть четвірку негритянських хлопців, і перед вами — вокальний квартет».

У південних штатах Америки набули поширення жанри народної музики спіричуел і блюз. *Спіричуел* (від англійського spiritual — духовний) — давня релігійна народна пісня північноамериканських негрів на біблійний сюжет, виконувана хором без супроводу. Чимало пісень цього жанру записав відомий негритянський співак **Поль Робсон (1898—1976)**. Пізніше виникла сольна духовно-релігійна пісня *госпел* на євангельські сюжети, яку створювали вже професійні автори.

Блюз (від англійського blues — меланхолія, сум) — тип світської фольклорної негритянської пісні з ліричним меланхолійно-сумним настроєм, що виконується солістом під акомпанемент гітари. Її особливість — зміщення мелодії відповідно до метричної пульсації — *граундбіту*. Неперевершеною «імператрицею блюзів» була **Бессі Сміт (1894—1937)**, яка чудово передавала неповторну поезію, чуттєвість і журбу блюзових інтонацій. «Я сміюся тільки для того, щоб стримати сльози», — співається в одному з популярних блюзів. І цей абсурдний сміх — суть жанру.

Картина витоків джазу не буде повною, якщо не згадати негритянські *менестрельні театри* Півдня. Їх репертуар складався з пародій-карикатур на негрів, що мали всі ознаки мюзиклу: гумористичні сценки й діалоги, пісні і танці під банджо або інструментальні ансамблі, циркові трюки. Саме тут зародився стиль фортепіанної гри та відповідний жанр танцювальної п'єси *регтайм* (дослівно — «рваний ритм»). У його основі — дві ритмічні лінії, що не збігаються: мелодія із загостреним синкопованим ритмом, яка вільно варіюється, і чіткий «крокуючий» акомпанемент. Засновник цього жанру композитор **Скотт Джоуплін (1868—1917)** є автором близько 600 регтаймів. Типові риси регтаймів приваблювали професійних композиторів А. Дворжака, І. Стравінського, П. Гіндемита, К. Дебюссі.

У другій половині XIX ст. з'являються численні духові оркестри — *бенди*, що стали специфічно американським явищем. Виконавці-аматори, які часом навіть не знали нотної грамоти, грали на слух танцювальну та маршову музику під час свят і вечірок, на парадах і карнавалах, у нічних кафе, кабаре, дансингах. Чимало подібних груп було в Новому Орлеані — батьківщині американського джазу. Найвизначніші майстри цього стилю — художні керівники джаз-оркестрів «король труби» Луї Армстронг (1900—1971) і композитор-піаніст Дюк Еллінгтон (1899—1974) здобули міжнародне визнання. Вони організували й очолили колективи віртуозів, які виступали в найпрестижніших концертних залах США — Карнегі-холі та Метрополітен-опера, гастролювали країнами світу. Класичний джаз вирізняється специфічним настроєм: це радість відчаю, оптимізм песиміста, який намагається веселитися, бо завтра може настати кінець. Душа джазу — імпровізація. Кожен виконавець змінює тему, демонструючи витончений художній смак, несподіваний політ фантазії, експресію «брудного» (неточного) інтонування й ритмічного розгойдування («свінгування») в межах ритмічного центру («біт»). Виявляючи індивідуальну та ансамблеву майстерність у варіюванні музичних тем, виконавці отримують справжню естетичну насолоду від музикування.

Передати словами всі нюанси цього дивовижного мистецтва неможливо. Л. Армстронг на запитання: «Що таке джаз?» відповів досить категорично — «Якщо ви про це запитуєте, то вам цього ніколи не

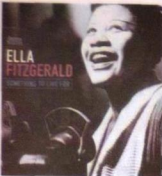
Вистава менестрельного театру

Луї Армстронг

Дюк Еллінгтон та його джаз-бэнд

Диск Елли Фіцджеральд

Диксиленд з кінофільму «У джазі тільки дівчата»

Джованні Вепхадзе. Джаз

каго, Нью-Йорку та інших містак. Вирішальну роль у популяризації цього музичного напрямку відіграли радіомовлення і грамзапис, що бурхливо розвивалися в першій половині ХХ ст.

Отже, спочатку джаз був дарунком африканців Америці, а пізніше став дарунком Америки світовому мистецтву. За масштабами впливу він перевершив оперно-симфонічну музику, і його переможна хода триває, визначаючи нове естетичне світовідчуття епохи.

зрозуміти». Його стилеві притаманні хриплаваті інтонації, специфічна манера свінгування, блискучі соло труби у верхньому регістрі, загальна ексцентрична сценічна поведінка. Славнозвісна «Hello, Doll!» у виконанні ансамблю «All Stars», створеного Л. Армстронгом, — це триумф музичного бестселера, який у 1964 р. витіснив навіть диск знаменитої «ліверпульської четвірки» — «Бітлз».

З оркестром Дюка Еллінгтона, а також понад сорока симфонічними оркестрами виступала видатна джазова співачка Елла Фіцджеральд (1918—1996). Вона створила безліч першокласних хітів і навіть тривіальний музичний матеріал вміла піднести до рівня високого джазового мистецтва.

У новоорлеанський період розвитку джазу виникли колективи білих музикантів — *диксиленди*, що сприяли поширенню джазу в Чи-

!?

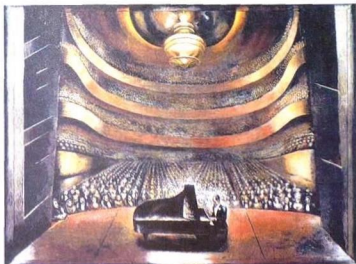
Назвіть характерні риси спіричуелу, блюзу і регтайму. Прослухайте запис відомих американців — джазових виконавців. Які особливості манери їхнього виконання ви помітили?

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ

ДЖОРДЖ ГЕРШВІН: ЗРОБИТИ МУЗИКУ ДОСТУПНОЮ КОЖНОМУ

Розповідаючи про американську музичну культуру ХХ ст., не можна не згадати однієї важливої тенденції, а саме: взаємопроникнення напрямів серйозної і легкої музики. Свідченням цього явища, з одного боку, є арт-рок та симфоджаз із використанням музики Баха, Генделя, Вівальді, Моцарта, Бетховена, Чайковського, Мусоргського, Шостаковича, з іншого — звернення професійних композиторів до кращих здобутків популярної джазової музики.

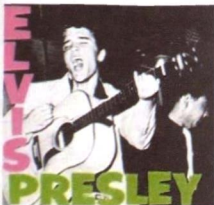
Ці, здавалося б, полярні світи легкої та серйозної музики органічно злились у творчості **Джорджа Гершвіна (1898—1937)** — першого американського композитора, визнаного в усьому світі. Його однаковою мірою приваблювали Бродвей і Карнегі-хол, Голлівуд і Метрополітен-опера. Мистецтво цього майстра виникло на основі симфонізації джазу, воно сповнене поетичної краси, музичного ліризму і гумору. Кращі твори митця — «Рапсодія у блюзових тонах» для фортепіано з оркестром (1924), опера «Поргі та Бесс» (1935), оперети і мюзикли мали грандіозний успіх. Це були музичні картинки справжньої Америки. У своїх мелодіях композитор небагатьма зворотами передає безодню ніжності, радості або смутку, вони западають у душу. Вершина творчості Дж. Гершвіна — опера «Поргі та Бесс», що, втілюючи трагедію негрівського народу, стала першою національною американською оперою.

Альваро Сикейрос. Джордж Гершвін

Музей і Зал слави рок-н-ролла на його батьківщині — у Клівленді

Обкладинка дебютного альбому
Елвіса Преслі (1956)

Еволюція людства
за версією музею рок-музики
у Барселоні

Слово **рок** уперше з'явилося в американській пресі 1967 р. Проте рок-музика виникла дещо раніше — на початку 50-х років, коли на основі *ритм-енд-блюзу* формується пісенно-танцювальний стиль *рок-н-ролл* (від англійського — «крутитися, гойдатися»). Він став результатом поєднання характерних рис кількох поширених американських вокальних жанрів, а саме: *кантрі-енд-вестерн*, *госпел*, *буги-вуги*, стилю *диксиленд*. Уведення в обіг нового терміна, що замінив стару назву, належить диск-жокею Алану Фріду, ведучому американської музичної розважальної радіопрограми. Коли цей дід-джей став імпресаріо, він організував перші концерти майбутніх рок-зірок.

Елвіс Преслі (1935—1977) ... Його ім'я стало уособленням уявлення про здійснення «великої американської мрії»: простий хлопець, у минулому водій вантажівки, сходить на американський рок-олімп (звісно, не без допомоги реклами фірм грампласту), приміряє корону короля рок-н-роллу і стає казково багатим. Одна з перших пісень цього майбутнього кумира тогочасної молоді — «Все гаразд, мамо» — стала сенсацією, інші невігадливі пісеньки (переважно про кохання) сприймалися як символи боротьби проти расових забобів, сексуальних табу, застарілих традицій.

Елвіс Преслі мав специфічний тембр голосу, що нагадував негритянський хриплавий спів, неприборкуваний темперамент, манеру виконання. Він знявся у багатьох голлівудських фільмах, де зазвичай виконував ролі ковбоїв, закоханих у гарненьку білявку.

Таким чином, американська рок-музика, що інтегрувала прадавні африканські традиції, джаз та інші музичні елементи, формувалася протягом двох десятиліть (50 — 60-х років XX ст.) і набула таких характерних ознак: гіпертрофія метроритмічної основи, підвищена експресія вокального та інструментального інтонування, використання електроінструментів та підсилювачів звуку, значна роль візуального чинника (манера поведінки, стиль одягу музикантів і світлове оформлення тощо). В Америці рок-музика була не просто стильовою течією, вона стала «вчителем життя» кількох поколінь.

!? Як виник рок і які напрями рок-музики набули поширення в Америці?

§ 21. У СВІТІ ПОП-МУЗИКИ

Терміном поп-музика позначають явища масової музичної культури відверто комерційного характеру, залучені в систему засобів масової інформації та в індустрію тиражування (грам- та відеозапис) і розваг. Отже, до поп-музики можна віднести зразки і джазу, і рок-музики, і різні напрями естрадної музики. Первістком поп-музики став шлягер з простими мелодіями і текстами про кохання, орієнтований на «масу», а не на «еліту».

Нинішня масова музична культура Америки — це грандіозний шоу-бізнес. Вирішальну роль допінгу в ньому відіграли нові технічні можливості — відеокасети. Саме завдяки відеокліпам досягли нечуваного злету популярності сучасні естрадні співаки Майкл Джексон і Мадонна.

Майкл Джозеф Джексон (1958—2009) — американський співак, танцівник, філантроп. Внесок цього митця у розвиток популярної музики, відеокліпів, танців, моди — неоціненний. За життя його називали королем поп-музики, адже він був найуспішнішим виконавцем в історії — мав 19 премій «Греммі», 13 разів занесений до книги рекордів Гіннеса.

Відома його благочинна діяльність. Разом з Л. Річі написав пісню «We Are the World» («Ми — Світ»), яку було записано за участю численних зірок естради. Кошти з продажу синглу перерахували для допомоги знедоленим дітям Африки.

Флешмоби (фан-моби) пам'яті Майкла Джексона перетворилися на унікальне явище, що вражає своїми масштабами. Всі учасники акції в одязі співака та з притаманною йому атрибутикою копіюють стиль рухів Джексона. Один із перших таких флешмобів відбувся в Одесі. У Стокгольмі 300 танцюристів виконали постановку під хіти свого кумира. У списку міст, які підтримали шведських ентузіастів, — Нью-Йорк, Торонто, Чикаго, Париж, Лондон, Гельсінкі, Гонконг та ін. У Мехіко в масовій танцювальній композиції «Thriller» взяло участь 12 937 осіб. У такий спосіб світове співтовариство висловлює свою вдяч-

Енді Уорхол. Портрет Майкла Джексона у стилі поп-арт

Неповторна і загадкова Мадонна

ність видатному співакові за його творчість.

Мадонна (нар. 1958) (повне ім'я Мадонна Луїза Вероніка Чикко-не) — співачка і автор пісень, продюсер, танцівниця, актриса, режисер і сценарист, відома у світі завдяки новаторським відеокліпам, грандіозним сценічним виступам, а також використанням скандальних образів у своїх шоу, сповнених енергетики, що заряджає всіх. Вона — одна з найяскравіших зірок в історії музики. Секрет популярності світової легенди криється не лише в її чудовому голосі, а й у захопленні танцем, унікальним умінням бути різною, шокувати публіку.

Як акторка знялась більш ніж у 20 фільмах, за гру в кіномюзиклі «Евіта» отримала премію Голлівуда «Золотий глобус».

Підготуйте розповідь про улюбленого співака (групу), зосередивши увагу на його виконавській майстерності. Аргументуйте власну естетичну оцінку музики.

Намалюйте ескіз квитка на концерт сучасної американської музики (джаз, рок, поп).

Банджо — народний струнно-щипковий інструмент американських негрів, використовуваний для супроводу солістів і в ансамблях традиційного джазу.

Буги-вуги — модний ексцентричний американський танець, що виник на основі фортепіанного джазового стилю, — одного з ранніх різновидів афроамериканського інструментального блюзу.

Свінгування — виконання музичного твору в манері з ефектом «розгойдування». **Свінг** (буквально — качання) є засобом виразності в джазі, заснований на постійних відхиленнях ритму від опорних долей граундбіту.

Симфоджас — синтез джазу й академічної музики, що набув популярності із середини 20-х років XX ст.

Синкóпа — ударний акцентований звук на слабкій долі такту, а не на сильній, як зазвичай.

Унісо́н — одночасне звучання двох і більше звуків однакової висоти. Співати або грати в унісон означає виконувати двома або більше особами одну й ту саму музику.

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРИ ТА ЧАСІ

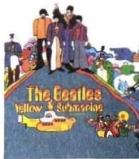
ПЛАНЕТА «THE BEATLES»

Поняття «рок» стало відоме 1967 року, хоча витoki рок-музики виникли в культурі Америки набагато раніше. Поширенню рок-гуртів на американському континенті сприяла творчість славнозвісної групи «Бітлз» та їхніх численних послідовників, вплив яких отримав назву «британської навали».

Легендарний англійський рок-гурт «Бітлз», створений 1956 р. у Ліверпулі, називали «восьмим музичним дивом світу». Склад вокально-інструментального квартету: **Джон Леннон** (ритм-гітара, вокал), **Пол Маккартні** (бас-гітара, вокал), **Джордж Харрісон** (гітара-соло, вокал), **Рінго Старр** (ударні). Аматорська група досягла найвищої популярності, виконуючи пісні в стилі «біг-біт», написані на прості й зрозумілі, але не банальні, а поетичні тексти про кохання, дружбу. Яскраво гармонізовані мелодії легко запам'ятовувалися, особливу чарівність звучанню надавали чисті та дзвінкі тембри молодих голосів виконавців.

«Бітлз» стала символом молодіжної музичної культури. Хвилі бітломанії пронеслися світом. Баладу Пола Маккартні «Yesterday» («Учора») протягом 10 років виконали 1186 різних співаків! Вони виступали з концертами, знімалися в кінофільмах, озвучили своїми піснями художній мультфільм «Жовтий підводний човен». Зазвичай концерти квартету перетворювалися в суспільні маніфестації фанатів, які скандували, ридали, навіть втрачали свідомість. У чому ж секрет надзвичайної популярності музикантів? Талант? Майстерність? Аранжування? Рекламa? Мабуть, усі ці чинники мали місце. «Бітлз» започаткували новий напрям музичної культури, вони поєднали класику і поп-музику, збагачуючи останню досягненнями професійної композиції, гармонії, інструментовки.

Останній альбом «Abbey Roa» вийшов у 1969 р., остання пісня з нього називається «The end» («Кінець») – заключний акорд в історії ансамблю «Бітлз». Музикантам знаменитого гурту вручено ордени Британської імперії, їхні імена занесено до Британської енциклопедії, їхні фігури прикрашають музей воскових фігур мадам Тюссо, вони стали почесними громадянами Ліверпуля, де відкрився своєрідний музей – Центр історії ансамблю «Бітлз». 1998 року на честь гурту була названа мала планета.

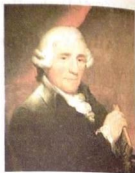
ПЕРЕВІР СЕБЕ!

В.-А. Моцарт

Ф. Шуберт

Ф. Й. Гайдн

Ф. Шопен

Ф. Ліст

Л. ван Бетховен

1. Об'єднайте композиторів у групи відповідно до стилісового напрямку, в якому вони працювали.

2. Музику яких культурних регіонів світу репрезентують ілюстрації?

Майкл Джексон

Бессі Сміт

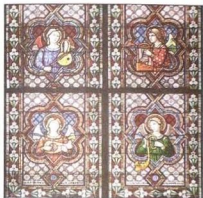

Елвіс Преслі

Едіт Піаф

3. Які напрями естрадного музичного мистецтва представляють виконавці, зображені на ілюстраціях?

4. Назвіть музичні інструменти, зображені на мистецьких шедеврах. Які картини та літературні твори музичної тематики ви ще знаєте?

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Театр магічно пов'язаний з реальністю; справжнє дуже важко «вхопити» в житті, а театр акцентує на цьому увагу, даючи людині уроки буття через сценічне слово, жест, міміку, декорацію... Цей вид мистецтва може повернути нас на багато років і віків назад, і, зображуючи події далекого минулого, зробити їх близькими та зрозумілими сучасному глядачеві. І навпаки, зазирнути у майбутнє, яке часто несподівано настає напролюд швидко.

Генрик Семирадський. Театральна завіса

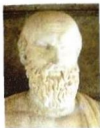
Земля — це величезний театр,
у якому одна і та сама трагедія грається
під різними назвами.

Вольтер

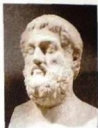
Коліскою театрального мистецтва є давньогрецький театр. Він виник наприкінці VI ст. до н.е. Вистави відбувалися просто неба на колоподібному майданчику — орхестрі. Вони були доступні представникам усіх соціальних верств суспільства. За вхід на виставу бідняків гроші сплачувала влада. Лави для глядачів вирубували на кам'янистих схилах пагорба, біля підніжжя якого облаштовували орхестру. Така зала для глядачів називалась *театроном*. Зрозуміло, в такому величезному театрі неможливо було роздивитись ані міміку акторів, ані деталі їхніх костюмів, тому актори виступали в масках, які позначали тип персонажа (цар, жрець, жінка) або душевний стан чи характер (радість, горе, відчай тощо). Актори були змушені збільшувати свою фігуру, для чого застосовували *котурни* — взуття на високих дерев'яних підшвах. Жіночі ролі виконували чоловіки. У грецькому театрі не було декорацій — він орієнтувався на слухове акустичне сприйняття.

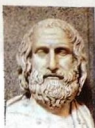
Античний театр у Таорміні

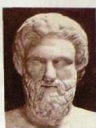
Есхіл

Софокл

Еврипід

Аристофан

Духовний розквіт Греції VI—IV ст. до н.е. пов'язаний з іменами великих драматургів **Есхіла, Софокла, Еврипіда та Аристофана.**

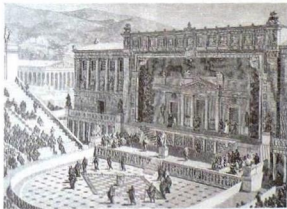
Ім'я першого асоціюється зі становленням нації. «Батько трагедії» (він створив понад 100 трагедій, з яких до нашого часу дійшло тільки сім) **Есхіл** збільшив кількість дійових осіб з двох до трьох, у його п'єсах зростає роль діалогу. Саме йому приписують введення розкішних костюмів і масок, котурнів, різноманітної сценічної обстановки.

Софокл порушив такі проблеми, як ставлення до релігії, інтереси особистості, інтереси держави тощо.

Творчість **Еврипіда** пов'язана із початком занепаду, що знайшло відображення у таких трагедіях, як «Медея», «Іфігенія в Тавриді» тощо, а **Аристофана** — зі жвавими, легкими, дотепними комедіями, сповненими усіляких несподіванок. Для неї характерні бутафорність, строкатість костюмів, ярмарковий жаргон (заміжнім жінкам навіть заборонялося відвідувати комедії).

Саме твори цих давніх драматургів вплинули на розвиток світового театру.

У розділі «Театральне мистецтво» ви ознайомитеся з іншим стилевим напрямом драматичного мистецтва, а саме — японськими театрами Но і Кабукі, а також з таким чудовим видом театального мистецтва, як російський балет.

Театр Діоніса в Афінах у римські часи

ЗА ЛАШТУНКАМИ
ЯПОНСЬКОГО ТЕАТРУ

Ховається за хмари часом місяць,
щоб відпочили очі
у людей.

Мацуо Басьо (переклад Івана Бондаренка)

В історії японського театрального мистецтва одне зі значущих місць належить театру Но, що означає «театр майстерності». П'єси цього театру увійшли в історію японської культури як твори великої художньої цінності, оскільки в них сценічна майстерність завжди пов'язана з глибокою драматургією.

Жіноча маска театру Но

Сьогун, який опікувався театром Но

Мистецтво актора театру Но не було натуралістичним, вистава відбувалася на художній умовності — символіці жестів, рухів, дій, декорацій. Так, конструкції з легких бамбукових або дерев'яних рам, обтягнутих тканиною, могли означати найрізноманітніші речі: і палац, і халупу, і колиску, і гори, і колодязь. Зміна обстановки на сцені та розвиток дій відбувалися завдяки переходу акторів з одного місця сцени в інше або зміною їхньої пози чи поворотом у певний бік. Наприклад, якщо актор стояв до хору спиною, це означало, що він стежить за сходом місяця, а коли він повертався до хору обличчям — що він дивиться на захід.

Повільні рухи акторів, які то ледь підносили носок ноги, не відриваючи при цьому від підлоги п'ятки, то підносили п'ятку, не відриваючи носка, здавалися дивними. Вражали їхні умовні жести, символіка рухів і дій, коли невеличкий стрибок з підставки на підлогу сцени означав,

Актори театру Но

що героїня кинулася в річку, а змах батою — рух вершника.

Рух правої руки дійової особи, яка сиділа в умовному човні й тримала в лівій руці весло, глядач мусив сприймати як переправу на інший берег річки, а якщо виходили персонажі з бамбуковими палицями, прикрашеними травами, — це могло підказати глядачеві, що на сцені з'явилися косарі. Віяло могло означати і меч, і дзбан з вином, і чарівний жезл. Танці — то незвичайно повільні, урочисті, то, навпаки, з різкими стрибками — означали танець і божества, і війна тощо.

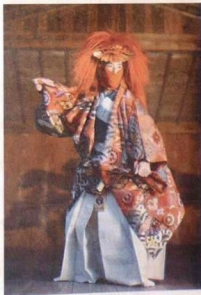
Усі дійові особи, закінчивши роль, не залишали сцену, а завмирили в її глибині, ніби виключаючи себе своєю нерухомістю з поля зору глядачів.

Активним учасником подій був хор: він коментував дію, вів із акторами діалоги, розповідав про дійових осіб тощо.

Розквіт цього своєрідного театрального жанру припав на XIV—XV ст. Тоді сцена театру Но була піднята над підлогою і відкрита з трьох боків; вона мала ефектний задник, на золотому тлі якого було зображено розлогу зелену сосну. Особливо вражали блискучі, багаті

Крик лисиці. Сцена з комічної п'єси японського театру Но

Актор театру Но

Актор театру Кабукі

Пам'ятник О-куні —
основоположниці театру Кабукі

костюми акторів, майстерно виконані дерев'яні маски, що були взірцем ужиткового мистецтва — їх зберігали в особливих дерев'яних ящиках як священні реліквії.

На заднику сцени розміщувались музиканти — вони грали на флейті й двох барабанчиках, що нагадують за формою пісковий годинник.

Своєрідний літературний монтаж мали оригінальні тексти п'єс: прозаїчні та віршовані частини, із введенням у їх тканину цитат з класики, послідовно чергувалися. Отже, театр Но можна вважати синтезом музично-театрально-танцювального мистецтва.

У XV—XVII ст. провідним жанром японського національного театру стає театр Кабукі (*кабу* — пісня і танець). Загалом слово «кабуку» мало багато значень, зокрема «модно й екстравагантно вдягатися», «жартувати», «розважатися», «фліртувати», «поводитися фривольно». А ієрогліф «кі» означав «акторка», «куртизанка». У XIX ст. цей ієрогліф було замінено на інший, що звучав так само, але означав «уміння», «майстерність».

Головним у мистецтві Кабукі XVII ст. була демонстрація талантів танцівниць. А починаючи з 1636 р. акторок замінили чоловіки, що стало традиційним для цього театру. Центр уваги в мистецтві Кабукі було перенесено з чуттєвої і фізичної привабливості виконавців на акторську майстерність.

У Японії існувало два театральні центри — Кіото та Едо, де розвивалися різні стилі мистецтва Кабукі. Для вистав Кіото був характерний м'який, чуттєвий стиль, в Едо переважала військова тематика, тому стиль був мужнім.

З 1664 р. обов'язковою ознакою театру Кабукі стала завіса, що записалася. Починаючи з XVIII ст. перпендикулярно сцені зводили довгий поміст, який наблизив акторів до глядачів. Тоді ж відомий драматург і невтомний винахідник сценічних ефектів Намікі Сідзо вперше у практиці світового театру створив і з великим успіхом використав сцену, що оберталася.

Для акторів було розроблено певний грим, костюми, перуки, системі жестів, поз, рухів і модуляцій голосу. Актори спеціалізувалися кожний у своєму амплуа і передавали секрети майстерності своїм учням і послідовникам разом зі сценічним ім'ям. Так утворилися, ставши традиційними, акторські династії, що налічують багато поколінь виконавців.

Найвідомішою постаттю в драматургії Кабукі був Мондзаемон Тікамацу (1653—1724), якого часто називають японським Шекспіром. Він створив шедеври, що їх і досі можна побачити в репертуарі театру.

У першій половині XIX ст. на сцені театру Кабукі з'явилися вистави з життя городян з їхніми сімейними і соціальними конфліктами, а також видовища, що показували жахливі історії з привидами і страшними, кривавими сценами вбивств.

Театр Кабукі й сьогодні живе активним творчим життям, багато гастролює різними країнами, даруючи глядачам велику насолоду від майстерності акторів.

Пам'ятник Мондзаемону Тікамацу

!? Схарактеризуйте театр Но. Поясніть умовність його сценічних прийомів. Розкажіть про особливості театру Кабукі.

!? Порівняйте японське і давньогрецьке драматичне мистецтво. Що між ними спільного і чим вони різняться?

Ознайомтеся з п'єсами видатного японського драматурга Мондзаемона Тікамацу.

Чому, на вашу думку, його твори набули популярності не тільки в Японії, а й за її межами?

Спробуйте сформулювати сценічні принципи театрів Но і Кабукі.

Амплуа — спеціалізація актора на виконанні ролей, схожих за своїм типом (наприклад, трагік, комік).

РОСІЙСЬКИЙ БАЛЕТ: МАГІЯ ДОБРА ТА КРАСИ

Те, що називають натхненням, є не що інше, як поєднання праці та волі, наслідок великої інтелектуальної і фізичної напруги, насиченої любов'ю.

Галина Уланова

Історія світового балету зберегла багато легендарних імен. У Стокгольмі, столиці Швеції, перед старовинним будинком Музею танцю споруджено пам'ятник. У бронзовій скульптурі втілено образ видатної російської балерини Галини Уланової в партії Лебедя (скульптор Олена Янсон-Манізер). Хто з вас не бачив танцю маленьких лебедів або *адажіо* Одетти-Оділії з казково-фантастичного балету П. Чайковського «Лебедине озеро»? Його музика стала улюбленою для багатьох людей у всьому світі, адже ідеї боротьби проти темних сил, які стають на заваді щастю, зрозумілі представникам різних культур, людям різного віку, різних художньо-естетичних інтересів й уподобань.

У Росії балет набув поширення у XVIII ст. Тут упродовж тривалого часу працював один із представників французької школи класичного танцю Шарль Дідло. На петербурзькій сцені він поставив чимало балетних вистав, у яких виступала, зокрема, й Авдотья Істоміна. Виконавське мистецтво цієї славнозвісної танцівниці оспівав О. Пушкін:

Блистательна, полувоздушна,
Смычку волшебному послушна,
Толпою нимф окружена,
Стоит Истомина; она
Одной ногой касаясь пола,
Другою медленно кружит,
И вдруг прыжок, и вдруг летит,
Летит, как пух от уст Эола...

Становлення російської школи класичного танцю у XIX ст. пов'язане з діяльністю талановитого балетмейстера Маріуса Петіпа, який поставив на петербурзькій сцені понад 60 балетів, зокрема з музикою Петра Чайковського (1840—1893) — автора трьох знаменитих балетів: «Лебедине озеро», «Спляча красуня», «Лускунчик».

Статуетка — зменшена копія пам'ятника Галині Улановій у Стокгольмі

Тісні зв'язки композитора з Україною загальновідомі. Його прадід, Федір Чайка, був православним шляхтичем (сотником) на Полтавщині, де народився дід композитора Петро Федорович Чайковський (у селі Миколаївка). Він навчався у Київській академії, потім став лікарем.

Петро Ілліч часто і подовгу гостював у Кам'янці і Вербівці на Черкащині, у Низах та Тростанці на Сумщині, в Симаках і Браїлові на Поділлі, неодноразово відвідував Київ, Харків, Одесу та інші міста України. Він залюбки використовував український музичний фольклор у багатьох інструментальних творах, присвятив українській тематиці опери «Мазепа», «Черевички». У Вербівці, в маєтку Давидових, де мешкала родина його сестри, композитор написав два акти свого першого балету «Лебедине озеро».

П. Чайковський надав балетній музиці глибинного психологічного змісту, використавши в ній принципи симфонічного розвитку. Він вважав, що балет здатний виражати складні почуття, велич душі людини. Співтворчість композитора з балетмейстером М. Петіпа збагатила танцювальну лексику, утвердила нове розуміння балетної драматургії.

Зіркою першої величини в російській трупі С. Дягілева стала балерина Анна Павлова (1881—1931). До неї у балеті панував віртуозний блиск, культ танцювальної техніки. Анна Павлова створила еталонні образи високої духовності, краси, щирості, осмисленості кожного жесту, пози, руху. Серед них — «Лебідь» К. Сен-Санса, «Вальс» із «Шопеніани».

Останній образ художник В. Серов втілює у портреті балерини на афіші «Російських сезонів» у Парижі. Гастролі російської балетної трупи на всіх континентах забезпечили Анні Павловій грандіозний успіх. Вона стала легендою балетного мистецтва.

Славу російського балету на світовій музично-театральній арені закріпив вихованець Петербурзької школи, учень М. Римського-Корсакова Сергій Прокоф'єв (1891—1953).

А. Вінтельгартер.
Авдотья Істоміна

Микола Кузнецов.
Портрет
Петра Чайковського

Брати Сергій
та Микола Легат.
Маріус Петіпа
(З альбому «Російський
балет у карикатурах»)

Валентин Серов. Портрет балерини
Анни Павлової

Сергій Судейкін. Анна Павлова та
Вацлав Ніжинський у балеті «Арміда»

Пабло Пікассо. Балерини

Вершиною творчості композитора вважають балет-трагедію «Ромео і Джульєтта», який завдяки новаторській трактовці хореографії, симфонічним прийомам музичного розвитку став геніальним втіленням шекспірівських глибоко психологічних образів, загальнолюдських конфліктів. Як завжди, композитор виявив надзвичайну творчу сміливість, адже на цей сюжет уже було написано стільки відомих творів (опер, симфоній тощо) такими відомими авторами, як Гуно, Белліні, Берліоз, Чайковський! Шекспір на балетній сцені?.. Прокоф'єв кидає виклик авторитетам. Розпочався експериментальний пошук нової музичної і пластичної мови, драматургічних і оркестрових засобів.

Музику балету пронизують домінантні мелодичні лінії — *лейттеми*, які пов'язують низку образів-портретів в єдине ціле. Стрімка і польотна тема Джульєтти-дівчинки, мрійливо-задумлива і сумна — Ромео, ексцентрична і життєрадісна — Меркуціо, суворо-хоральна — патера Лоренцо, трагічно-загрозлива — тема ворожнечі родин Монтеккі й Капулетті. У низці хореографічних образів неначе оживає дух епохи Відродження!

До лірико-романтичного жанру належить поетична «Попелюшка», витримана у класичних традиціях.

Незабутні прокоф'євські образи Джульєтти і Попелюшки втілила Галина Уланова. Актриса збагатила традиції лірико-романтичного танцю Анни Павлової, сповнила характеристики хореографічних героїв психологізмом, особливою поетичністю, багатою гамою емоцій-

Сцена з балету «Лускунчик»

Майя Плісецька у балеті
«Ромео і Джульєтта»

них нюансів. Героїням Г. Уланової притаманні зовнішня скромність і водночас внутрішня душевна сила. Після виступів за кордоном, де мистецтво балерини набуло широкого визнання, вона писала: «В усьому світі вважають, що саме душа нашої танцю, або, як говорив Станіславський, життя людського духу, зачаровують над усе».

Славу своїх видатних попередників гідно продовжили представники російської балетної школи наступних поколінь. Незабутні образи, створені Майєю Плісецькою, Катериною Максимовою, Володимиром Васильєвим, Уляною Лопаткіною, Діаною Вишневою, Миколою Цискарьдзе та багатьма іншими сучасними солістами російських театрів опери і балету, викликають справжнє захоплення глядачів. Значний внесок у розвиток хореографічного мистецтва належить балетмейстерам Леоніду Лавровському, Вахтангу Чабукіані, Юрію Григоровичу та ін. Нині російський балет відомий у всьому світі, жодна країна не може зрівнятися з ним у цій мистецькій царині.

Євген Устинов.
Галина Уланова (Жизель)

!? Хто був легендами російського балету?

!? Розкажіть про внесок П. Чайковського в розвиток мистецтва балету. Схарактеризуйте зв'язки російських композиторів, які створювали музику для балетів, з українською культурою.

Знайдіть в Інтернеті афіші, костюми і декорації відомих художників (Л. Бакст, О. Бенуа, Н. Гончарова, М. Ларіонов, В. Серов, Ж. Брак, П. Пікассо та ін.) до балетних вистав; визначте їхній внесок у триумф «Російських сезонів» у Парижі, Лондоні.

Висловіть свої враження від балетної вистави в поетичній або образотворчій формі.

Адажіо — повільна частина танцю в балеті.
Хореографія — мистецтво створення танцю, балету і система їх запису.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

1. Назвіть різновиди театру, що представлені на ілюстраціях. Порівняйте особливості цих театральних вистав.

П. Чайковський

С. Прокоф'єв

І. Стравінський

2. Який жанр театального мистецтва об'єднує російських композиторів, портрети яких ви бачите?

Балет «Спартак»

Балет «Ромео і Джульєтта»

Балет «Лускунчик»

Балет «Кам'яна квітка»

Балет «Лебедине озеро»

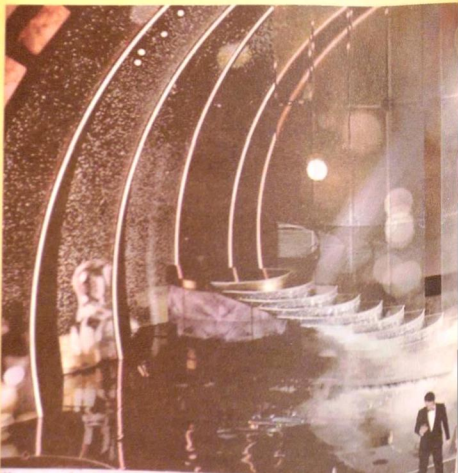

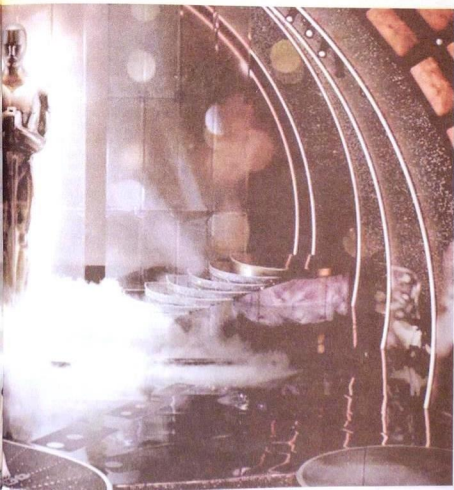
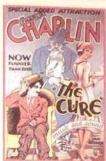
Балет «Спляча красуня»

3. У яких ще видах мистецтва втілено сюжети цих балетних вистав?

СВІТОВЕ КІНОМИСТЕЦТВО

Десята муза (так називають нову галузь мистецтва) — кінематограф — володіє простором і рухом. Відтворюючи життєвий матеріал притаманними йому виражальними можливостями (кадр, план, ракурс, монтаж...) і синтезуючи елементи інших мистецтв — літератури, живопису, театру, музики, — кіно об'єднує все це в одне ціле, створюючи унікальне авторське бачення і відтворення різноманітних подій і почуттів.

Люди приходять у кіно, щоб разом долучитися до однієї і тієї самої мрії.
Бернардо Бертолуччі

Наймолодший з усіх видів мистецтва — кінематограф — є чи не найзатребуванішим видом мистецтва сучасності. Він впливає на серця і розум людей, до нього прикута увага соціологів, естетів, мистецтвознавців, теоретиків культури — усіх, кого цікавлять проблеми художньої творчості і сприйняття, засобів масової комунікації, динаміки суспільних настроїв тощо.

Народившись наприкінці XIX ст. у Франції, він дуже швидко поширився, яскраво розквітнувши в усіх регіонах світу розмаїттям жанрів і виразових засобів, увібравши особливості національних культур і розкривши їх світові. Кінематограф «запалив» зірки неповторних і самобутніх талантів режисерів, акторів, сценаристів, операторів та представників інших кінопрофесій.

За такий короткий термін (порівняно з часом існування інших видів мистецтва) сформувалися національні та авторські кінематографічні школи.

Так, італійський кінематограф відомий завдяки високому «авторському» кіно таких режисерів, як П'єр Паоло Пазоліні, Федерико Фелліні, Бернардо

Бертолуччі, Лукіно Вісконті, Мікеланджело Антоніоні. Фільми цих митців, сповнені метафор, містики, абстракцій, назавжди увійшли до золотого фонду світового кінематографа й стали джерелом натхнення для нових поколінь режисерів.

Знаковою постаттю скандинавського кіно є Інґмар Бергман — визнаний класик, котрий не поступається значущістю представникам великого

італійського кіно. У своїх часто складних фільмах режисер ставить перед глядачем моральні й філософські питання, що зачіпають за живе.

Український кінематограф також заявив про себе на увесь світ ще на зорі свого існування. Кінофільм Олександра Довженка «Земля» було названо у числі 12 найкращих картин усіх часів і народів. Самобутнім явищем є українське поетичне кіно. Імена режисерів Сергія Параджанова, Юрія Іллєнка, Леоніда Осика, Миколи Мащенка, акторів Івана Миколайчука, Ади Роговцевої, Костянтина Степанкова, Миколи Гринька, Богдана Ступки та інших можна поставити поряд із іменами митців світового рівня.

Чимало глядачів захоплюються творами індійського кіно, зокрема мелодрамами з масовими танцями, нескінченними піснями, бутафорськими бійками і неймовірними поворотами сюжету. Кінематограф прийшов до Індії вже через рік після своєї появи на світ — у 1896 р., і розвинувся в кіноіндустрію «Болівуд», яка нині виробляє велику кількість повнометражних і короткометражних фільмів, що є популярними не тільки в країні, а й далеко за її межами.

Творчість японського кінорежисера Акіра Куро-сави відкрила світу яскраве і самобутнє мистецтво Далекого Сходу і мала великий вплив на західне кіно (наприклад, американський жанр — вестерн).

Кіно знімають і дивляться в усьому світі. Але ми розглянемо докладніше особливості наймолодшого і наймасовішого виду мистецтва на прикладі кінематографа Франції, де він народився, та США, бо саме там кіномистецтво здійснило найбільший і справді вибуховий розвиток.

Фотографія — це правда.

А кіно — це правда зі швидкістю 24 кадри за секунду.

Жан-Люк Годар

Проблема передачі рухливості й динамічності навколишньої дійсності хвилювала людину здавна. Зображення послідовності певних дій можна побачити ще у наскельних малюнках первісної людини. Отже, ідея відтворення руху виникла не на безплідному ґрунті, а була підготовлена усім попереднім розвитком культури.

Брати Люм'єри

Геніальна думка про передачу динаміки зображення через послідовну серію картинок або предметів втілювалася поступово. Винахід у 1859 р. французом Луї Дагером фотографії, здогадка його співвітчизників братів Огюста і Луї Люм'єрів, які поєднали фотографічну плівку з проекційним ліхтарем, привели до появи кіно. Сталося це 28 грудня 1895 р. у підвалі «Гран-кафе» на бульварі Капуцинів у Парижі, де відбувся перший публічний платний сеанс «Сінематографа братів Люм'єр». Глядачі столиці Франції побачили перший в історії фільм — «Вихід робітників з фабрики». Саме цю подію вважають датою народження кінематографа. Відтоді на своїй батьківщині кіно ніколи не було в занепаді.

Кадр із першого кінофільму

Чільне місце в історії розвитку французького кіномистецтва належить **Жоржу Мельєсу**, котрий одним із перших у Франції побудував кіностудію (1896) і став родоначальником ігрових фільмів. За

Кінотеатр
у Парижі,
1914 рік

«Подорож на Місяць» Ж. Мельєса — перший науково-фантастичний фільм. Йому присвячений сучасний кінофільм «Хранитель часу» (режисер Мартін Скорсезе)

своє 77-річне життя Ж. Мельєс створив близько 4000 фільмів.

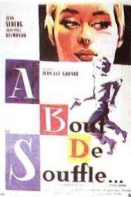
Про інтенсивність розвитку цього молодого виду мистецтва у Франції свідчить той факт, що до Першої світової війни в країні випускалося близько 90 % світової кінопродукції.

Новим етапом французького кінематографа стають 20—30-і роки ХХ ст., коли група передових французьких кінематографістів, що іменували себе «Авангард» (Л. Деллюк, Ж. Епштейн, М. Л'Ерб'є, Ж. Дюлак та ін.) виступила проти створення фільмів задля комерції. В «Авангарді» починали творчу діяльність режисери реалістичного кіно, зокрема, А. Ганс, Ж. Ренуар, Р. Клер, Ж. Фейдер, їхня творчість засвідчила великі досягнення у царині тогочасного кіномистецтва.

Кращі фільми цих митців вирізнялися поетичним відображенням життя, достовірністю його атмосфери, психологічною глибиною характерів, пошуками нових виразових засобів. У стрічках видатних французьких режисерів — Р. Клера («Під дахами Парижа», 1930; «Свободу нам», 1933), Ж. Віро («Нуль за поведінку», 1933; «Атланта», 1934), Ж. Фейдера, М. Карне й особливо Ж. Ренуара («Життя належить нам», 1936; «Велика ілюзія», 1937), як і в переважній частині французьких фільмів наступного періоду німецько-фашистської окупації, чітко виявлялися демократичні тенденції. Нерідко режисери, користуючись езоповою мовою, виражали у своїй творчості волелюбні традиції французького народу (М. Карне, Л. Дакен, Ж. Гремійон, Ж. Беккер).

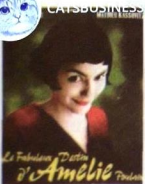
Афіші
французьких
кінофільмів
30-х років

Герої французького кінематографа, яких люблять в усьому світі

Луї де Фюнес —
найвідоміший у світі
полицейський

Одрі Тоту —
загадкова Амелі

Сучасне французьке кіно сформувалося після Другої світової війни. У цей час створюються антифашистські стрічки, картини з яскравою гуманістичною спрямованістю. З'являються також фільми — екранізації французької класики, що стали популярними в усьому світі — «Пармський монастир» (1948), «Червоне і чорне» (1954), «Тереза Ракен» — історії відносин між особистістю і суспільством.

Наприкінці 40-х — на початку 50-х років стають відомими блискучі актори Бріжіт Бардо, Жерар Філіп, Бурвіль, Жан Марс, Марі Казарес, Луї де Фюнес, Серж Реджані, Фернандель та ін.

Наприкінці 50-х років у Франції зародилася мистецька течія, так звана «нова хвиля», що об'єднала навколо себе молодих кінематографістів. Французька «нова хвиля» у європейському кіно була наймасштабнішим явищем: тільки за чотири роки з'явилося 97 дебютних стрічок. У цього мистецького напрямку не було спільної програми, але його представників об'єднувало прагнення відображати на екрані «живе життя».

Своєрідним художнім маніфестом цієї течії стали стрічки «Красунчик Серж» і «Кузени» Клода Шаброля, «400 ударів» Франсуа Трюффо, «Хіросіма, любов моя» Алена Рене, «На останньому подиху» Жана Люка Годара.

Водночас виходять фільми-мюзикли режисера Жака Демі — «Шербурзькі парасольки» (1964) і «Дівчата з Рошфора» (1967), що й досі викликають інтерес глядача.

У 1960—1970-х роках у французькому кіно з'явилася ціла плеяда талановитих і самобутніх акторів. Найвідоміші з них: Жанна Моро, Жан-Луї Трентіньян, Жан-Поль Бельмондо, Жерар Депардье, Катрін Денюв, Ален Делон, Анні Жирардо. Популярними стали французькі коміки П'єр Рішар і Колош.

Сучасне французьке кіно — витончене мистецтво, що поєднує психологізм і драматизм сюжету з певною естетичною красою зйомок. Його стиль визначають режисери Жан-Люк Годар, Люк Бессон, Жан-П'єр Жене, Франсуа Озон. Найвідоміші актори Жан Рено, Одрі Тоту, Софі Марсо, Крістіан Клав'є, Меттью Кассовіц та ін. Уряд Франції активно сприяє розвитку та експорту національного кінематографа. З 1946 р. щороку (крім 1948 та 1950 рр.) проводиться Міжнародний кінофестиваль у Каннах. У 1976 р. започатковано щорічну національну кінопремію «Сезар» (аналогічна американському «Оскару»). Церемонія її вручення з 2002 р. проводиться на сцені паризького музичного театру «Шатле», що вміщує 3000 глядачів.

Лауреатами «Сезара» останніх років були фільми «Кус-кус і барабулька» Абделатифа Кешиша, «Леді Чатерлей» Паскаля Феррана (2007), «Пророк» Жака Одіара (2010) та багато інших.

Значення французького кіно в історії кінематографа важко переоцінити. Ця вишукана школа кіномистецтва, перевірена історією та часом, зі своїм неповторним шармом і особливим іронічним почуттям гумору. Тут поєдналися високий професіоналізм режисерів, витонченість гри акторів, майстерність операторів, виняткова увага до найменших сюжетних деталей і глибоко продумане використання музики. І в усьому почуття міри і стилю. Згадаємо лише, що найбільше Оскарів 2011 року отримав французький німий (!) фільм «Актор», знятий у стилістиці чорно-білого кіно. Ось такий він — французький кінематограф, що його неможливо не любити.

«Золота
пальмова
гілка»

Почесна
нагорода
кіно-
фестивалю —
«Сезар»

!? Чому Францію вважають батьківщиною кінематографа?
Як розвивалося кіно цієї країни на зорі свого існування?

!? Поміркуйте над висловом видатного французького режисера Клера Рене:
«Лихом німого кіно були непотрібні написи, лихом сучасного — непотрібні діалоги».

Уявіть, що ви — організатор фестивалю французького кіно. Запропонуйте фільми для його програми.

Кінофестиваль — огляд, творче змагання творів кіномистецтва.

КІНО США: БАГАТОБАРВНІСТЬ ТА РІЗНОЖАНРОВІСТЬ

Фільм – це життя, з якого вивели нудні плями.

Альфред Хічкок

Кінематограф США — це найбільша у світі кіноіндустрія, що поширила свій вплив на весь світ. Її центром є Голлівуд, де щороку створюються тисячі фільмів. Незважаючи на здебільшого комерційну спрямованість, голлівудське кіно реалізує саму суть кінематографа — видовище.

Нерідко поняття «американський кінематограф» і «Голлівуд» ототожнюють, але це неправильно. Американське кіно — не тільки кіноіндустрія Голлівуда, а й розвинута система незалежного кіно. Це творчість американських кіномитців, які не працюють на великі голлівудські кінокомпанії. Незалежне кіно США різне: культові стрічки і творчі експерименти, фільми, створені ентузіастами без залучення провідних кінокомпаній.

Становлення американського кінематографа почалося у 1892 р., коли Томас Едісон разом

«Танець метелика» — один із перших фільмів Едісона

Кінетоскоп Едісона

Вітаскоп — прообраз сучасного кінотеатру

з інженером Вільямом Діксоном сконструювали кінетограф, за допомогою якого можна було записувати рух, та кінетоскоп — апарат, крізь який глядач міг спостерігати рухомі зображення, зняті на гнучку целулоїдну плівку. Перший комерційний сеанс відбувся 14 квітня 1894 р., тому Едісона і Діксона можна було б вважати винахідниками кіно. Проте кінетоскоп був розрахований тільки на індивідуальний перегляд — і його вважали за звичайний атракціон. У 1896 р. його змінив вітаскоп, який уже проектував фільм на екран.

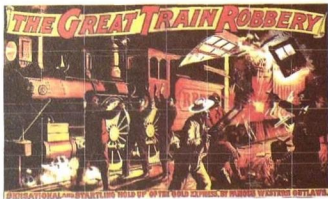
Винахідники кінематографа брати Льюм'єр були знайомі з конструкцією техніки Едісона, а оскільки той не запатентував свій винахід у Європі, скористалися окремими його ідеями. В результаті саме їхній апарат — «сінематограф» — дав назву новому виду мистецтва.

Програма першого публічного кіносеансу в Америці, який відбувся у квітні 1896 р. в мюзик-холі Костера і Байєла в Нью-Йорку, складалася з танцювальних номерів і комічних сценок. Спочатку фільми демонструвалися в естрадних театрах, після вистави, потім з'явилися кінотеатри: в 1902 р. — «Електричний театр» в Лос-Анджелесі, в 1903 р. — «Турне Хейла» в Сент-Луїсі.

У 1905 р. у Пітсбурзі відкрився перший «нікелоден» — дешевий кінотеатр, вхід до якого коштував п'ять центів (нікель — 5-центовая монета). Кількість таких кінотеатрів збільшувалася з нечуваною швидкістю. За три роки їх було вже три тисячі. Відвідувало їх 15 млн глядачів на тиждень.

Перша світова війна спричинилася до занепаду європейського кінематографа, і американський починає швидко завойовувати світовий кіноринок. Провідними кінокомпаніями були «Парамаунт», «Юнайтед артист», «Метро-Голдвін-Майер», «Уорнер бразерс», «Фокс фільм корпорейшн», «Коламбія» та ін. Новизна і дешевість кіно привернули до нього широку аудиторію.

Становлення американського кінематографа як виду мистецтва пов'язане з удосконаленням засобів виразності його художньо-образної мови.

«Велике пограбування потягу» — перший вестерн американського кіно

У більшості раних фільмів можливості кінематографа щодо розповіді історії за допомогою показу серії різних зображень — монтажу — тільки вивчалися.

Значну роль у розвитку цього напрямку відіграв американський режисер фірми «Едісон» Едвін Портер. У його стрічках «Життя американського пожежника» (1902) і «Велике пограбування потягу» (1903) здійснено спроби монтажного ведення дії (розбиття епізода на кадри, великий план).

Основи режисури кіно як самостійного виду творчості заклали режисер-новатор Девід Гріффіт. Використовуючи монтажні прийоми (зміну точок зору камери, її рух, чергування планів, паралельний монтаж) та ефекти освітлення, він домагався виразності атмосфери, драматичності й напруженості дії. Видатною подією стали фільми «На-

Постер фільму «Народження нації»

Зірки «золотої доби» Голлівуду

родження нації» (1915) і «Нетерпимість» (1916).

До 1910 р. актори і знімальна група залишалися для глядачів безіменними, оскільки продюсери побоювалися, що з оголошуванням їхніх імен постане питання збільшення оплати праці. Проте орієнтація американської кінопромисловості на масового глядача вимагала створення «видовищних» фільмів, які приносили б великі прибутки, і тому на перший план поступово вийшли актори-зірки, які для глядачів стали «касовою приманкою».

Так у голлівудському кіно виникла система зірок, яка формувалася впродовж 20—30-х років ХХ ст., досягнувши розквіту в 40—50-х. Майбутніх зірок спеціально готували на курсах при кіностудіях. Над створенням і підтриманням іміджу працювала потужна піар-індустрія, жовта преса ретельно стежила за кожним їхнім кроком.

У 70-х роках, із зародженням сучасного голлівудського кінематографа, зірки поступово звільнилися від контролю кіностудій, стали самостійно формувати свій імідж і навіть обирати картини, у яких зніматимуться. Нині ситуація настільки змінилася, що поява у фільмі зірки приносить йому популярність і високі касові збори, кіностудії лише пропонують сценарій, а зірки, вибираючи той чи той фільм, задають своєю участю у ньому напрям розвитку цілих жанрів.

Провідними жанрами раннього американського кіно були *мелодрама*, *вестерн* і *комедія*.

Мелодрама прийняла естафету від популярного в США театрального жанру, злет якого наприкінці ХІХ ст. був пов'язаний з ім'ям продюсера Де-віда Беласко.

Найвідомішим постановником вестернів був Томас Харпер Інс, перший продюсер, який керував випуском водночас кількох фільмів. Він увів у практику режисури сценарій — детальне пророблення майбутньої картини. Стрічкам, знятим під його керівництвом, властиві динамічність і ясність оповіді, точність монтажу.

«Комічне» вело родовід від мюзик-холу і цирку. Жанр зобов'язаний своїм народженням режисерові Маку Сеннетту, який 1912 р. заснував комедійну студію «Кістоун». Саме у цього режисера дебютував Чарлі Чаплін.

Із настанням ери звукового кіно з'являється безліч однотипних комерційних фільмів-ревію, гангстерських кінострічок, екранізацій бродвейських

Чарлі Чаплін у фільмі «Малюк»

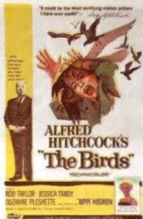
У фільмі «Кінг-Конг» (1933) з'явився один із найпопулярніших персонажів масової культури XX ст.

оперет, естрадних вистав. Масовий характер виробництва призвів до стандартизації продукції. У гонитві за касовим успіхом кіноділки спиралися переважно на систему кінозірок, рекламу і повторення сюжетних схем у межах провідних жанрів.

Американська кіноіндустрія, розглядаючи колір як невід'ємну складову приваблення аудиторії у конкуренції з телебаченням, котре залишалося чорно-білим аж до середини 60-х років, сприяла розвитку кольорових технологій. Наприкінці 60-х колір стає нормою для всіх кіновиробників.

Ті самі роки вважають початком сучасного періоду голлівудського кіно, часом різноманітних експериментів (як протипага шаблонності, традиційності студійних фільмів). У кіно дебютують молоді режисери Джордж Лукас, Стівен Спілберг, Мартін Скорсезе, Френсіс Форд Коппола, Брайан Де Пальма, які і сформували кінематограф у тому вигляді, в якому він увійшов у XXI ст. Наприкінці 60-х — на початку 70-х років їхні фільми мали гучний успіх. Саме тоді з'явилося поняття «блокбастер».

Сузір'я зірок американського кінематографа численне і яскраве. Дуже складно виділити кілька імен. Адже в різні часи і в різних жанрах сяяли і сяють десятки акторів, які своїм талантом зробили величезний внесок у розвиток цього виду мистецтва. Багатьох з них нагороджено премією американської кіноакадемії «Оскар», зокрема: Марлен Дітріх (у серії «100 років» Американського інституту кіномистецтва Дітріх посідає дев'яте місце серед найкращих актрис), Кім Бей-

«Птахи» Альфреда Хічкока поєднали у собі жанри фільму жахів, трилеру та мелодрами

сінгер, Марлон Брандо, Робі Вільямс, Брюс Вільліс, Дастін Гоффман, Анджеліна Джолі, Джулія Робертс, Майкл Дуглас, Мілла Йовович, Ніколь Кідман, Том Круз, Аль Пачіно та багато інших.

У сучасному американському кінематографі розвиваються майже всі жанри, але найповніше втілення отримали *вестерн*, *мелодрама*, *трилер*, *фільм жахів*, *фантастичний фільм*.

Зупинимося на характеристиці вестерна, який є суто американським жанром, власне, візитівкою американського кіно.

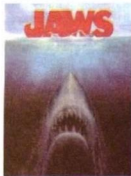
Існує певний набір правил, за якими живе цей жанр. Місце дії — зазвичай Дикий Захід. Традиційний склад героїв приблизно такий: центральний

«Розвіяні вітром» — епічна мелодрама

«Хороший, поганий, злий» — класичний вестерн

«Щелепи» Спілберга — один із перших американських блокбастерів

«Зоряні війни» — культова фантастична сага

образ — гордий і сміливий завоювальник, який тримає у страху більшість мешканців округи; негативні і позитивні образи індіанців, яким протистояє головний герой — ковбой; купка бандитів, гравці в покер, парочка шерифів; жіночу половину найчастіше представляють образи дівчат із місцевих розважальних закладів, і, звісно, друзі головного героя — ковбої. Сюжет здебільшого розгортається на кордоні, який розділяє два світи, що протистоять між собою. На одному його боці панують порядок і закон, інший населений готовими битися червоношкірими і бандами спритних бандитів.

Картинам цього жанру притаманний досить чіткий поділ на позитивних і негативних героїв, на добро і зло, з обов'язковим щасливим закінченням.

Серед найяскравіших стрічок цього жанру — фільм Джона Форда «Диліжанс» (30-і роки), трилогія Серджіо Леоне «За жменю доларів», «На кілька доларів більше» і «Хороший, поганий, злий» (60-і роки) з Клінтом Іствудом у головній ролі, а також екранізації на теми ковбойського життя, такі як «Дикий Захід, Дикий Вест» (1999) Баррі Зоммерфельда або телесеріал за романом Ларрі МакМартрі «Самотній голуб» (1989).

Американська кіноіндустрія дуже різноманітна. Дві її складові (Голлівуд, який прославився насамперед блокбастерами з багатомільйонними бюджетами, та індустрія незалежного кіно) розвиваються паралельно і самодостатньо.

Популярні американські актори знімаються і у голлівудських блокбастерах, і в кінофільмах незалежних кіностудій. Відмінності між різними формами кіновиробництва полягає не лише в розмірі бюджету, а й у змістовому наповненні. Відшкодувати багатомільйонні витрати на створення голлівудського фільму виробники можуть тільки за допомогою залучення глядачів з усього світу. Саме тому в блокбастерах акцент робиться на дії, спецефектах і захоплюючому сюжеті. Це те, на що глядачі реагують насамперед. У так званих незалежних фільмах їхні творці більше уваги приділяють авторській концепції та неповторній образності, оригінальності сюжету, глибокому розкриттю характерів і філософічності основної ідеї. Їхня мета — самовираження і надання фільмові індивідуальності. Недаремно таке кіно в усьому світі називають *авторським*. Наприклад, для багатьох кіноманів незалежне кіно почалося після початку популярності фільмів Квентіна Тарантіно.

«Володар кілець» —
кінотрилогія у жанрі фентезі

«Оскари»
чекають на своїх володарів

Характерною особливістю сучасного життя є те, що за своєю популярністю і впливовістю традиційні види мистецтва поступаються першості кінематографові, у якому всі вони органічно поєднуються.

Кіно здатне поглинати глядача, захоплювати всю його сутність подіями, які відбуваються на екрані. Адже воно не просто відображає життя - воно саме є цим життям (і навіть більш ніж просто життям) для мільйонів глядачів, даючи багатьом з них не тільки відпочинок і розвагу, а й естетичне насолодження, надію, можливість замислитися і зрозуміти навколишній світ.

Не випадково Голлівуд, де розміщуються найбільші і найвідоміші кіностудії, часто називають «фабрикою мрій». Для багатьох кіноглядачів Голлівуд — це нібито казковий палац, де живуть недосяжні та неймовірно прекрасні герої улюблених серіалів і кінофільмів. Можливо, це певною мірою так і є — і це казка зі щасливим кінцем... І, може, популярність кінематографа та його найвища цінність і полягає в тому, що воно об'єднує людство навколо казкової віри у перемогу Добра, Краси і Справедливості...

!? Розкажіть про досягнення американського кінематографа у процесі його розвитку. Пригадайте і схарактеризуйте жанри кінематографа на прикладах американських кінострічок.

Проведіть «кінопроби» на виконання ролей у екранізації творів американської літератури, що вивчали на уроках світової літератури. Дослідіть історію премії Американської академії кіномистецтва «Оскар». Поясніть символіку її головної відзнаки — золоті статуетки.

Монтаж — добір і з'єднання окремо знятих кадрів з метою викликати в глядача задумане автором відчуття.

!? Який жанр сучасного кінематографа подобається вам найбільше?

Аргументуйте свій вибір.

Проведіть засідання за круглим столом на тему «Чому кіномистецтво називають десятою музою?».

Висловіть у формі есе своє бачення розвитку кінематографа у XXI ст.

МИСТЕЦЬКІ ПОДОРОЖІ У ПРОСТОРИ ТА ЧАСІ

У КРАЇНІ ФАНТАЗІЇ УОЛТА ДІСНЕЯ

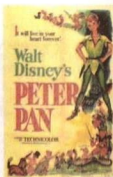
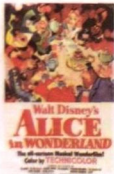

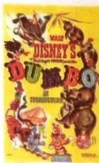
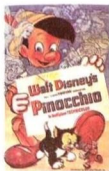
Видатні досягнення є і в американському анімаційному кіно. Одну з найбільших корпорацій індустрії розваг у світі — **The Walt Disney Company** (Уолт Дісней Компані) було засновано у 1923 р. братами **Уолтером** і **Роєм Діснейми**. Серед перших їхніх творів — серія фільмів за мотивами книги Льюїса Керролла «Аліса в країні чудес» — «Аліса в країні мультиплікації» (1926—1927). Загалом про пригоди Аліси студією створено 56 стрічок.

Наступний період діснеївської творчості ознаменований фільмами про Міккі Мауса (художник-аніматор **Аб Ай-веркс**). Причому спочатку мишеня звали Мортимер. Уперше воно з'явилося в німому фільмі «Шалений аероплан» (1928), а потім — і у першій звуковій стрічці Дісней — «Пароплавчик Віллі» (перший в історії мальований фільм із синхронним звуком).

Усі пам'ятають Діснеївські цикли мультфільмів «Кумедні симфонії» (понад 70 серій), зокрема такі шедеври, як «Танок скелетів», «Гидке каченя», «Троє поросят». У цих фільмах з'явилися всесвітньо відомі герої — песики Плуто і Гуффі, а також веселе каченя Дональд Дак.

Величезної популярності набули повнометражні анімаційні стрічки Дісней «Білосніжка і семеро гномів» (1937), «Піноккіо» (1940). Шалений успіх зумовлений копівкою працею знімальної групи. Наприклад, щоб краще намалювати сцену втечі Піноккіо від кита, художники довго вивчали рухи справжніх китів, добирали відповідний музичний супровід. Визнанням титанічної праці мультиплікаторів

була нагорода «Оскар», присуджена музиці Лі Харлайна, Пола Сміта і Неда Вашингтона до мультфільму «Пінокіо».

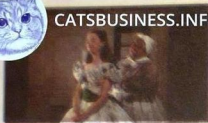
Цікавим твором є «Фантазія» (1940) режисера Уолта Діснея за сценарієм Джо Гранта і Діка Х'юмара, під музичним керівництвом Едварда Пламба. Це — смілива спроба передати музику в лініях і кольорі, підпорядковуючи малюнок музичному контексту. Наприклад, токати і fuga Й. С. Баха показані у вигляді абстрактних форм, а музика з балету П. Чайковського «Лускунчик» супроводжується танком грибів; на тлі «Весни священної» І. Стравінського розгортається барвистий сюжет створення світу.

У 50-х роках студія Діснея розширила свою діяльність: щотижня виходили розважальні телепрограми «Діснейленд», а у 1955 р. в Анагеймі, поблизу Лос-Анджелеса, було відкрито розважальний комплекс з атракціонами «Діснейленд-парк», де діти, оточені персонажами з улюблених мультфільмів, потрапляли до атмосфери незабутнього свята. Пізніше ця ідея мала продовження: у 1971 р. в Орlando (штат Флорида) з'явився «Світ Діснея», а у 1992 р. — неподалік від Парижа відкрито Євродіснейленд.

CATSBUSINESS.INFO

«Розвіяні вітром»

«Хрещений батько»

«Командос»

«Титанік»

«Ван Хелсінг»

«Пірати Карибського моря»

«Ідеальне вбивство»

«Список Шиндлера»

1. Назвіть жанри кінематографа, репрезентовані кадрами з кінофільмів. Фільмам якого жанру ви надаєте перевагу?

2. Яка з поданих статуєток не є нагородою кінофестивалю (кінопремією)?

3. Хто з акторів, представлених на світлинах, відомий глядачам в одному амплуа?

4. Розкажіть про внесок кіноакторів, зображених на фотографіях, у світовий кінематограф. Які фільми з їхньою участю ви бачили?

ПРОСТІР КУЛЬТУРИ І ЗУСТРІЧІ В НЬОМУ

«Сутність краси у Всесвіті... і у домірно поєднаних частинах матерії, і в розмаїтті людей та їхніх дій», — писав Аристотель. Подорожуючи світом (у реальності чи віртуально), зустрічаючи на своєму шляху інше, ми відчуваємо багатовимірність людини чи певної події. Рухаючись до нього, збагачуємо себе новим культурним досвідом.

Правдиве начало скрізь живе... Через те воно не частка і не складається з часток, але ціле...

Григорій Сковорода

У різних частинах світу — Європі, Америці та Австралії — оселилися митці-українці зі своїми поглядами на мистецтво, світоглядними позиціями, загостреним відчуттям Батьківщини, незгасною любов'ю до рідної землі, своєрідним менталітетом і нескореною національною гордістю.

Виявивши себе в найрізноманітніших напрямках і течіях мистецтва, вони знайшли свої стежки до вершин мистецького Олімпу. Серед найвідоміших — Олександр Архипенко, Петро Андрусів, Михайло Бойчук, Святослав Гординський, Михайло Дмитренко, Микола Касперович, Петро Мегик, Софія Налепінська, Іван Похитонів та ін.

Перебування за кордоном розглядалося багатьма українськими митцями як тимчасове явище. Однак через різні обставини вони осідали за межами рідного краю надовго, а часто й назавжди, виливаючи свою тугу у творчості.

Олександр Архипенко.

Жінка

Михайло Бойчук. Дівчина

Святослав Гординський. Гуцули

Херсонес

Василь Тропінін.
Устим Кармелюк

Не буде обіймів дому, не буде куди прийти.
Смертну відчуєш втому, та не причалиш ти.
(Б. Рубчак)

Оселившись далеко від Батьківщини, українські митці не тільки укорінювали українську традицію, а й сприймали та осмислювали європейську і світову культуру. Дехто з літераторів почав писати двома мовами: українською та англійською.

Live and Learn

From the Greeks I learned about beauty
From the Indians about truth
From the Chinese about patience
From the Ukrainians about suffering
From the Hebrews about tolerance
From the Germans — that actions speak loudest
And from the English —
how to mind my own business.

(В. Барабаш)

Але й зарубіжні митці залишили свій слід в Україні. Відчуємо античну велич українських міст, що їх засновано греками. Пригадаємо, як намагався зрозуміти українську душу російський художник Василь Тропінін, майже 20 років малюючи на Поділлі молодих та літніх українців... Роздивляючись орнамент на українських виробах декоративно-ужиткового мистецтва, помітимо його схожість із близькосхідним...

Продовжте цей ланцюг творчого взаємопроникнення. Бажаємо більше зустрічей, які можуть стати для вас доленосними. Не втрачайте себе і слухайте, а головне — чуйте інших!

Дерево життя
на східному килимі
та українському рушнику

РОЛЬ МИСТЕЦТВА У ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Діалог — це універсальний спосіб існування культури.

Михайло Бахтін

Різні культури багато в чому схожі і водночас мають суттєві відмінності. Відмінність — це позитивний аспект людської поведінки, що відкриває нам різні можливості, підводить до вибору альтернатив, попереджає про небезпеки застою.

Коли європейці на межі XV—XVI ст. уперше ступили на землю Америки, вони зустріли там людей, які перебували немов за межами цього світу. Однак перший жест першого європейця був прийнятий і зрозумілий, і на нього було дано відповідь. Зв'язок виявився можливим.

Звісно, не треба ідеалізувати такі зустрічі. Природними є і настороженість, і неприйняття, і агресивність, і боротьба. Проте основою всього цього є визнання факту наявності «іншого» у світі.

В історії людської цивілізації долі Сходу і Заходу неодноразово по-чужерідному перепліталися. Культурна ініціатива переходила то до однієї, то до іншої сторони. Зі Сходу до греків прийшла писемність, у східних мудреців навчалися перші грецькі філософи. А потім грецька думка, досягнувши зрілості, потрапила на Схід. Тут зародилося християнство, що згодом поширилося всією Європою. А мусульманський Схід, засвоївши античний спадок, по-своєму розвинув його ідеї й подарував світові таких великих мислителів, як аль-Фарабі та Ібн Сіна (Авіценна), — їхній авторитет на Заході був не меншим, ніж на Сході.

Ідея створення єдності різноманіття добре продемонстрована у Біблії, де оповідається про Вавилонське стовпнотворіння: «На всій землі були одна мова і один говір». Їх не було з чим порівняти, співвіднести, що й живило, ніби на дріжджах, гординю цього народу однієї мови. «І мовили вони: побудуємо собі місто і вежу висотою до небес; і зробимо собі ім'я».

Збагнувши цей задум і розпочату справу, сказав Господь: «Ось один народ, одна в усіх мова; і ось що по-

*Пітер Брейгель.
Вавилонська башта*

Хай Вей. Бамбук

Анрі Матісс. Жінка

чали вони робити, і не відстануть вони від того, що задумали зробити. Зійдемо ж і змішаємо там мову так, щоб один не розумів мови іншого».

У чому смисл цього покарання? Господь не зрікся людей і не відмовив їм у своїй допомозі, але він порушив одномовність (одну культуру), аби не виникла в народів ілюзія самодостатності, вседозволеності й самообожнювання. Допомога заблудлим полягала в розкритті перед ними іншої перспективи. Ставши спочатку на складний шлях диференціації, люди мали зрозуміти і полюбити своє, самих себе, а потім інших людей, які відрізнялися від них мовою і культурою. І ці інші, тільки-но вони самовизначилися, стали ніби дзеркалом, в якому можна було побачити інше, а через нього — своє і себе.

Головний урок цієї біблійної історії — у виборі культурного плюралізму як нового шляху людини.

Гуманістичним посередником між різними культурами завжди було мистецтво. В його творах смисли не просто народжуються, а мають за мету бути зрозумілими людям не тільки «однієї мови», а й різних культур.

От як написав про це російський поет Осип Мандельштам:

А, может быть, в эту минуту
Меня на турецкий язык
Японец какой переводит,
И прямо мне в душу проник.

Проникаючи в душу людей інших культур своїми видатними творами, француз **Анрі Матісс**, наприклад, наповнював свої полотна орієнталістським духом (спробуємо порівняти графіку А. Матісса, де тонка лінія — то переривчаста, то довга — ніби прорізує біле чи чорне тло, і твори китайського живопису, яким притаманний насамперед графічний характер). А російському кінорежисерові **Сергію Ейзенштейну** знання японської ієрогліфіки підказало ідеї нових монтажних розробок у кіно. Мостами культури назустріч одне одному йдуть і багато інших митців світової культури.

Значний спадок у світовій культурі, зокрема в російській, залишив народ України. Ось лише кілька яскравих прикладів.

Мандрівний філософ **Григорій Сковорода**, на жаль, не побачив за життя своїх творів опублікованими, вони поширювалися в численних рукописах. Але у 1861 р. вибрані твори нашого славетного земляка було вперше надруковано в Петербурзі.

Микола Гоголь — син землі української, видатний світовий письменник. Мова його творів жива, святкова, насичена. А скільки в ній зв'язків із рідним ґрунтом! Українське народно-святкове життя якнайкраще відображено в оповіданнях «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», «Сорочинський ярмарок», «Ніч перед Різдом», «Ніч напередодні Івана Купайла»... Свята, пов'язані з ними повір'я, гучні імена героїв (Товстогуб, Тіберій Горобець, Халява, Пацюк, Чуб, Кізяколупенко, Шпонька...), їхня мова — все спирається на українську народну основу.

Михайло Булгаков — видатний російський письменник, який втілював частину свого життя, що минула в Києві, у своїх творах. Зокрема в романі «Біла гвардія» Булгаков описав свій дім, що на Андріївському узвозі, 13, будинок київської першої гімназії, де навчався, і багато вулиць, якими ходив юнаком.

Іноді долі митців України складалися так, що їхнє життя, яке розпочалося в нашій країні, продовжувалось і закінчувалось далеко за її межами. Найчастіше це було пов'язано зі складними життєвими обставинами й жорстокою дійсністю. Залишивши найдорожче — друзів, дорогоцінний простір батьківщини, сповнений звуками, барвами та пахощами рідної землі, вони мусили мандрувати світом, і біль розлуки спонукав до яскравого вияву їхніх талановитих творчих натур.

Кожний регіон світу особливий і прекрасний, а внесок кожного народу до загальнолюдської культурної скарбниці — неповторний. І наші співвітчизники прагнуть наповнити його найвищим сенсом, додати відтінків до багатобарвної мозаїки духовного життя людства.

Володимир Казаневський.

З карикатур, представлених на міжнародному конкурсі «Діалог культур»

!? Як особисто ви розумієте поняття «діалог культур»?

!? Який внесок зарубіжних митців у культурну спадщину України? Відшукайте «сліди» зарубіжних майстрів у своєму рідному місті, районі (пам'ятки культури, матеріальні об'єкти).

Підготуйте фотосесію або відеофільм «Українські міста, засновані греками». Проведіть вечір на тему «Гумор різних країн».

